

Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση

Ενδιάμεση Έκθεση
Οκτώβριος
2018

Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση
Ενδιάμεση Έκθεση 3, Οκτώβριος 2018

ISSN: 2529-1173

Copyright © INE ΓΣΕΕ

Ιουλιανού 24, Αθήνα 10434

Τηλ. 210 8202247, 210 8202249

e-mail: f.athousaki@inegsee.gr, www.inegsee.gr

Γλωσσική επιμέλεια – Διορθώσεις: Στέλλα Ζούπα

*Απαγορεύεται η με οποιονδήποτε τρόπο ανατύπωση ή
μετάφραση όλου ή μέρους του κειμένου χωρίς την άδεια του εκδότη.
Επίσης, η αναδημοσίευση (όλου ή μέρους του) χωρίς αναφορά της πηγής.*

Η παρούσα έκθεση αναρτήθηκε στο site του INE ΓΣΕΕ στις 25/10/2018.

Περιεχόμενα

Βασικά συμπεράσματα.....	5
1. Εισαγωγή.....	11
2. Μακροοικονομικές εξελίξεις.....	14
3. Δημοσιονομικές εξελίξεις και κρίση χρέους.....	22
4. Η φερεγγυότητα και το πρόβλημα των μη εξυπηρετούμενων δανείων του ιδιωτικού τομέα.....	43
5. Η κατάσταση της αγοράς εργασίας.....	54
5.1 Η εξέλιξη της ανεργίας.....	54
5.2 Αποτελεσματικότητα της αγοράς εργασίας.....	59
5.3 Απασχόληση.....	61
5.4 Μισθοί.....	63
Βιβλιογραφία.....	71
Ηλεκτρονικές πηγές.....	73

Ευρετήριο Πινάκων		σελ.
Πίνακας 3.1	Βασικά μεγέθη Γενικής Κυβέρνησης – βασικό σενάριο (σε εκατ. ευρώ και ποσοστό [%] του ΑΕΠ)	23
Πίνακας 5.1	Ανάλυση μεταβολών στην απασχόληση και την ανεργία (Ελλάδα, 2017 και 2018)	62
Πίνακας 5.2	Ανάλυση μεταβολών στον πληθυσμό (Ελλάδα, 2010 και 2018)	63
Πίνακας 5.3	Μέσες καθαρές αποδοχές κατά κλάδο (Ελλάδα, 2018:2)	65
Πίνακας 5.4	Μέσες καθαρές αποδοχές ανά επάγγελμα (Ελλάδα, 2018:2)	66
Πίνακας 5.5	Ποσοστιαία κατανομή εργαζομένων ανά εύρος καθαρών μηνιαίων αποδοχών (Ελλάδα, 2018:2)	67

Ευρετήριο Διαγραμμάτων		σελ.
Διάγραμμα 2.1	Ρυθμός μεταβολής του πραγματικού ΑΕΠ της Ελλάδας και της Ευρωζώνης (2009:1-2018:2, 2010=100)	14
Διάγραμμα 2.2	Μεταβολή του δείκτη του πραγματικού ΑΕΠ της Ελλάδας και της Ευρωζώνης, και ανάκαμψη του πραγματικού ΑΕΠ της Ελλάδας με βάση ετήσιο ρυθμό μεγέθυνσης 2% (2005:1-2018:2 και πρόβλεψη έως 2032:4, 2010=100)	15
Διάγραμμα 2.3	Βασικές συνιστώσες της ενεργού ζήτησης ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ (Ελλάδα, 2009:1-2018:2)	17
Διάγραμμα 2.4	Πραγματικές εξαγωγές και εισαγωγές προϊόντων και υπηρεσιών (Ελλάδα, 2003:1-2018:2, 2010=100)	19
Διάγραμμα 3.1	Πρωτογενείς δαπάνες της Γενικής Κυβέρνησης (2009-2017, δισ. ευρώ)	24
Διάγραμμα 3.2	Η εξέλιξη των εσόδων της Γενικής Κυβέρνησης (2009-2017, δισ. ευρώ)	25
Διάγραμμα 3.3	Πορεία εκτέλεσης κρατικού προϋπολογισμού (Ιανουάριος-Αύγουστος 2018, σωρευτική βάση, εκατ. ευρώ)	27
Διάγραμμα 3.4	Ληξιπρόθεσμες υποχρεώσεις και εκκρεμείς επιστροφές φόρων Γενικής Κυβέρνησης (Δεκέμβριος 2017-Αύγουστος 2018)	28
Διάγραμμα 3.5	Εξέλιξη του χρέους της Γενικής Κυβέρνησης (2006-2022)	31
Διάγραμμα 3.6	Δείκτης φερεγγυότητας ελληνικού δημόσιου τομέα (2009-2022)	32
Διάγραμμα 3.7	Σενάριο εξέλιξης πληρωμών τόκων και πρωτογενούς πλεονάσματος του ελληνικού δημόσιου τομέα (2023-2027)	40
Διάγραμμα 3.8	Προβολή δείκτη φερεγγυότητας του ελληνικού δημόσιου τομέα (2023-2027)	41
Διάγραμμα 4.1	Ισοζύγιο των θεσμικών τομέων ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ (Ελλάδα, 2009:4-2017:4)	44
Διάγραμμα 4.2	Διαθέσιμο εισόδημα και κατανάλωση των νοικοκυριών ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ (Ελλάδα, 2009:4-2017:4)	45
Διάγραμμα 4.3	Ακαθάριστες και καθαρές επενδύσεις και ισοζύγιο των μη χρηματοοικονομικών επιχειρήσεων ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ (Ελλάδα, 2009:4-2017:4)	45
Διάγραμμα 4.4	Μη εξυπηρετούμενα δάνεια ανά κύρια κατηγορία ως ποσοστό (%) του συνόλου των δανείων (Ελλάδα, 2009:1-2018:1)	48
Διάγραμμα 4.5	Πρωτογενές ισοζύγιο Γενικής Κυβέρνησης, ισοζύγιο πληρωμών και εκροή ρευστότητας του ιδιωτικού τομέα ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ (Ελλάδα, 2018-2022)	50
Διάγραμμα 4.6	Ακαθάριστος σχηματισμός παγίου κεφαλαίου μη χρηματοοικονομικών επιχειρήσεων ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ και καθαρές εξαγωγές σε εκατ. ευρώ (Ελλάδα, 2018-2022)	52
Διάγραμμα 5.1	Ποσοστό (%) ανεργίας και προβλέψεις (Ελλάδα, 2004-2030)	55
Διάγραμμα 5.2	Εναλλακτικοί δείκτες ανεργίας (Ελλάδα, 2008:1-2018:2)	58
Διάγραμμα 5.3	Σχέση συνολικής ανεργίας και κενών θέσεων εργασίας (Ελλάδα, 2009:1-2018:2)	60
Διάγραμμα 5.4	Σχέση μακροχρόνιας ανεργίας και κενών θέσεων εργασίας (Ελλάδα, 2009:1-2018:2)	60
Διάγραμμα 5.5	Σχέση βραχυχρόνιας ανεργίας και κενών θέσεων εργασίας (Ελλάδα, 2009:1-2018:2)	61
Διάγραμμα 5.6	Σχέση παραγωγικότητας της εργασίας και μισθών (Ελλάδα, 2008:1-2018:2, 2010=100)	64
Διάγραμμα 5.7	Παραγωγικότητα, μέση ωριαία αμοιβή και ΜΚΕ του εμπορεύσιμου τομέα της ελληνικής οικονομίας (2010-2016)	70

Βασικά συμπεράσματα

Η παρούσα Ενδιάμεση Έκθεση του ΙΝΕ ΓΣΕΕ για την ελληνική οικονομία και την απασχόληση του έτους 2018 παρουσιάζεται σε μια περίοδο αυξανόμενης οικονομικής, τραπεζικής και πολιτικής αβεβαιότητας με εμφανείς αποσταθεροποιητικές επιπτώσεις.

Η κατάσταση αυτή, η οποία αποτυπώνει τις πρώτες μεταμνημονικές εξελίξεις, είναι ως έναν βαθμό αποτέλεσμα εξωγενών διαταραχών, αλλά κυρίως αποτελεί συνέπεια των επιπτώσεων των Προγραμμάτων Οικονομικής Προσαρμογής (στο εξής ΠΟΠ) που εφαρμόζονται στη χώρα μας μετά το 2010, τα οποία κατέστησαν την ελληνική οικονομία εύθραυστη και χωρίς ισχυρούς και διατηρήσιμους ενδογενείς επεκτατικούς μηχανισμούς, οι οποίοι θα στήριζαν την αναπτυξιακή δυναμική και την αξιοπιστία της. Ο συνδυασμός των επιπτώσεων αυτών και της αβεβαιότητας καθιστά τη χώρα μας ευάλωτη στις κερδοσκοπικές πρακτικές των χρηματοπιστωτικών αγορών.

Η ελληνική οικονομία φαίνεται να έχει εξέλθει από τη φάση στασιμότητας στην οποία βρισκόταν τα τελευταία τέσσερα έτη με τον ρυθμό μεγέθυνσης του πραγματικού ΑΕΠ να είναι πλέον σταθερά θετικός. Ωστόσο, εξακολουθούν να απουσιάζουν οι ενδογενείς μηχανισμοί δημιουργίας εισοδημάτων και ροών ρευστότητας που θα έκαναν τη θετική δυναμική διατηρήσιμη. Η κατάσταση αυτή αντανακλάται στην εντεινόμενη απόκλιση της ελληνικής οικονομίας από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο. Παρά την αύξηση του ΑΕΠ το α' εξάμηνο του 2018, η απόκλιση από το μέσο πραγματικό ΑΕΠ της Ευρωζώνης αυξήθηκε κατά 2,7% σε σχέση με το αντίστοιχο περσινό εξάμηνο. Αξιοσημείωτη είναι η εκτίμηση ότι, αν υποθέσουμε ότι θα υπάρξει σταθερός ρυθμός μεγέθυνσης 2% για τα επόμενα χρόνια, το ΑΕΠ θα επιστρέψει στο επίπεδο του 2007 έπειτα από 14 έτη, δηλαδή το 2032.

Η απουσία ενός ενδογενούς μηχανισμού μετάβασης της οικονομίας σε βιώσιμη αναπτυξιακή τροχιά γίνεται εμφανής στην ευμετάβλητη συμπεριφορά και στον μικρό όγκο της κατανάλωσης και των επενδύσεων. Η κατανάλωση μειώθηκε το δ' τρίμηνο του 2017 κατά 195 εκατ. ευρώ, παρέμεινε σχετικά σταθερή το α' τρίμηνο του 2018, ενώ το β' τρίμηνο του 2018 αυξήθηκε κατά 321 εκατ. ευρώ.

Στο ίδιο διάστημα αναφοράς, οι επενδύσεις αυξήθηκαν το δ' τρίμηνο του 2017 κατά 1,6 δισ. ευρώ, ενώ το α' και το β' τρίμηνο του 2018 μειώθηκαν κατά 590 εκατ. ευρώ και 294 εκατ. ευρώ αντίστοιχα. Σημειώνεται ότι η αύξηση το δ' τρίμηνο του 2017 οφείλεται κατά κύριο λόγο στις δημόσιες επενδύσεις.

Θετική εξέλιξη αποτελεί η πορεία των εξαγωγών προϊόντων, οι οποίες το α' και το β' τρίμηνο του 2018 αυξήθηκαν περίπου κατά 860 εκατ. ευρώ και 600 εκατ. ευρώ αντίστοιχα. Ωστόσο, θα πρέπει να επισημανθεί ότι μετά το 2016 ο ρυθμός αύξησης των εξαγωγών προϊόντων είναι αντίστοιχος με εκείνον της περιόδου 2003-2008. Επίσης, παρά την αύξηση των εξαγωγών, το εμπορικό ισοζύγιο της ελληνικής οικονομίας συνεχίζει να είναι ισοσκελισμένο ή ελλειμματικό. Το στοιχείο αυτό τονίζει το σοβαρό πρόβλημα διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας της χώρας, το οποίο συντηρεί η αδύναμη παραγωγική της διάρθρωση και η εξάρτησή της από τις εισαγωγές.

Αναφορικά με τις δημοσιονομικές εξελίξεις, είναι αξιοσημείωτο πως, παρά το γεγονός ότι για τρίτο συνεχόμενο έτος το συνολικό δημοσιονομικό ισοζύγιο θα είναι πλεονασματικό, δεν έχει ανακτηθεί σε διατηρήσιμη βάση η πιστοληπτική αξιοπιστία και φερεγγυότητα του δημόσιου τομέα. Η κατάσταση αυτή αποτυπώνει τη μη βιωσιμότητα των πλεονασμάτων, που είναι αποτέλεσμα της δημοσιονομικής λιτότητας.

Την ίδια στιγμή, οι ληξιπρόθεσμες υποχρεώσεις της Γενικής Κυβέρνησης, αν και μειωμένες συγκριτικά με πέρυσι, εξακολουθούν να είναι υψηλές και να στερούν ρευστότητα από τα νοικοκυριά, τις επιχειρήσεις και το τραπεζικό σύστημα. Παράλληλα, η συσσώρευση υποχρεώσεων των φορέων της ιδιωτικής οικονομίας προς το Δημόσιο συνεχίζεται, περιορίζοντας τις ταμειακές εισροές της Γενικής Κυβέρνησης.

Η υπαγωγή της χώρας στο ειδικό καθεστώς της ενισχυμένης εποπτείας την 21η Αυγούστου 2018 επιβεβαίωσαν την εύθραυστη χρηματοπιστωτική κατάσταση της οικονομίας. Επιπλέον, η απόφαση για εκταμίευση της υπερδότησης των 15 δισ. ευρώ για τη δημιουργία του αποθεματικού ασφαλείας και για την ενεργοποίηση των μεσοπρόθεσμων μέτρων ελάφρυνσης του χρέους αποκαλύπτει το υψηλό ακόμη πιστωτικό ρίσκο του δημόσιου τομέα και τα χαμηλά περιθώρια

ασφαλείας νέου δανεισμού του, ύστερα από 8 έτη εφαρμογής ΠΟΠ και λιτότητας.

Μακροπρόθεσμα, η δέσμευση για πρωτογενή πλεονάσματα 2,2% του ΑΕΠ εγκλωβίζει τη χώρα σε ένα καθεστώς αυστηρής δημοσιονομικής πειθαρχίας, ενώ στερείται βιωσιμότητας με βάση τις παραγωγικές ανεπάρκειες της ελληνικής οικονομίας και τους διαρθρωτικούς μετασχηματισμούς που έχουν συντελεστεί την περίοδο εφαρμογής των ΠΟΠ. Οι παράγοντες αυτοί, σε συνδυασμό με την εξαιρετικά ασταθή συμπεριφορά των αγορών ομολόγων, τους προβλεπόμενους χαμηλούς ρυθμούς μεγέθυνσης της οικονομίας και την απουσία ενδογενών μηχανισμών δημιουργίας ροών ρευστότητας, που θα μπορούσαν να στηρίξουν με βιώσιμο τρόπο τη δαπάνη και τη χρηματοπιστωτική συνοχή του ιδιωτικού τομέα, δημιουργούν ισχυρές αμφιβολίες για τις προοπτικές οριστικής υπέρβασης της κρίσης πιστοληπτικής φερεγγυότητας της χώρας.

Στην εκτίμηση αυτή οδηγεί και η εξαιρετικά εύθραυστη κατάσταση του ιδιωτικού τομέα. Τα νοικοκυριά εξακολουθούν να εμφανίζουν αρνητικές νέες αποταμιεύσεις, ενώ η αποεπένδυση των επιχειρήσεων συνεχίζεται. Οι εξελίξεις αυτές, σε συνδυασμό με την αδυναμία του επιχειρηματικού τομέα να δημιουργήσει επεκτατικό εμπορικό πλεόνασμα και τη σχετικά περιορισμένη εισροή κεφαλαιακών μεταβιβάσεων, αποσταθεροποιούν χρηματοπιστωτικά την οικονομία, επηρεάζοντας αρνητικά τις καταθέσεις του ιδιωτικού τομέα και συνεπώς τη δυνατότητα ικανοποίησης των δανειακών του υποχρεώσεων.

Ενδεικτικό της εύθραυστης χρηματοοικονομικής δομής της οικονομίας είναι η αύξηση των μη εξυπηρετούμενων επιχειρηματικών δανείων στο σύνολο των επιχειρηματικών δανείων κατά 2,6% το α' τρίμηνο του 2018 σε σχέση με το δ' τρίμηνο του 2017 και η αύξηση του συνόλου των μη εξυπηρετούμενων δανείων ως προς το σύνολο των δανείων κατά 2,9% το ίδιο διάστημα. Συμβολή σε αυτό είχε βέβαια και η απομόχλευση νοικοκυριών και επιχειρήσεων.

Με δεδομένους επομένως τους δημοσιονομικούς περιορισμούς της χώρας, η χρηματοπιστωτική βιωσιμότητα της οικονομίας θα εξαρτηθεί από το νέο εισόδημα και τη ρευστότητα που θα δημιουργούσε μια ενδεχόμενη αύξηση των επενδύσεων των μη χρηματοοικονομικών επιχειρήσεων και των καθαρών

εξαγωγών. Συγκεκριμένα, η εκτίμηση του ΙΝΕ ΓΣΕΕ είναι ότι η μετάβαση της οικονομίας σε βιώσιμη αναπτυξιακή τροχιά θα απαιτούσε διπλασιασμό του όγκου των επιχειρηματικών επενδύσεων τα επόμενα 2 έτη, ώστε αυτές να προσεγγίσουν το 11%-12% του ΑΕΠ, ή μέση ετήσια αύξηση των καθαρών εξαγωγών κατά 3 δισ. ευρώ την περίοδο 2019-2022. Ωστόσο, ένα τέτοιο ενδεχόμενο δεν φαίνεται σήμερα ρεαλιστικό, δεδομένης της παραγωγικής ανεπάρκειας και της επενδυτικής αδράνειας των εγχώριων επιχειρήσεων. Στο πλαίσιο αυτό, η συνέχιση των πολιτικών λιτότητας θα επιβαρύνει περαιτέρω το διαθέσιμο εισόδημα και την καταθετική βάση των νοικοκυριών, αυξάνοντας τη χρηματοοικονομική ευθραυστότητα της ελληνικής οικονομίας.

Όσον αφορά τις εξελίξεις στην αγορά εργασίας, παρατηρούνται σημάδια αργής αλλά σταθερής βελτίωσης. Ειδικότερα, κατά το β' τρίμηνο του 2018 το ποσοστό ανεργίας υποχώρησε στο 19%. Ο ρυθμός υποχώρησης της ανεργίας αφήνει ανοιχτό το ενδεχόμενο για μείωσή του κάτω από το 10% στα μέσα της δεκαετίας του 2020. Η πρόβλεψη αυτή ενισχύεται από τις εκτιμήσεις μας για βελτίωση της αποτελεσματικότητας της αγοράς εργασίας όσον αφορά τη σύνδεση βραχυχρόνια ανέργων και νέων θέσεων εργασίας. Κάτι τέτοιο ωστόσο δεν ισχύει στην περίπτωση των μακροχρόνια ανέργων, δημιουργώντας έτσι στοιχεία δυϊσμού στην αγορά εργασίας ανάμεσα στους συμμετέχοντες και στους μη ή οριακά συμμετέχοντες σε αυτήν.

Αξίζει να αναφερθεί ότι η ανεργία πλήττει με διαφορετικό τρόπο διαφορετικές κατηγορίες του πληθυσμού. Ειδικότερα, οι γυναίκες αντιμετωπίζουν σημαντικά υψηλότερο κίνδυνο ανεργίας από τους άνδρες, οι νέοι κάτω των 24 ετών αντιμετωπίζουν σοβαρά εμπόδια ένταξης στην αγορά εργασίας, ενώ οι γεωγραφικές περιφέρειες που πλήττονται περισσότερο από την ανεργία είναι της βόρειας και της δυτικής Ελλάδας. Επίσης, οι νέες θέσεις εργασίας δεν αφορούν στην πλειονότητά τους θέσεις πλήρους απασχόλησης, καθώς η μερική και η εκ περιτροπής απασχόληση κυριαρχούν στις νέες συμβάσεις εργασίας. Τέλος, σημαντικό τμήμα των ανέργων εμφανίζεται αποθαρρημένο από τις προοπτικές εισόδου στην αγορά εργασίας και οδηγείται είτε στην έξοδο από το εργατικό δυναμικό είτε στη μετανάστευση.

Όσον αφορά τις μισθολογικές εξελίξεις, παρατηρούμε ότι η μείωση των ονομαστικών ωριαίων μισθών και ημερομισθίων κατά την περίοδο 2010-2018, δηλαδή συμπεριλαμβάνοντας και τη μερική ανάκαμψη των τελευταίων χρόνων, φτάνει στο 20%. Την ίδια περίοδο η παραγωγικότητα της εργασίας μειώνεται κατά 6% αποτυπώνοντας έτσι και τις μεσοπρόθεσμες συνέπειες της καταστροφής του παραγωγικού δυναμικού της οικονομίας.

Σχετικά με την κατανομή των μισθών, το 72,8% των εργαζομένων λαμβάνει καθαρές μηνιαίες αποδοχές κάτω από 1.000 ευρώ, ενώ μόλις το 10% πάνω από 1.300 ευρώ. Σε κλαδικό επίπεδο, οι χαμηλότερες αποδοχές εμφανίζονται στον κλάδο της γεωργίας, όπου ο καθαρός μέσος μισθός ανέρχεται σε 607 ευρώ, ενώ ακολουθούν οι δραστηριότητες που σχετίζονται με τον τουρισμό (668 ευρώ) και οι διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες (674 ευρώ). Αντίθετα, οι υψηλότερες μηνιαίες αποδοχές εμφανίζονται στον κλάδο της παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας (1.237 ευρώ), ενώ ακολουθούν οι τράπεζες και ασφάλειες (1.151 ευρώ), τα ορυχεία και λατομεία (1.140 ευρώ) και η δημόσια διοίκηση και άμυνα (1.101 ευρώ).

Αναφορικά με την εξέλιξη του μέσου μισθού ανά ομάδα επαγγέλματος για την ίδια περίοδο, οι χαμηλότερες αποδοχές καταγράφονται στους ανειδίκευτους εργάτες, με μέσο μισθό 633 ευρώ, ενώ ακολουθούν τα επαγγέλματα που σχετίζονται με τη γεωργία (683 ευρώ) και οι απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών και το εμπόριο (726 ευρώ). Αντίθετα, οι υψηλότερες αποδοχές εμφανίζονται στα ανώτερα διευθυντικά και διοικητικά στελέχη (1.522 ευρώ) και ακολουθούν οι επαγγελματίες (1.098 ευρώ) και οι τεχνικοί (1.007 ευρώ).

Η άποψή μας είναι ότι η επόμενη φάση αυτής της κρίσης θα προσδιοριστεί από τον πραγματισμό της εκτίμησης της τρέχουσας κατάστασης και των δυνατοτήτων της οικονομίας, του εξωτερικού περιβάλλοντός της και των περιθωρίων αλλαγής της ασκούμενης οικονομικής πολιτικής. Το πεδίο το οποίο θα κρίνει σημαντικά τις βραχυπρόθεσμες και μεσοπρόθεσμες εξελίξεις, και κυρίως την ομαλοποίηση της αναχρηματοδότησης της οικονομίας από τις αγορές, είναι ο ρυθμός δυναμικής της οικονομίας.

Ωστόσο, η διατηρήσιμη αύξηση του ΑΕΠ είναι μια διαδικασία που απαιτεί χρόνο και συνδυασμό κατάλληλων και αποτελεσματικών παρεμβάσεων. Λανθασμένες ή υπεραισιόδοξες εκτιμήσεις περί επενδυτικού σοκ και εξωστρεφούς μετασχηματισμού της οικονομίας είναι δυνατό να αποβούν καταστροφικές.

Η ακραία προκατάληψη της ρητορικής που αναπτύσσεται στον δημόσιο διάλογο για τις ξένες επενδύσεις δείχνει έλλειμμα ρεαλισμού και αδυναμία κατανόησης των εξελίξεων σε εθνικό και διεθνές επίπεδο, ενώ παράλληλα δικαιολογεί την εγχώρια επενδυτική ανεπάρκεια και ενισχύει παρασιτικές επιχειρηματικές συμπεριφορές και απαιτήσεις που ταυτίζουν την επιχειρηματικότητα και την κερδοφορία με πολιτικές ενεργοποίησης πρωτογενών και δευτερογενών αναδιανεμητικών διαδικασιών.

Στο πλαίσιο αυτό, η μετάβαση της οικονομίας σε μια πορεία υψηλών και διατηρήσιμων ρυθμών μεγέθυνσης χρειάζεται την άμεση αντιστροφή κάθε μορφής αφαίμαξης της με μέτρα λιτότητας, καθώς επίσης και την ενεργοποίηση ενδογενών μηχανισμών δημιουργίας ροών εισοδήματος και ρευστότητας μέσω της αύξησης του διαθέσιμου εισοδήματος. Η αύξηση του κατώτατου μισθού και η ενεργοποίηση κλαδικών συμβάσεων για να διαχυθεί η αύξηση στο σύνολο της οικονομίας κινούνται σε αυτή την κατεύθυνση, καθώς θα επιφέρουν άμεσο θετικό αποτέλεσμα στο ΑΕΠ, και συνεπώς στη φερεγγυότητα της οικονομίας και στους όρους αναχρηματοδότησης του χρέους στις αγορές, και θα δημιουργήσουν συνθήκες σταθερότητας, προϋπόθεση απαραίτητη για μια πιθανή αύξηση των επενδύσεων μεσοπρόθεσμα. Επιπλέον, η σταθερότητα και η φερεγγυότητα των ελληνικών τραπεζών είναι απολύτως εξαρτημένη από τη δημιουργία εισοδημάτων και ροών ρευστότητας στην οικονομία, καθώς μια τέτοια εξέλιξη θα βελτίωνε σωρευτικά την ποιότητα του ενεργητικού τους και την καταθετική τους βάση, οι οποίες υπονομεύτηκαν από τις πολιτικές της δημοσιονομικής λιτότητας και της εσωτερικής υποτίμησης.

1. Εισαγωγή

Η παρούσα Ενδιάμεση Έκθεση του ΙΝΕ ΓΣΕΕ για την ελληνική οικονομία και την απασχόληση του έτους 2018 παρουσιάζεται σε μια περίοδο αυξανόμενης οικονομικής, τραπεζικής και πολιτικής αβεβαιότητας με εμφανείς αποσταθεροποιητικές επιπτώσεις. Η κατάσταση αυτή, η οποία αποτυπώνει τις πρώτες μεταμνημονιακές εξελίξεις,¹ είναι ως έναν βαθμό αποτέλεσμα εξωγενών διαταραχών, αλλά κυρίως αποτελεί συνέπεια των επιπτώσεων των Προγραμμάτων Οικονομικής Προσαρμογής (στο εξής ΠΟΠ) που εφαρμόζονται στη χώρα μας μετά το 2010. Η ασκούμενη οικονομική πολιτική κατέστησε την ελληνική οικονομία εύθραυστη και χωρίς ισχυρούς και διατηρήσιμους ενδογενείς επεκτατικούς μηχανισμούς, οι οποίοι θα στήριζαν την αναπτυξιακή δυναμική και την αξιοπιστία της. Ο συνδυασμός των επιπτώσεων αυτών και της αβεβαιότητας καθιστά τη χώρα μας ευάλωτη στις κερδοσκοπικές πρακτικές των χρηματοπιστωτικών αγορών. Πρακτικές που θα γίνονται πιο αρπακτικές όσο θα καθυστερεί η ομαλοποίηση της αναχρηματοδότησης της οικονομίας από τις αγορές και όσο θα δημιουργούνται τριβές ανάμεσα στις απαιτήσεις των δανειστών στο πλαίσιο της ενισχυμένης εποπτείας και στις διεκδικήσεις των ελληνικών κυβερνήσεων για αποκλίσεις από αυτές.

Οι θέσεις του ΙΝΕ ΓΣΕΕ για την ακαταλληλότητα και για τις επιπτώσεις των ΠΟΠ είναι γνωστές και δημοσιευμένες στις Ετήσιες και Ενδιάμεσες Εκθέσεις του. Η εκτίμησή μας είναι ότι αυτό που προβάλλεται ως επιτυχία των Μνημονίων, δηλαδή η εξάλειψη των δίδυμων ελλειμμάτων (της Γενικής Κυβέρνησης και του εξωτερικού ισοζυγίου), είναι μια αυταπάτη της συντηρητικής οικονομικής σκέψης. Η ισορροπία που παρατηρείται στο δημοσιονομικό και εξωτερικό ισοζύγιο είναι μη διατηρήσιμη, καθώς υποτιμώνται το παραγωγικό και διαρθρωτικό έλλειμμα της οικονομίας, η εξάρτηση της εγχώριας δαπάνης από τις εισαγωγές και η υποβάθμιση του κοινωνικού κράτους. Παράλληλα, το υψηλό δημόσιο χρέος, το μεγάλο απόθεμα των μη εξυπηρετούμενων δανείων, η υψηλή ανεργία, η χαμηλή διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα και η αποεπένδυση, που

¹ Στις 20 Αυγούστου έκλεισε τυπικά ο οδυνηρός για τη χώρα μας οκτάχρονος κύκλος των Προγραμμάτων Οικονομικής Προσαρμογής.

αποσταθεροποιούν το χρηματοπιστωτικό και το μακροοικονομικό σύστημα της οικονομίας, αναδεικνύουν τη χρεοκοπία των ΠΟΠ και τις τρέχουσες εστίες δυσλειτουργίας και αστάθειας της οικονομίας.

Η άποψή μας είναι ότι η επόμενη φάση αυτής της κρίσης θα προσδιοριστεί από τον πραγματισμό της εκτίμησης της τρέχουσας κατάστασης και των δυνατοτήτων της οικονομίας, του εξωτερικού περιβάλλοντός της και των περιθωρίων αλλαγής της ασκούμενης οικονομικής πολιτικής. Το πεδίο που θα κρίνει σε σημαντικό βαθμό τις βραχυπρόθεσμες και τις μεσοπρόθεσμες εξελίξεις, και κυρίως την ομαλοποίηση της αναχρηματοδότησης της οικονομίας από τις αγορές, είναι ο ρυθμός δυναμικής της οικονομίας. Ωστόσο, η διατηρήσιμη αύξηση του ΑΕΠ είναι μια διαδικασία που απαιτεί χρόνο και συνδυασμό κατάλληλων και αποτελεσματικών παρεμβάσεων. Λανθασμένες ή υπεραισιόδοξες εκτιμήσεις περί επενδυτικού σοκ και εξωστρεφούς μετασχηματισμού της οικονομίας μπορεί να αποβούν καταστροφικές. Η ακραία προκατάληψη της ρητορικής που αναπτύσσεται στον δημόσιο διάλογο για τις ξένες επενδύσεις δείχνει έλλειμμα ρεαλισμού και αδυναμία κατανόησης των εξελίξεων σε εθνικό και διεθνές επίπεδο, ενώ παράλληλα δικαιολογεί την εγχώρια επενδυτική ανεπάρκεια και ενισχύει παρασιτικές επιχειρηματικές συμπεριφορές και απαιτήσεις που ταυτίζουν την επιχειρηματικότητα και την κερδοφορία με πολιτικές ενεργοποίησης πρωτογενών και δευτερογενών αναδιανεμητικών διαδικασιών.

Δυστυχώς, δεν φαίνεται να έχει γίνει ακόμη σαφές ότι όσο εναποθέτουμε ως χώρα τη δυναμική της οικονομίας στην ελπίδα της προσέλκυσης ξένων επενδυτών το μέλλον μας θα είναι εξίσου αβέβαιο με αυτό των ξένων επενδύσεων. Ο εγκλωβισμός της οικονομίας σε κατάσταση στασιμότητας και χαμηλών ρυθμών μεγέθυνσης δυσχεραίνει τη δυνατότητα ανάκτησης της δημοσιονομικής φερεγγυότητας και αξιοπιστίας της, που αποτελεί βασική προϋπόθεση για την αναχρηματοδότηση του χρέους από τις αγορές και την ουσιαστική έξοδο της χώρας από την κρίση.

Στο πλαίσιο αυτό, η μετάβαση της οικονομίας σε μια πορεία υψηλών και διατηρήσιμων ρυθμών μεγέθυνσης χρειάζεται την άμεση αντιστροφή κάθε

μορφής αφαίμαξής της με μέτρα λιτότητας, καθώς επίσης και την ενεργοποίηση ενδογενών μηχανισμών δημιουργίας ροών εισοδήματος και ρευστότητας μέσω της αύξησης του διαθέσιμου εισοδήματος. Η αύξηση του κατώτατου μισθού και η ενεργοποίηση κλαδικών συμβάσεων για να διαχυθεί η αύξηση στο σύνολο της οικονομίας κινούνται σε αυτή την κατεύθυνση, καθώς θα επιφέρουν άμεσο θετικό αποτέλεσμα στο ΑΕΠ, και συνεπώς στη φερεγγυότητα της οικονομίας και στους όρους αναχρηματοδότησης του χρέους στις αγορές, θα δημιουργήσουν συνθήκες σταθερότητας, προϋπόθεση απαραίτητη για μια πιθανή αύξηση των επενδύσεων μεσοπρόθεσμα, και επίσης θα έχουν σταθεροποιητική επίδραση στο τραπεζικό σύστημα. Η σταθερότητα και η φερεγγυότητα των ελληνικών τραπεζών είναι απολύτως εξαρτημένες από τη δημιουργία εισοδημάτων και ροών ρευστότητας στην οικονομία, καθώς μια τέτοια εξέλιξη θα βελτίωνε σωρευτικά την ποιότητα του ενεργητικού τους και την καταθετική τους βάση, οι οποίες υπονομεύτηκαν από τις πολιτικές της δημοσιονομικής λιτότητας και της εσωτερικής υποτίμησης.

Το θέμα της βιωσιμότητας του χρέους έχει πλέον αποσυρθεί από τον δημόσιο διάλογο. Ωστόσο, η διαχείρισή του με το υψηλό κόστος του ταμειακού αποθέματος ασφαλείας και τα υψηλά πρωτογενή πλεονάσματα (3,5% του ΑΕΠ μέχρι το 2022 και 2,2% του ΑΕΠ κατά μέσο όρο από το 2023 μέχρι το 2060) θα συνεχίζει να πριονίζει τα θεμέλια της οικονομίας απορροφώντας μεγάλο μέρος του εθνικού πλούτου.

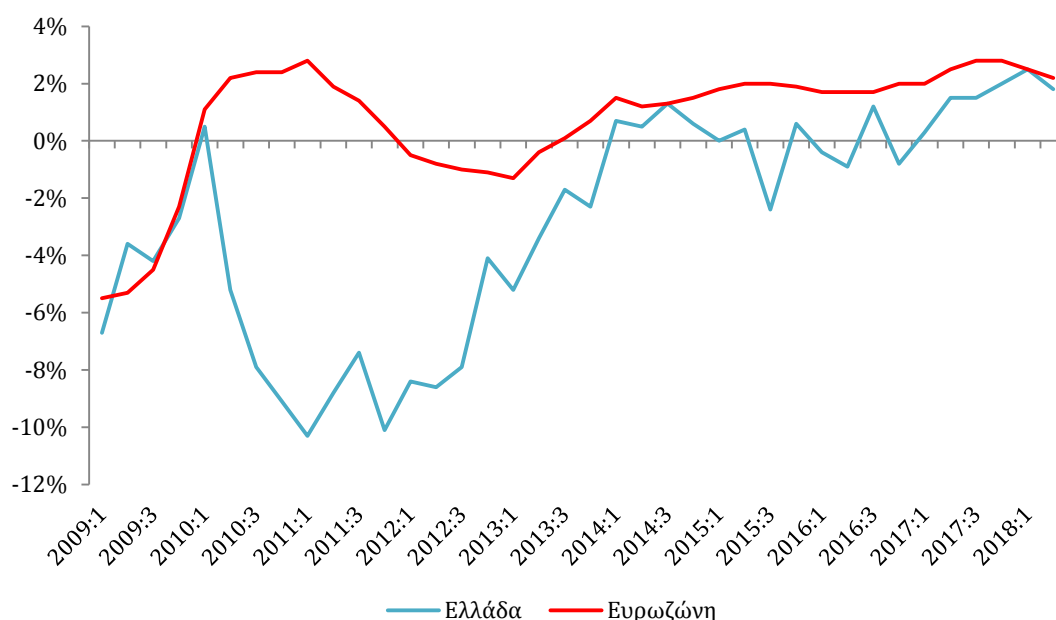
Η παρούσα Ενδιάμεση Έκθεση του ΙΝΕ ΓΣΕΕ² για την ελληνική οικονομία και την απασχόληση αξιολογεί το α' εξάμηνο του 2018 και εξάγει συμπεράσματα για την κατάσταση και τις προοπτικές της οικονομίας. Στην Ενότητα 2 αναλύουμε τις μακροοικονομικές επιδόσεις της οικονομίας. Στις Ενότητες 3 και 4 περιγράφουμε την εύθραυστη δημοσιονομική και χρηματοπιστωτική δομή της οικονομίας, καθώς και την ενδογενή αβεβαιότητα διατηρήσιμης εξόδου από την κρίση χρέους και τη στασιμότητα. Τέλος, στην Ενότητα 5 παρουσιάζουμε την κατάσταση της αγοράς εργασίας.

² Στην εκπόνηση της Ενδιάμεσης Έκθεσης για την ελληνική οικονομία και την απασχόληση του έτους 2018, εκτός από τον Γιώργο Αργείτη, Επιστημονικό Διευθυντή του Ινστιτούτου Εργασίας της ΓΣΕΕ, ο οποίος είχε τον συντονισμό, την επιμέλεια και την ευθύνη, συμμετείχαν και οι Ν. Κορατζάνης, Δ. Παϊταρίδης, Κ. Πασσάς και Χ. Πιέρρος.

2. Μακροοικονομικές εξελίξεις

Στο Διάγραμμα 2.1 αποτυπώνεται ο ρυθμός μεταβολής του πραγματικού ΑΕΠ της Ελλάδας σε αντιπαραβολή με το αντίστοιχο μέγεθος για το σύνολο της Ευρωζώνης. Έπειτα από μια περίοδο έντονα αρνητικών ρυθμών (μεταξύ 2010 και 2013) και στασιμότητας (μεταξύ 2014 και 2016) η ελληνική οικονομία επανήλθε το 2017 σε θετικούς ρυθμούς μεγέθυνσης. Το πραγματικό ΑΕΠ αυξήθηκε κατά 2% το δ' τρίμηνο του 2017 και κατά 2,5% και 1,8% τα δύο πρώτα τρίμηνα του 2018 αντίστοιχα, σε σχέση με τα ίδια τρίμηνα του προηγούμενου έτους.

Διάγραμμα 2.1: Ρυθμός μεταβολής του πραγματικού ΑΕΠ της Ελλάδας και της Ευρωζώνης (2009:1-2018:2, 2010=100)

Πηγή: Eurostat

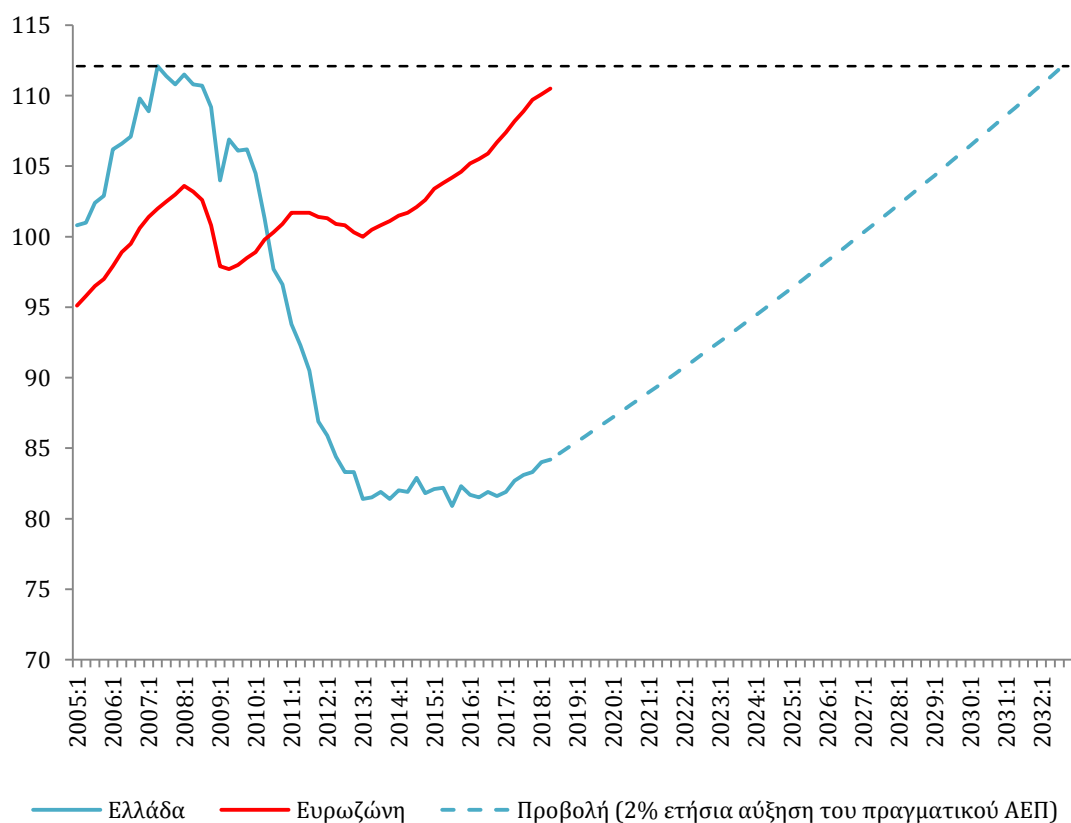
Σημείωση: Εποχικά και ημερολογιακά διορθωμένα στοιχεία. Σύγκριση με ίδια τρίμηνα προηγούμενου έτους.

Σε απόλυτους όρους, το ελληνικό πραγματικό ΑΕΠ αυξήθηκε το α' εξάμηνο του 2018 κατά 2 δισ. ευρώ. Μια περαιτέρω αύξηση του πραγματικού ΑΕΠ της τάξης των 1,7 δισ. ευρώ θα επιτρέψει την επίτευξη του στόχου αύξησης του πραγματικού ΑΕΠ κατά 2% το 2018. Το ενδεχόμενο αυτό μοιάζει αρκετά πιθανό. Παρά το γεγονός ότι η εξέλιξη αυτή είναι θετική, η οικονομική δραστηριότητα εξακολουθεί να βρίσκεται καθηλωμένη σε χαμηλό επίπεδο τόσο σε σχέση με την

προ κρίσης περίοδο όσο και σε σχέση με τα αντίστοιχα μεγέθη στην Ευρωζώνη. Αναφορικά με την Ευρωζώνη, οι σχετικοί ρυθμοί μεγέθυνσης το δ' τρίμηνο του 2017 και τα δύο πρώτα τρίμηνα του 2018 ήταν ίσοι με 2,8%, 2,5% και 2,2% αντίστοιχα. Παρατηρείται, λοιπόν, σύγκλιση των ρυθμών μεγέθυνσης της ελληνικής οικονομίας με αυτούς της Ευρωζώνης.

Ωστόσο, η δυναμική απόκλισης που ξεκίνησε το 2010 παραμένει σταθερή. Αυτό γίνεται εμφανές στο Διάγραμμα 2.2 όπου παρουσιάζεται το πραγματικό ΑΕΠ της Ελλάδας και της Ευρωζώνης. Το β' τρίμηνο του 2018 η διαφορά των δύο μεγεθών είναι της τάξης του 26,3%, όταν το προηγούμενο τρίμηνο η διαφορά ήταν ίση με 26,1%.

Διάγραμμα 2.2: Μεταβολή του δείκτη του πραγματικού ΑΕΠ της Ελλάδας και της Ευρωζώνης, και ανάκαμψη του πραγματικού ΑΕΠ της Ελλάδας με βάση ετήσιο ρυθμό μεγέθυνσης 2% (2005:1-2018:2 και πρόβλεψη έως 2032:4, 2010=100)

Πηγή: Eurostat (επεξεργασία INE ΓΣΕΕ)

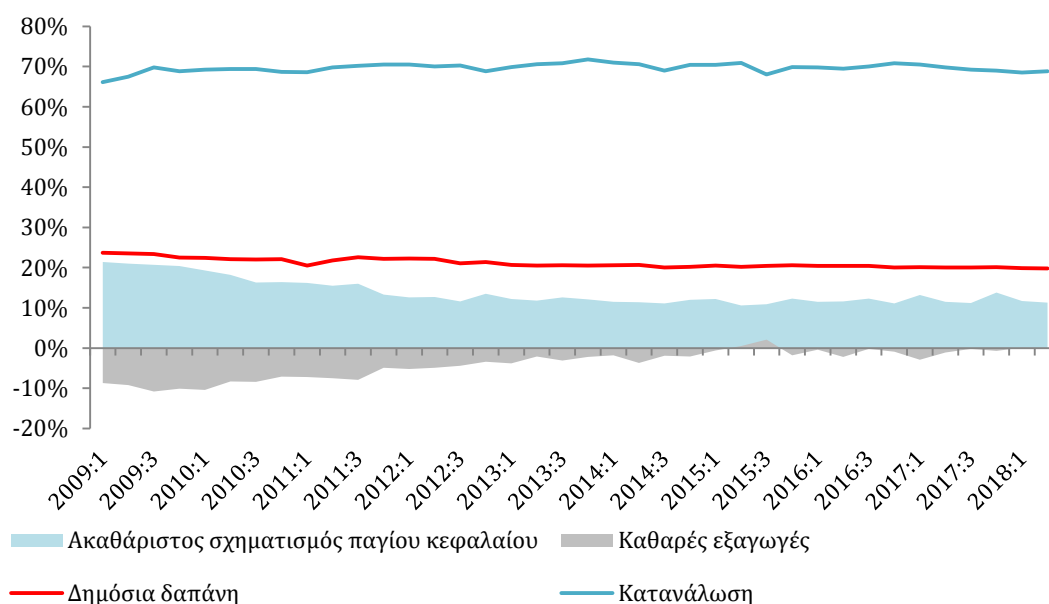
Σημείωση: Εποχικά και ημερολογιακά διορθωμένα στοιχεία.

Πιο συγκεκριμένα, το ΑΕΠ της Ευρωζώνης ακολουθεί σταθερά ανοδική πορεία μετά το 2013 και ανακάμπτει ουσιαστικά το 2015, όταν το επίπεδο του πραγματικού ΑΕΠ ξεπερνάει το αντίστοιχο του 2008 για πρώτη φορά από την έναρξη της παγκόσμιας χρηματοοικονομικής κρίσης. Αντιθέτως, το ελληνικό ΑΕΠ βρίσκεται καθηλωμένο σε ιδιαίτερα χαμηλό επίπεδο σε σύγκριση με την προ κρίσης περίοδο, ενώ η δυναμική της ανάκαμψης είναι ισχνή. Ενδεικτικό είναι το γεγονός ότι, αν υποθέσουμε ότι η ελληνική οικονομία αναπτύσσεται σταθερά κατά 2% ανά έτος, ο όγκος της παραγωγής θα αγγίξει το επίπεδο του 2007 –έτος στο οποίο καταγράφηκε η υψηλότερη οικονομική δραστηριότητα μετά την υιοθέτηση του ευρώ– το 2032.

Κύρια αδυναμία για την ουσιαστική ανάκαμψη της ελληνικής οικονομίας αποτελεί η απουσία ενδογενών μηχανισμών που θα τονώσουν σημαντικά την εγχώρια παραγωγή. Η συνεχής συμπίεση του διαθέσιμου εισοδήματος των νοικοκυριών και τα υψηλά δημοσιονομικά πλεονάσματα περιορίζουν δραστικά την κατανάλωση και τη δημόσια δαπάνη μπλοκάροντας την περαιτέρω δυναμική του πραγματικού ΑΕΠ. Αντίθετα, οι καθαρές εξαγωγές και οι επενδύσεις υστερούν σημαντικά στο να θέσουν τις βάσεις ανάκαμψης της ελληνικής οικονομίας.

Τα παραπάνω γίνονται εμφανή στο Διάγραμμα 2.3, το οποίο παρουσιάζει τις συνιστώσες της ενεργού ζήτησης εκφρασμένες ως ποσοστό του ΑΕΠ. Η κατανάλωση και η δημόσια δαπάνη εξακολουθούν να αποτελούν τους κύριους προσδιοριστικούς παράγοντες της οικονομικής δραστηριότητας. Επομένως, ο ουσιαστικός μετασχηματισμός της ελληνικής οικονομίας σε ένα καθεστώς οικονομικής μεγέθυνσης στο οποίο δεσπόζουν οι εξαγωγές και οι επενδύσεις, που αποτελούσε βασικό στόχο των τριών Μνημονίων, δεν έχει επιτευχθεί.

Διάγραμμα 2.3: Βασικές συνιστώσες της ενεργού ζήτησης ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ (Ελλάδα, 2009:1-2018:2)

Πηγή: Eurostat

Σημείωση: Εποχικά και ημερολογιακά διορθωμένα στοιχεία.

Ειδικότερα, η καταναλωση ως ποσοστό του ΑΕΠ ακολουθεί ήπια πτωτική πορεία από το 2017. Το δ' τρίμηνο του 2017 η καταναλωση αντιστοιχούσε στο 69% του ΑΕΠ, όταν το δ' τρίμηνο του 2016 ήταν υψηλότερη κατά 1,8 ποσοστιαίες μονάδες (σε απόλυτους όρους η διαφορά ήταν ίση με 195 εκατ. ευρώ). Το α' τρίμηνο του 2018 η καταναλωση έμεινε σταθερή σε απόλυτους όρους, αντιστοιχώντας στο 68,5% του ΑΕΠ, ενώ το β' τρίμηνο του τρέχοντος έτους ήταν ίση με 68,8% του ΑΕΠ, αυξημένη κατά 320 εκατ. ευρώ σε σχέση με το β' τρίμηνο του 2017.

Η δημόσια δαπάνη ως ποσοστό του ΑΕΠ ακολουθεί ήπια, σταθερά πτωτική πορεία, με το σχετικό ποσοστό να είναι 20,1% το δ' τρίμηνο του 2017, 19,9% το α' τρίμηνο του 2018 και 19,8% το β' τρίμηνο του ίδιου έτους. Σε απόλυτους όρους και σε σχέση με τα ίδια τρίμηνα του προηγούμενου έτους, η πραγματική δημόσια δαπάνη αυξήθηκε το δ' τρίμηνο του 2017 κατά 208 εκατ. ευρώ, παρέμεινε σταθερή το α' τρίμηνο του 2018, ενώ μειώθηκε το β' τρίμηνο του 2018 κατά 196 εκατ. ευρώ.

Σε αντίθεση με τις οριακές διακυμάνσεις της κατανάλωσης και της δημόσιας δαπάνης, οι πραγματικές ακαθάριστες επενδύσεις μειώθηκαν δραματικά την περίοδο 2007-2013 (-68,1%), και έκτοτε κυμαίνονται μεσοσταθμικά μεταξύ 11% και 12% του ΑΕΠ. Το δ' τρίμηνο του 2017 υπήρξε μια σημαντική παροδική ενίσχυση ύψους 1,6 δισ. ευρώ. Σημαντική συνεισφορά σε αυτή την τάση είχε η αύξηση των δημόσιων επενδύσεων κατά 713 εκατ. ευρώ, σε ονομαστικούς όρους, σε σχέση με το δ' τρίμηνο του 2016. Ωστόσο, το α' και το β' τρίμηνο του 2018 οι συνολικές πραγματικές ακαθάριστες επενδύσεις περιορίστηκαν κατά 590 εκατ. ευρώ και 294 εκατ. ευρώ, μειώνοντας τις ακαθάριστες επενδύσεις στο 11,7% και 11,3% του ΑΕΠ αντίστοιχα. Όπως έχουμε αναφέρει και σε προηγούμενες Εκθέσεις του ΙΝΕ ΓΣΕΕ, οι μεταβολές του όγκου των επενδύσεων είναι πολύ μικρές για να θέσουν την οικονομία σε στέρεη αναπτυξιακή τροχιά, ενώ ταυτόχρονα είναι ιδιαίτερα ευμετάβλητες.³

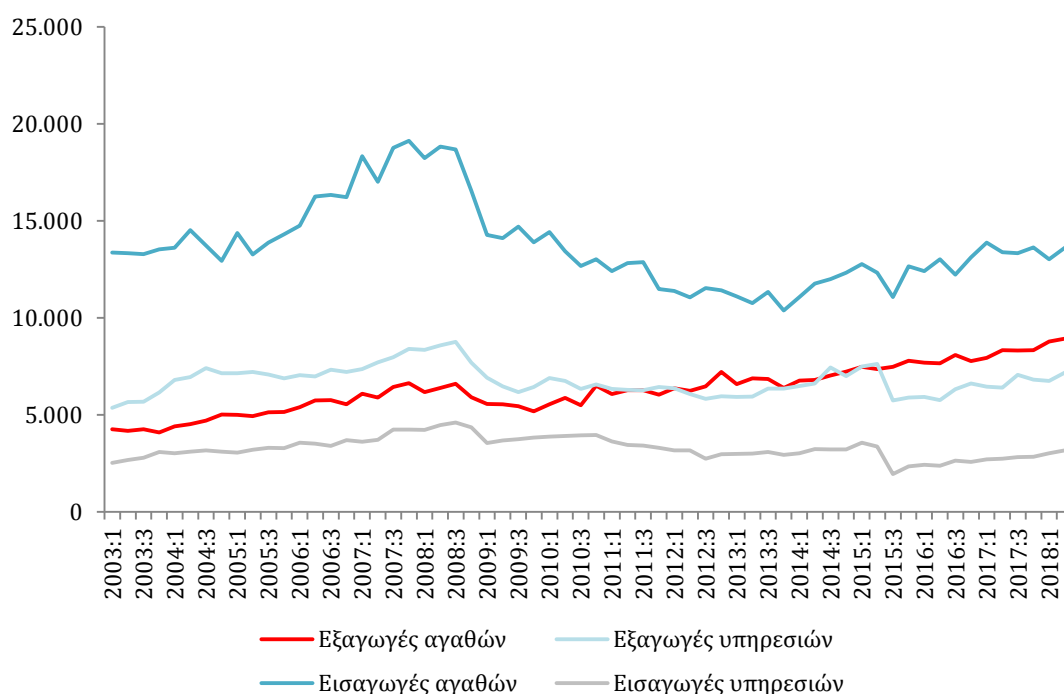
Τέλος, όσον αφορά το εμπορικό ισοζύγιο, η προσαρμογή του την περίοδο 2009-2015 ήταν περίπου 15 ποσοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ. Το δ' τρίμηνο του 2017 οι καθαρές εξαγωγές ήταν ίσες με -0,7% του ΑΕΠ, το α' τρίμηνο του 2018 ίσες με 0,1% του ΑΕΠ, ενώ το β' τρίμηνο του 2018 αντιστοιχούσαν στο -0,1% του ΑΕΠ. Η εξισορρόπηση του εμπορικού ισοζυγίου περιόρισε την εκροή ρευστότητας προς το εξωτερικό. Ωστόσο, η εξισορρόπηση αυτή ήταν αποτέλεσμα κυρίως της μεγάλης μείωσης των εισαγωγών, ενώ η δυναμική της περιορίζεται από την παραγωγική ανεπάρκεια της οικονομίας και την αδυναμία του επιχειρηματικού τομέα να δημιουργήσει διατηρήσιμα πλεονάσματα σε σχέση με τον εξωτερικό τομέα.

Αυτό γίνεται εμφανές στην εξέταση του Διαγράμματος 2.4, το οποίο απεικονίζει τις βασικές συνιστώσες του εμπορικού ισοζυγίου σε πραγματικούς όρους. Το ισοζύγιο υπηρεσιών της ελληνικής οικονομίας είναι θετικό, αφού οι εξαγωγές υπηρεσιών βρίσκονται μονίμως υψηλότερα από τις εισαγωγές υπηρεσιών. Στη συνθήκη αυτή συμβάλλει η σημαντική αύξηση του τουρισμού καθώς και το γεγονός ότι η ελληνική οικονομία εξαγεί υπηρεσίες εντάσεως γνώσεων και εισάγει υπηρεσίες χαμηλής εντάσεως γνώσεων. Το δ' τρίμηνο του 2017 οι

³ Βλ. ΙΝΕ ΓΣΕΕ (2018).

εξαγωγές υπηρεσιών ήταν υψηλότερες από αυτές του ίδιου τριμήνου του προηγούμενου έτους κατά 203 εκατ. ευρώ, ενώ τα δύο πρώτα τρίμηνα του 2018 αυξήθηκαν περαιτέρω κατά 294 εκατ. ευρώ και 782 εκατ. ευρώ αντίστοιχα. Παρά τη σημαντική ενίσχυση του τουριστικού κλάδου τα τελευταία έτη, οι εξαγωγές υπηρεσιών δεν έχουν ανακάμψει, καθώς κυμαίνονται σε επίπεδο χαμηλότερο του 2008. Όμοια είναι και η εικόνα αναφορικά με τις εισαγωγές υπηρεσιών, οι οποίες αυξήθηκαν το δ' τρίμηνο του 2017 και τα α' και β' τρίμηνα του 2018 κατά 255 εκατ. ευρώ, 318 εκατ. ευρώ και 443 εκατ. ευρώ αντίστοιχα.

Διάγραμμα 2.4: Πραγματικές εξαγωγές και εισαγωγές προϊόντων και υπηρεσιών (Ελλάδα, 2003:1-2018:2, 2010=100)

Πηγή: Eurostat

Σημείωση: Εποχικά και ημερολογιακά διορθωμένα στοιχεία.

Από την πλευρά του ισοζυγίου προϊόντων, η ελληνική οικονομία βρίσκεται μονίμως σε έλλειμμα σε σχέση με τον εξωτερικό τομέα. Οι πραγματικές εξαγωγές προϊόντων έχουν ανακάμψει, ενώ στα υπό εξέταση τρίμηνα αυξήθηκαν σημαντικά, κατά 566 εκατ. ευρώ, 856 εκατ. ευρώ και 601 εκατ. ευρώ αντίστοιχα. Ωστόσο, σε αυτό το σημείο θα πρέπει να γίνουν κάποιες επισημάνσεις. Πρώτον, η ανάκαμψη μετά το 2013 ακολουθεί την ίδια τάση που υπήρχε την περίοδο

2003-2008. Επομένως, η συσχέτιση της ανάκαμψης των εξαγωγών προϊόντων με την απορρύθμιση της αγοράς εργασίας, η οποία έλαβε χώρα κατά την περίοδο εφαρμογής των ΠΟΠ και την υποτιθέμενη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας κόστους είναι προβληματική, αν όχι λανθασμένη. Η υπερβολική έμφαση στο Μοναδιαίο Κόστος Εργασίας (ΜΚΕ) αποκρύπτει ζητήματα διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας και άλλων παραγόντων που προσδιορίζουν το κόστος παραγωγής και τις τιμές, τα οποία καθορίζουν συνδυαστικά τις εξαγωγικές επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας. Η πορεία των εξαγωγών προϊόντων θα πρέπει επίσης να συσχετιστεί με την εξέλιξη της ζήτησης από το εξωτερικό και την ανάκαμψη της Ευρωζώνης.

Δεύτερον, μετά το 2013 οι εξαγωγές προϊόντων κινούνται σε πλήρη αναλογία με τις εισαγωγές προϊόντων. Σημειώνεται ότι οι εισαγωγές προϊόντων αυξήθηκαν το δ' τρίμηνο του 2017 κατά 779 εκατ. ευρώ, μειώθηκαν κατά 513 εκατ. ευρώ το α' τρίμηνο του 2018 και αυξήθηκαν κατά 686 εκατ. ευρώ το β' τρίμηνο του 2018. Η στενή σχέση εξαγωγών και εισαγωγών προϊόντων αποδίδεται στη μεγάλη εξάρτηση της εγχώριας παραγωγής από ενδιάμεσα και τελικά εισαγόμενα αγαθά. Σε αντίθεση με τις υπηρεσίες, η ελληνική οικονομία εξάγει προϊόντα χαμηλής προς μέση τεχνολογίας και εισάγει προϊόντα υψηλής τεχνολογίας. Όπως υποστηρίζουν οι Αργείτης κ.ά. (2018), οι διαρροές στην παραγωγική διάρθρωση της οικονομίας το 2014 άγγιζαν το 40% σε ορισμένους κλάδους. Η διάρθρωση της παραγωγής είναι τέτοια, ώστε καθιστά αδύνατη την επίτευξη διατηρήσιμου εμπορικού πλεονάσματος, τουλάχιστον βραχυχρόνια. Επομένως, η στόχευση των ΠΟΠ να βελτιώσουν την ανταγωνιστικότητα κόστους, μέσω της μείωσης των μισθών, ήταν ιδεοληπτική και λανθασμένη, καθώς το κύριο πρόβλημα της ελληνικής οικονομίας εντοπίζεται στο έλλειμμα διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας, το οποίο θα συνεχίσει να αποτελεί την αχίλλειο πτέρνα της ελληνικής οικονομίας και στη μεταμνημονιακή περίοδο.

Συνοπτικά, η οικονομία υποφέρει από έναν συνδυασμό ελλείμματος εγχώριας δαπάνης και παραγωγικής ανεπάρκειας εξαιτίας του εγκλωβισμού της μεταξύ χαμηλών μισθών και κερδοφορίας που δεν οδηγεί σε επεκτατικό επενδυτικό αποτέλεσμα. Υπό αυτές τις συνθήκες η ελληνική οικονομία θα χαρακτηρίζεται από αδυναμία ουσιαστικής ανάκαμψης και από μια μη διατηρήσιμη, όσο και

μικρή σε απόλυτους όρους, οικονομική μεγέθυνση, που θα τροφοδοτείται από τη σωρευτική αύξηση της απασχόλησης και τις εξαγωγικές επιδόσεις κυρίως του τουριστικού κλάδου.

3. Δημοσιονομικές εξελίξεις και κρίση χρέους

Στο επίκεντρο των δημοσιονομικών εξελίξεων το εννιάμηνο Ιανουάριος-Σεπτέμβριος 2018 βρεθήκαν η ολοκλήρωση της τέταρτης και τελευταίας αξιολόγησης του τρίτου ΠΟΠ, η απόφαση του Eurogroup της 21ης Ιουνίου για το καθεστώς της μεταπρογραμματικής εποπτείας της χώρας και τα μεσοπρόθεσμα μέτρα ελάφρυνσης του χρέους, καθώς και η δημοσιοποίηση των υψηλών δημοσιονομικών επιδόσεων της χώρας για το 2017. Η Ελλάδα έχει πλέον εξέλθει από το πλαίσιο της μνημονιακής εποπτείας, όχι όμως από το καθεστώς λιτότητας και αυστηρής δημοσιονομικής επιτήρησης, καθώς έχει αναλάβει συγκεκριμένες δεσμεύσεις που δημιουργούν προβληματισμό για τις επιπτώσεις τους στις αναπτυξιακές προοπτικές της οικονομίας, στη χρηματοπιστωτική της σταθερότητα και στο κόστος αναχρηματοδότησης του δημόσιου χρέους.

Το 2017, και για δεύτερο συνεχόμενο έτος, η Ελλάδα κατέγραψε θετικό δημοσιονομικό ισοζύγιο, με το πλεόνασμα της Γενικής Κυβέρνησης σε όρους ESA να διαμορφώνεται στα 1.460 εκατ. ευρώ ή 0,8% του ΑΕΠ (Πίνακας 3.1), έναντι εκτίμησης για έλλειμμα 1.085 εκατ. ευρώ στον προϋπολογισμό του 2018 και πλεονάσματος 1.094 εκατ. ευρώ το 2016. Με δεδομένες τις ετήσιες δαπάνες για τόκους ύψους 3,2% του ΑΕΠ, η επίδοση αυτή οδήγησε στην καταγραφή πρωτογενούς πλεονάσματος 4% του ΑΕΠ, οριακά υψηλότερο σε σχέση με το 2016. Σε όρους ΠΟΠ το πρωτογενές δημοσιονομικό πλεόνασμα ανήλθε το 2017 στο 4,2%, υπερκαλύπτοντας για τρίτο συνεχόμενο έτος τον ετήσιο στόχο του προγράμματος.

Πίνακας 3.1: Βασικά μεγέθη Γενικής Κυβέρνησης – βασικό σενάριο
(σε εκατ. ευρώ και ποσοστό [%] του ΑΕΠ)

	2017	Εκτίμηση 2018	Πρόβλεψη 2019
1. Ισοζύγιο Γενικής Κυβέρνησης κατά ESA	1.460	604	2.037
Ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ	0,8	0,3	1,1
2. Ενοποιημένοι τόκοι Γενικής Κυβέρνησης	5.626	6.439	6.383
Ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ	3,2	3,5	3,4
3. Πρωτογενές αποτέλεσμα Γενικής Κυβέρνησης κατά ESA	7.086	7.043	8.419
Ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ	4,0	3,8	4,4
4. Πρωτογενές αποτέλεσμα Γενικής Κυβέρνησης (ΣΧΔ - ΕΕ)	7.536	6.853	7.876
Ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ	4,2	3,7	4,1
5. Χρέος Γενικής Κυβέρνησης	317.407	335.000	323.500
Ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ	178,6	183,0	170,2
6. ΑΕΠ (τρέχουσες τιμές)	177.735	183.101	190.094

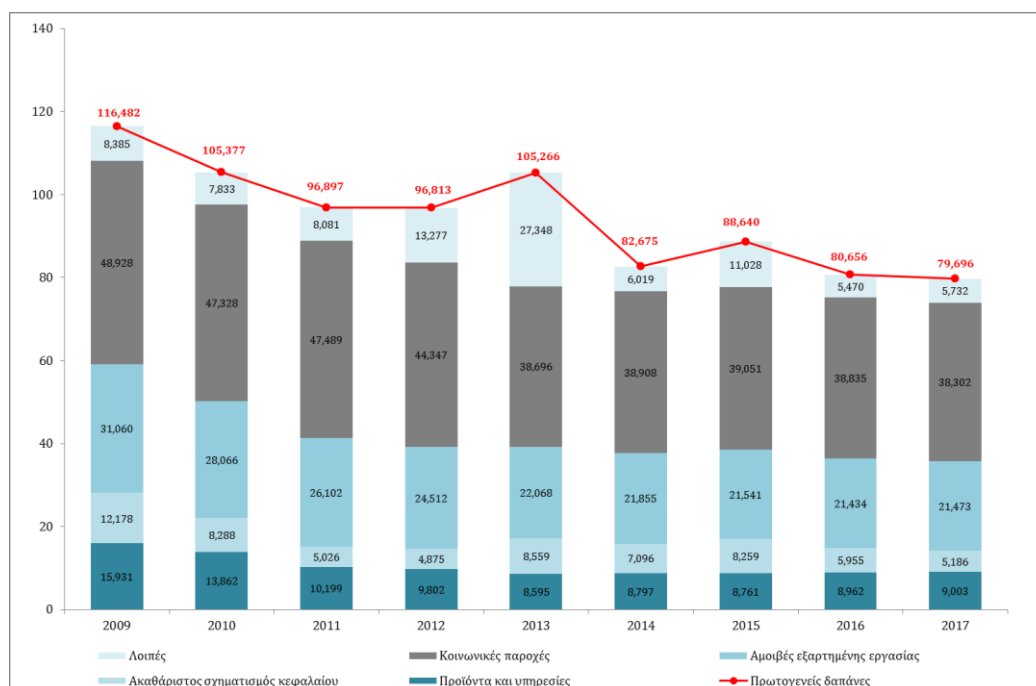
Πηγή: Υπουργείο Οικονομικών (2018α)

Η βελτίωση των δημοσιονομικών μεγεθών το 2017 οφείλεται κυρίως στα μέτρα λιτότητας της δεύτερης αξιολόγησης, στη σταθεροποίηση του οικονομικού κλίματος και στη συγκράτηση των δημόσιων δαπανών.⁴ Συγκεκριμένα, οι πρωτογενείς δαπάνες της Γενικής Κυβέρνησης σε όρους ESA σημείωσαν υποχώρηση 960 εκατ. ευρώ (Διάγραμμα 3.1), αποτέλεσμα που διαμορφώθηκε από την περιστολή των δαπανών για ακαθάριστο σχηματισμό κεφαλαίου κατά 769 εκατ. ευρώ και των κοινωνικών παροχών κατά 533 εκατ. ευρώ, την οριακή αύξηση της ενδιάμεσης κατανάλωσης και των μισθών (41 εκατ. ευρώ και 39 εκατ. ευρώ αντίστοιχα) και την αύξηση των λοιπών πρωτογενών δαπανών κατά 262 εκατ. ευρώ.⁵ Πρέπει ωστόσο να σημειωθεί ότι συγκριτικά με το 2009 το ύψος των πρωτογενών δαπανών της Γενικής Κυβέρνησης έχει συρρικνωθεί κατά 36,8 δισ. ευρώ, κυρίως λόγω της περιστολής δαπανών με σημαντική αναπτυξιακή συνεισφορά, όπως οι κοινωνικές παροχές, οι μισθοί και οι δημόσιες επενδύσεις.

⁴ Βλ. EC (2018a).

⁵ Τα στοιχεία της Γενικής Κυβέρνησης από τη Eurostat αντλήθηκαν τον Σεπτέμβριο του 2018.

Διάγραμμα 3.1: Πρωτογενείς δαπάνες της Γενικής Κυβέρνησης (2009-2017, δισ. ευρώ)

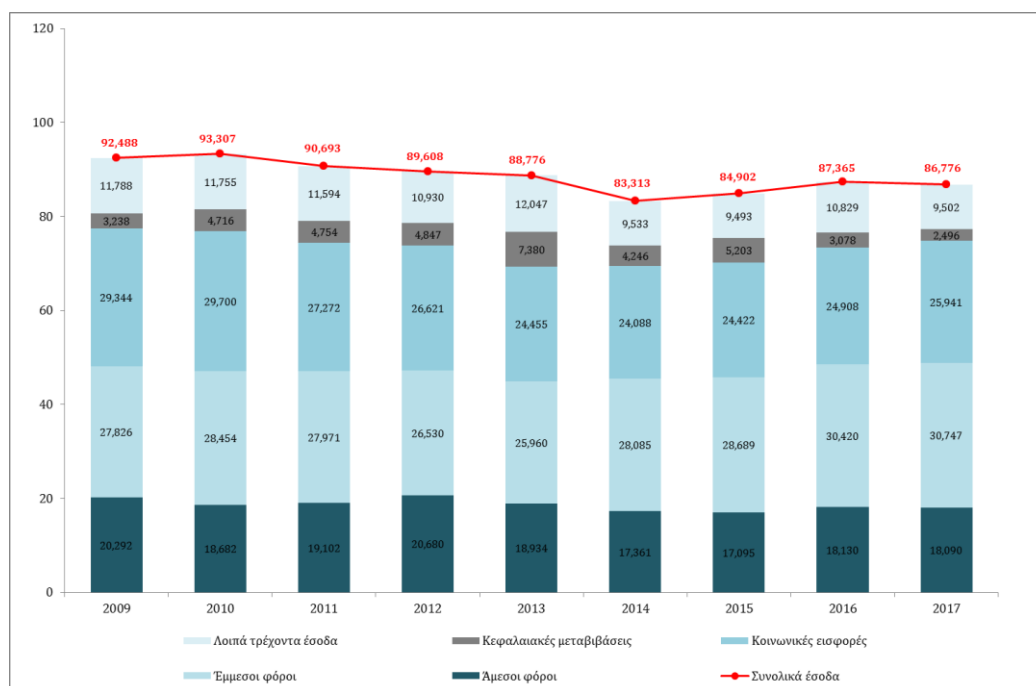

Πηγή: Eurostat

Αναφορικά με τα δημόσια έσοδα, η μείωσή τους κατά 589 εκατ. ευρώ το 2017 αποδίδεται στην πτώση των λοιπών τρεχόντων εσόδων (1,327 δισ. ευρώ) και των εισπράξεων από κεφαλαιακές μεταβιβάσεις (582 εκατ. ευρώ). Παρά την εφαρμογή πρόσθετων φοροεισπρακτικών μέτρων το 2017, κάμψη κατέγραψαν και οι άμεσοι φόροι ως συνέπεια της συμπίεσης του εισοδήματος και της συνεπαγόμενης μείωσης του μέσου δηλωθέντος εισοδήματος (ΤτΕ, 2018). Θετική συμβολή στο ισοζύγιο του δημόσιου τομέα είχαν αντίθετα οι βελτιωμένες εισπράξεις από κοινωνικές εισφορές (αύξηση 1,033 δισ. ευρώ) λόγω της ενίσχυσης της απασχόλησης και της εισπραξιμότητας,⁶ καθώς και η αύξηση των έμμεσων φόρων κατά 327 εκατ. ευρώ. Αποτέλεσμα της εξέλιξης αυτής ήταν ο λόγος έμμεσοι προς άμεσοι φόροι να αυξηθεί το 2017 περαιτέρω και να διαμορφωθεί στο 1,70 έναντι 1,68 το 2016, επιβεβαιώνοντας έτσι το ολοένα και αυξανόμενο έλλειμμα προοδευτικότητας του φορολογικού συστήματος της χώρας.

⁶ Βλ. Υπουργείο Οικονομικών (2018β).

Διάγραμμα 3.2: Η εξέλιξη των εσόδων της Γενικής Κυβέρνησης (2009-2017, δισ. ευρώ)

Πηγή: Eurostat

Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του Προσχεδίου του Κρατικού Προϋπολογισμού 2019, το συνολικό ισοζύγιο του δημόσιου τομέα σε όρους ESA θα διαμορφωθεί το 2018 στο 0,3% του ΑΕΠ και το πρωτογενές πλεόνασμα στο 3,8% του ΑΕΠ (Πίνακας 3.1). Το πρωτογενές πλεόνασμα της Γενικής Κυβέρνησης θα ανέλθει στο 3,7% του ΑΕΠ, ενώ οριακά χαμηλότερη είναι η εκτίμηση των ευρωπαϊκών θεσμών (3,5% του ΑΕΠ). Η επίδοση αυτή είναι συνεπής με τον ετήσιο στόχο του προγράμματος και, σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, αναμένεται να προκύψει από τη συνδυαστική αύξηση των δημόσιων εσόδων και των πρωτογενών δαπανών κατά 1,4 δισ. ευρώ και 2,4 δισ. ευρώ αντίστοιχα. Η συγκεκριμένη εκτίμηση λαμβάνει, μεταξύ άλλων, υπόψη τη θετική επίδραση του μακροοικονομικού περιβάλλοντος στα δημόσια έσοδα,⁷ την απόδοση πρόσφατων δημοσιονομικών μέτρων, την αντιστάθμιση έκτακτων

⁷ Τονίζεται ότι η επίδραση αυτή είναι εξασθενημένη σε σύγκριση με αυτήν την οποία υπέθεταν οι ευρωπαϊκοί θεσμοί στην Έκθεση Συμμόρφωσης της ελληνικής οικονομίας στο πλαίσιο της τρίτης αξιολόγησης (EC, 2018a).

επιβαρύνσεων⁸ μέσω περικοπών στο Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων, καθώς και θετικές επιδράσεις μεταφοράς από το 2017.

Σημειώνεται ότι, σύμφωνα με τα τελευταία διαθέσιμα στοιχεία, το πρωτογενές πλεόνασμα της Γενικής Κυβέρνησης το α' τρίμηνο του 2018 διαμορφώθηκε σε όρους ESA στα 1.074 εκατ. ευρώ, αυξημένο κατά 608 εκατ. ευρώ συγκριτικά με το α' τρίμηνο του 2017.⁹ Το ίδιο διάστημα τα έσοδα παρουσίασαν αύξηση της τάξης των 946 εκατ. ευρώ σε σχέση με το α' τρίμηνο του 2017, ενώ αυξημένες κατά 338 εκατ. ευρώ ήταν και οι πρωτογενείς δαπάνες.¹⁰

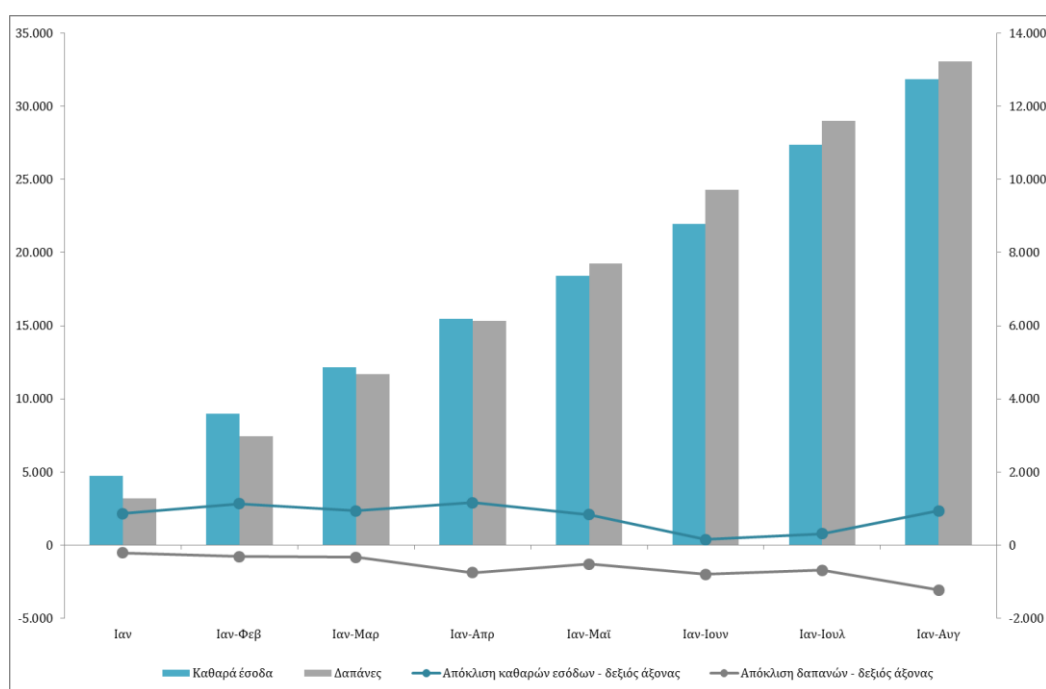
Όσον αφορά την πορεία εκτέλεσης του κρατικού προϋπολογισμού, το οκτάμηνο Ιανουάριος-Αύγουστος 2018 το ισοζύγιο του κράτους εμφάνισε σε τροποποιημένη ταμειακή βάση έλλειμμα 1.220 εκατ. ευρώ, έναντι εκτίμησης για έλλειμμα 3.384 εκατ. ευρώ στο Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής (ΜΠΔΣ) 2019-2022. Η βελτιωμένη, έναντι των εκτιμήσεων, επίδοση οφείλεται αφενός στην υπέρβαση κατά 937 εκατ. ευρώ των καθαρών εσόδων του κρατικού προϋπολογισμού, εξαιτίας, μεταξύ άλλων, της αύξησης των έμμεσων φόρων και των μειωμένων επιστροφών εσόδων, και αφετέρου στη σημαντική υστέρηση των δαπανών του κράτους κατά 1.227 εκατ. ευρώ (Διάγραμμα 3.3). Αξίζει να τονιστεί ότι το διάστημα Ιανουάριος-Αύγουστος τα συνολικά φορολογικά έσοδα αυξήθηκαν έναντι του αντίστοιχου περσινού διαστήματος κατά 624 εκατ. ευρώ, παρά τη μείωση των άμεσων φόρων κατά 123 εκατ. ευρώ, ενώ αύξηση 930 εκατ. ευρώ σε σχέση με πέρυσι κατέγραψαν οι πρωτογενείς δαπάνες του τακτικού προϋπολογισμού.

⁸ Για παράδειγμα, η αναδρομική επιστροφή των περικοπών στις αποδοχές των ενστόλων λόγω της σχετικής απόφασης του ΣτΕ (βλ. ΕC, 2018a).

⁹ Βλ. ΕΛΣΤΑΤ (2018).

¹⁰ Θετική συμβολή στην αύξηση των πρωτογενών δαπανών το α' τρίμηνο είχαν όλες οι επιμέρους κατηγορίες τους, πλην εκείνης για ακαθάριστο σχηματισμό κεφαλαίου, η οποία σημείωσε πτώση 108 εκατ. ευρώ. Αντίστοιχα, η αύξηση των εσόδων το ίδιο διάστημα τροφοδοτήθηκε από την ενίσχυση των εισπράξεων από έμμεσους και άμεσους φόρους (κατά 641 εκατ. ευρώ και 246 εκατ. ευρώ αντίστοιχα) και από κεφαλαιακές μεταβιβάσεις (κατά 154 εκατ. ευρώ). Μικρή πτώση σημείωσαν τα έσοδα από κοινωνικές εισφορές και τα λοιπά τρέχοντα έσοδα.

Διάγραμμα 3.3: Πορεία εκτέλεσης κρατικού προϋπολογισμού
(Ιανουάριος-Αύγουστος 2018, σωρευτική βάση, εκατ. ευρώ)

Πηγή: Υπουργείο Οικονομικών (Μηνιαία Δελτία Εκτέλεσης Κρατικού Προϋπολογισμού)

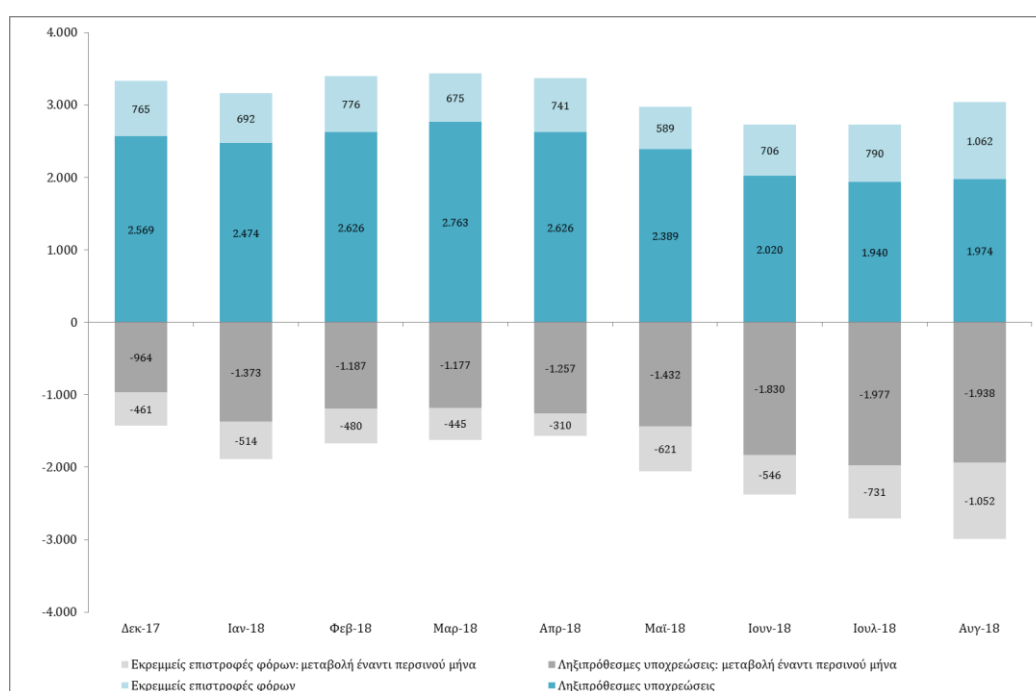
Σημείωση: Για την περίοδο Ιανουάριος-Μάιος ως στόχος λαμβάνεται η εκτίμηση του Προϋπολογισμού του 2018, ενώ για την περίοδο Ιούνιος-Αύγουστος η εκτίμηση του ΜΠΔΣ 2019-2022 (Υπουργείο Οικονομικών, 2018β).

Αντίθετα, μειωμένες κατά 106 εκατ. ευρώ και 923 εκατ. ευρώ σε σχέση με πέρυσι και έναντι του στόχου αντίστοιχα εμφανίζονται το διάστημα Ιανουάριος-Αύγουστος 2018 οι δαπάνες του Προγράμματος Δημοσίων Επενδύσεων, στοιχείο ενδεικτικό του βάρους που έχει επωμιστεί η συγκεκριμένη κατηγορία δαπανών από το εφαρμοζόμενο πλαίσιο δημοσιονομικής προσαρμογής.

Σημαντική ένεση ρευστότητας στην οικονομία αποτέλεσε η μείωση των ληξιπρόθεσμων οφειλών της Γενικής Κυβέρνησης. Συγκεκριμένα, τον μήνα Αύγουστο οι ληξιπρόθεσμες υποχρεώσεις των φορέων της Γενικής Κυβέρνησης προς τρίτους ανήλθαν στα 1.974 εκατ. ευρώ, καταγράφοντας πτώση 1.938 εκατ. ευρώ σε σχέση με τον αντίστοιχο μήνα πέρυσι (βλ. Διάγραμμα 3.4). Ίδια εικόνα εμφανίζουν και οι εκκρεμείς επιστροφές φόρων, το ύψος των οποίων διαμορφώθηκε τον Αύγουστο στα 1.062 εκατ. ευρώ, 1.052 εκατ. ευρώ χαμηλότερα συγκριτικά με πέρυσι. Μολονότι οι συνολικές ληξιπρόθεσμες

οφειλές του Δημοσίου, συμπεριλαμβανομένων και των εκκρεμών επιστροφών φόρων, είναι ακόμη υψηλές, συγκριτικά με το τέλος του 2017 η μείωση αγγίζει τα 298 εκατ. ευρώ, ενισχύοντας έτσι, έστω και οριακά, τη ρευστότητα του ιδιωτικού τομέα. Η μείωση αυτή, που οφείλεται κυρίως στη σύνδεση της καταβολής μέρους των δόσεων του προγράμματος με την πορεία εξόφλησης των ληξιπρόθεσμων υποχρεώσεων του Δημοσίου, αναμένεται να συνεχιστεί, δεδομένης της δέσμευσης της κυβέρνησης στο πλαίσιο της μεταπρογραμματικής εποπτείας για αποφυγή συσσώρευσης νέων οφειλών.

Διάγραμμα 3.4: Ληξιπρόθεσμες υποχρεώσεις και εκκρεμείς επιστροφές φόρων Γενικής Κυβέρνησης (Δεκέμβριος 2017-Αύγουστος 2018)

Πηγή: Υπουργείο Οικονομικών (Δελτίο Μηνιαίων Στοιχείων Γενικής Κυβέρνησης – Αύγουστος 2017 και Αύγουστος 2018)

Αξίζει βέβαια να υπογραμμιστεί ότι τον Αύγουστο του 2018 οι συνολικές (νέες και παλαιές) ληξιπρόθεσμες οφειλές προς το Δημόσιο ανήλθαν στα 102,6 δισ. ευρώ. Επιπλέον, οι καθαρές νέες οφειλές από την αρχή του έτους διαμορφώθηκαν στα 6,4 δισ. ευρώ. Τα στοιχεία αποκαλύπτουν το μέγεθος της κρίσης ρευστότητας του ιδιωτικού τομέα από τις εφαρμοζόμενες πολιτικές λιτότητας καθώς και τις δυσμενείς παρενέργειές τους στις ταμειακές εισροές και στη φερεγγυότητα του δημόσιου τομέα.

Πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι τα μέτρα αναγκαστικής είσπραξης και οι λοιπές πρακτικές ενίσχυσης των δημόσιων εσόδων που έχουν προωθηθεί τελευταία στηρίζουν τη ρευστότητα του Δημοσίου, ωστόσο δεν αποτελούν βιώσιμη πρακτική αποκατάστασης της κρίσης φερεγγυότητας του κράτους, καθώς οξύνουν το πρόβλημα ρευστότητας και χαμηλής φοροδοτικής ικανότητας νοικοκυριών και επιχειρήσεων. Επίσης, επηρεάζουν αρνητικά την ποιότητα του ενεργητικού του τραπεζικού τομέα επιδεινώνοντας το πρόβλημα των μη εξυπηρετούμενων δανείων (βλ. Ενότητα 4). Το ΙΝΕ ΓΣΕΕ έχει τονίσει επανειλημμένα ότι βιώσιμος τρόπος διατηρήσιμης ενίσχυσης των εσόδων και της φερεγγυότητας της Γενικής Κυβέρνησης είναι η αύξηση του διαθέσιμου εισοδήματος στην οικονομία σε περιβάλλον ποσοτικής και ποιοτικής αναβάθμισης της απασχόλησης.

Το οκτάμηνο Ιανουάριος-Αύγουστος η δημοσιονομική πολιτική επικεντρώθηκε επίσης στη διαχείριση των άμεσων και βραχυπρόθεσμων δανειακών υποχρεώσεων του Δημοσίου. Ειδικότερα, οι συνολικές χρηματοδοτικές ανάγκες του δημόσιου τομέα ανήλθαν το εν λόγω διάστημα σε 10,3 δισ. ευρώ, τα οποία καλύφθηκαν μέσω εσωτερικών και εξωτερικών πηγών χρηματοδότησης.¹¹ Όσον αφορά τη χρηματοδότηση από τον ΕΣΜ, αυτή ανήλθε σε 21,7 δισ. ευρώ, εκ των οποίων τα 6,7 δισ. ευρώ χορηγήθηκαν τμηματικά σε δύο δόσεις (η πρώτη ύψους 5,7 δισ. ευρώ τον Μάρτιο και η δεύτερη ύψους 1 δισ. ευρώ τον Ιούνιο) και τα υπόλοιπα 15 δισ. ευρώ τον Αύγουστο. Η δόση του Αυγούστου ήταν η πέμπτη και τελευταία εκταμίευση του τρίτου προγράμματος χρηματοδοτικής στήριξης της χώρας. Από αυτήν τα 5,5 δισ. ευρώ κατευθύνθηκαν στην εξυπηρέτηση των δανειακών υποχρεώσεων της Γενικής Κυβέρνησης και τα υπόλοιπα 9,5 δισ. ευρώ στη δημιουργία ταμειακού διαθέσιμου ασφαλείας ύψους 24,1 δισ. ευρώ.

Το δίκτυο αυτό ρευστότητας ασφαλείας –που περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, ποσό 4,4 δισ. ευρώ το οποίο αντλήθηκε από τις πρόσφατες εξόδους της χώρας στις διεθνείς αγορές ομολόγων– προβλέπεται να καλύψει πλήρως τις

¹¹ Οι πληροφορίες σχετικά με τη διαχείριση των δανειακών υποχρεώσεων του δημόσιου τομέα έχουν αντληθεί από την τελευταία Έκθεση Συμμόρφωσης της ελληνικής οικονομίας. Για περισσότερα βλ. ΕΚ (2018a).

χρηματοδοτικές ανάγκες του δημόσιου τομέα μέχρι τον Ιούνιο του 2020.¹² Υπό την προϋπόθεση της επίτευξης των δημοσιονομικών προβλέψεων, το ελληνικό δημόσιο απέκτησε έτσι ένα δίκτυο εγγύησης βραχυμεσοπρόθεσμης ρευστότητας, επιτρέποντας τη διαχείριση των δανειακών του υποχρεώσεων. Με τη χορήγηση της τελευταίας δόσης, το συνολικό ύψος των δανειακών κεφαλαίων που εκταμιεύθηκαν στο πλαίσιο του προγράμματος του ESM ανήλθε στα 61,9 δισ. ευρώ έναντι αρχικής εκτίμησης 86 δισ. ευρώ. Το ποσό αυτό, μέρος μόνο του οποίου κατευθύνθηκε στην εξυπηρέτηση του δημόσιου χρέους, αύξησε το συνολικό μέγεθος των χρηματοδοτικών κεφαλαίων που έχει λάβει η χώρα από τους μηχανισμούς στήριξης στα 288,7 δισ. ευρώ.¹³

Το χρέος της Γενικής Κυβέρνησης ανήλθε το α' τρίμηνο του 2018 στα 322,6 δισ. ευρώ, ενώ στο τέλος του έτους, σύμφωνα με το μεσοπρόθεσμο πρόγραμμα, θα διαμορφωθεί στα 335 δισ. ευρώ, 17,6 δισ. ευρώ υψηλότερα του 2017. Με δεδομένη την εκτίμηση για αύξηση του ονομαστικού ΑΕΠ κατά 2,9% φέτος, το ποσοστό του δημόσιου χρέους στο ΑΕΠ θα ανέλθει στο τέλος του 2018 στο 183,1% του ΑΕΠ (Διάγραμμα 3.5), υπερβαίνοντας κατά 3,3 ποσοστιαίες μονάδες την εκτίμηση του Προϋπολογισμού του 2018.¹⁴ Βάσει των αισιόδοξων προβλέψεων του μεσοπρόθεσμου προγράμματος για υψηλούς ετήσιους ρυθμούς μεγέθυνσης του ΑΕΠ¹⁵ και υψηλά πρωτογενή πλεονάσματα, το χρέος της Γενικής Κυβέρνησης αναμένεται να κατέλθει στο 170,4% του ΑΕΠ το 2019, στο 161,4% του ΑΕΠ το 2020 και να προσεγγίσει τελικά το 150,3% του ΑΕΠ το 2022.¹⁶ Πιο απαισιόδοξες είναι οι προβλέψεις των ευρωπαϊκών θεσμών, οι

¹² Στο Προσχέδιο του Κρατικού Προϋπολογισμού 2019 η εκτίμηση της κυβέρνησης είναι ότι το αποθεματικό ασφαλείας, σε συνδυασμό με τα υπάρχοντα ταμειακά διαθέσιμα, επαρκεί για την κάλυψη των χρηματοδοτικών αναγκών του δημόσιου τομέα μέχρι το τέλος του 2020 (βλ. Υπουργείο Οικονομικών, 2018α).

¹³ Βλ. https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/01_a_new_chapter_for_greece.pdf.

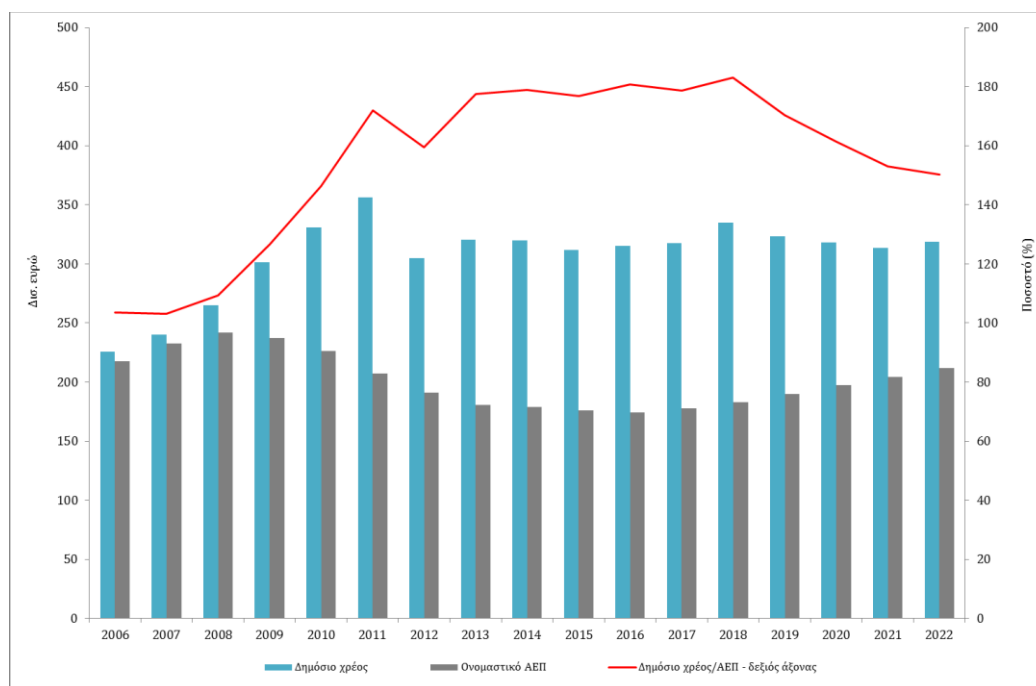
¹⁴ Οριακή απόκλιση παρουσιάζει η εκτίμηση του Προσχεδίου του Κρατικού Προϋπολογισμού, σύμφωνα με την οποία το ποσοστό του δημόσιου χρέους θα ανέλθει το 2018 στο 183%. Σημειώνεται ότι στο Προσχέδιο η μεγέθυνση του ονομαστικού ΑΕΠ το 2018 εκτιμάται στο 3% έναντι 2,9% στο ΜΠΔΣ 2019-2022 (Υπουργείο Οικονομικών, 2018β).

¹⁵ Ειδικότερα, σύμφωνα με το ΜΠΔΣ, ο μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης του ονομαστικού ΑΕΠ την περίοδο 2019-2022 θα ανέλθει στο 3,8%.

¹⁶ Σύμφωνα με το Προσχέδιο του Κρατικού Προϋπολογισμού 2019 το ποσοστό του δημόσιου χρέους το 2019 προβλέπεται να διαμορφωθεί στο 170,2%. Σημειώνεται ότι οι προβλέψεις του ΜΠΔΣ για την εξέλιξη του δημόσιου χρέους δημοσιοποιήθηκαν πριν από την απόφαση του Eurogroup της 21ης Ιουνίου για τα μεσοπρόθεσμα μέτρα ελάφρυνσής του.

οποίοι εκτιμούν ότι το ποσοστό του δημόσιου χρέους θα διαμορφωθεί το 2019 στο 177,5% του ΑΕΠ, ενώ το 2020 στο 168,9% του ΑΕΠ.¹⁷

Διάγραμμα 3.5: Εξέλιξη του χρέους της Γενικής Κυβέρνησης (2006-2022)

Πηγή: AMECO, Υπουργείο Οικονομικών (2018β)

Σημείωση: Εκτίμηση για το 2018 και προβλέψεις για την περίοδο 2018-2022, όπως αποτυπώνονται στο ΜΠΔΣ 2019-2022.

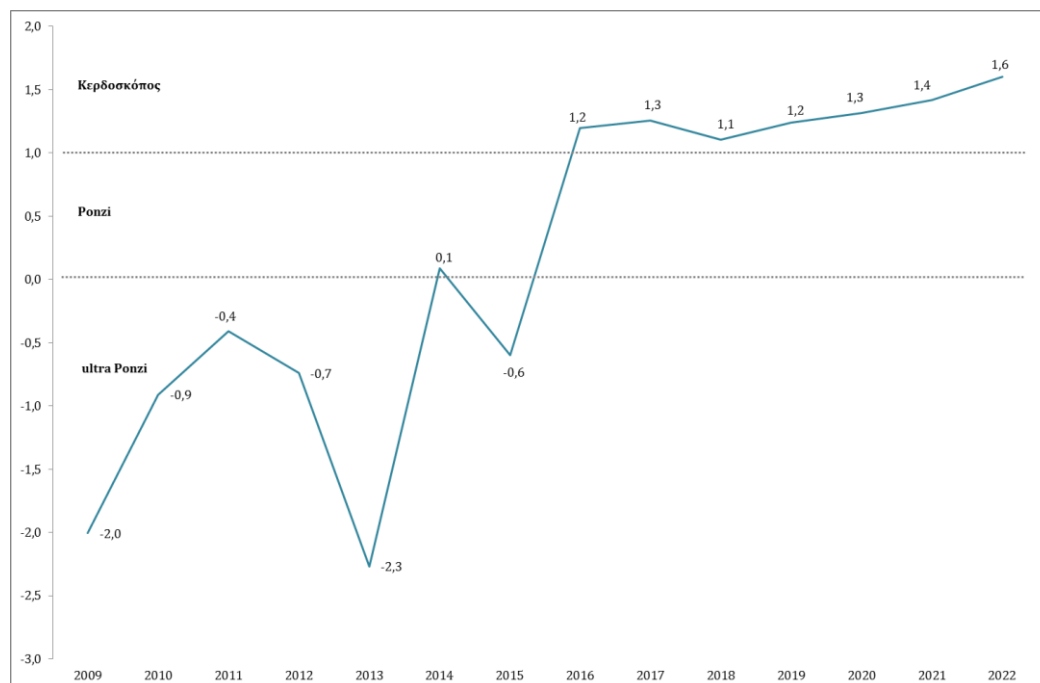
Η προβλεπόμενη βελτίωση των δημοσιονομικών επιδόσεων της χώρας αποτυπώνεται και στην εξέλιξη του δείκτη φερεγγυότητας του ελληνικού Δημοσίου (Διάγραμμα 3.6). Παρατηρούμε ότι, παρά την εκτίμηση για ελαφρά υποχώρηση του πρωτογενούς πλεονάσματος της Γενικής Κυβέρνησης σε όρους ESA στο 3,8% του ΑΕΠ φέτος,¹⁸ η χρηματοπιστωτική θέση του δημόσιου τομέα θα παραμείνει σε καθεστώς φερεγγυότητας κερδοσκόπου. Η ίδια πρόβλεψη ισχύει και για την περίοδο 2019-2022, με τον δείκτη φερεγγυότητας του ελληνικού δημόσιου τομέα να βελτιώνεται μάλιστα οριακά ως αποτέλεσμα των

¹⁷ Οι συγκεκριμένες εκτιμήσεις λαμβάνουν υπόψη τους τη θετική επίδραση των πρόσφατων μέτρων ελάφρυνσης του χρέους. Χωρίς τη λήψη των συγκεκριμένων μέτρων, το ποσοστό του δημόσιου χρέους θα ανερχόταν στο 178,3% του ΑΕΠ το 2019 και στο 169,9% του ΑΕΠ το 2020.

¹⁸ Εκτίμηση βάσει των στοιχείων του ΜΠΔΣ 2019-2022. Η ίδια εκτίμηση υπάρχει και στο Προσχέδιο του Κρατικού Προϋπολογισμού 2019.

αισιόδοξων προβλέψεων του ΜΠΔΣ για πολύ υψηλά και αυξανόμενα πρωτογενή πλεονάσματα.

Διάγραμμα 3.6: Δείκτης φερεγγυότητας ελληνικού δημόσιου τομέα (2009-2022)

Πηγή: AMECO, Υπουργείο Οικονομικών (2018β) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Σημείωση: Εκτίμηση για το 2018 και προβλέψεις για την περίοδο 2019-2022, όπως αποτυπώνονται στο ΜΠΔΣ 2019-2022.

Επομένως, βάσει των προβλέψεων που αναφέρθηκαν παραπάνω, ο δημόσιος τομέας αναμένεται βραχυμεσοπρόθεσμα να καλύπτει πλήρως το σύνολο των ετήσιων υποχρεώσεων του για πληρωμές τόκων, εξέλιξη που υποδηλώνει ενισχυμένη πιστοληπτική φερεγγυότητα και αξιοπιστία. Το εάν όμως η πρόβλεψη αυτή θα επαληθευτεί και θα μεταφραστεί σε αύξηση των περιθωρίων ασφαλείας νέου δανεισμού του και σε μείωση του κόστους αναχρηματοδότησης του χρέους παραμένει αβέβαιο. Μια τέτοια εξέλιξη θα προϋπέθετε βιώσιμα πρωτογενή πλεονάσματα μέσω του τερματισμού της λιτότητας και της μετάβασης της οικονομίας σε περιβάλλον διατηρήσιμα υψηλών ρυθμών μεγέθυνσης και αύξησης της απασχόλησης, κάτι που προς το παρόν είναι αμφίβολο, ειδικά εάν υλοποιηθούν νέες περικοπές στο διαθέσιμο εισόδημα.

Η απόφαση του Eurogroup της 21ης Ιουνίου 2018 (βλ. Πλαίσιο 1) για τον μηχανισμό μεταπρογραμματικής εποπτείας της χώρας και την ελάφρυνση του χρέους επιβεβαίωσε το κλίμα αβεβαιότητας και την εύθραυστη χρηματοπιστωτική κατάσταση της ελληνικής οικονομίας. Κατ' αρχάς, η απόφαση για ένταξη της Ελλάδας στο ειδικό καθεστώς ενισχυμένης εποπτείας φανερώνει ότι η ελληνική οικονομία συνεχίζει ύστερα από δέκα έτη πολιτικών λιτότητας να αντιμετωπίζει σοβαρά χρηματοπιστωτικά προβλήματα (Πλαίσιο 2). Σε αυτό άλλωστε συνηγορούν και η εφαρμογή των μεσοπρόθεσμων μέτρων ελάφρυνσης του χρέους και η εκταμίευση της υπερδόσης των 15 δισ. ευρώ για τη δημιουργία αποθεματικού ασφαλείας, εξελίξεις που πιστοποιούν την αποτυχία των Μνημονίων να αποκαταστήσουν έως σήμερα την πιστοληπτική φερεγγυότητα της χώρας.

Πλαίσιο 1: Η απόφαση του Eurogroup της 21ης Ιουνίου 2018

Η συνεδρίαση του Eurogroup της 21ης Ιουνίου ενέκρινε την επιτυχή ολοκλήρωση της τέταρτης και τελευταίας αξιολόγησης του τρίτου προγράμματος χρηματοδοτικής στήριξης της Ελλάδας και προσδιόρισε το πλαίσιο δημοσιονομικής διαχείρισης κατά τη μεταπρογραμματική περίοδο.

Ειδικότερα, όσον αφορά τους δημοσιονομικούς στόχους στο Eurogroup επιβεβαιώθηκε η δέσμευση της Ελλάδας να διατηρήσει πρωτογενή πλεονάσματα ύψους 3,5% του ΑΕΠ για την περίοδο 2019-2022 και μέσα πρωτογενή πλεονάσματα 2,2% του ΑΕΠ από το 2023 έως το 2060.

Με βάση τους παραπάνω δημοσιονομικούς στόχους και προκειμένου οι ακαθάριστες δανειακές ανάγκες της χώρας να διατηρηθούν μεσοπρόθεσμα κάτω από το 15% του ΑΕΠ και μακροπρόθεσμα κάτω από 20% του ΑΕΠ, το Eurogroup αποφάσισε επίσης τη λήψη των ακόλουθων μεσοπρόθεσμων μέτρων ελάφρυνσης του χρέους: α) την κατάργηση του επιτοκιακού περιθωρίου που αφορά τη δόση για επαναγορά χρέους στο πλαίσιο του δεύτερου χρηματοδοτικού προγράμματος, β) την απόδοση σε εξαμηνιαία βάση των κερδών των κεντρικών τραπεζών από τη διακράτηση ελληνικών ομολόγων στο πλαίσιο των προγραμμάτων SMP/ANFA, γ) τη 10ετή επέκταση της ωρίμανσης

και τη 10ετή αναστολή πληρωμής των τοκοχρεολυσίων του δανείου του δεύτερου προγράμματος. Τέλος, το Eurogroup δεσμεύτηκε να επανεξετάσει το 2032 εάν απαιτούνται επιπλέον μέτρα ελάφρυνσης του χρέους προκειμένου να διασφαλιστεί η πλήρωση των κριτηρίων βιωσιμότητας.

Σύμφωνα με την ανάλυση βιωσιμότητας του ελληνικού χρέους που συνοδεύει την τελευταία Έκθεση Συμμόρφωσης της ελληνικής οικονομίας, τα παραπάνω μέτρα αναμένεται στο βασικό σενάριο να διατηρήσουν τις ακαθάριστες χρηματοδοτικές ανάγκες κάτω του 20% έως το 2060 και να αποκλιμακώσουν τον λόγο δημόσιο χρέος προς ΑΕΠ στο 131,4% το 2030 και στο 96,8% το 2060. Κεντρικές υποθέσεις του βασικού σεναρίου είναι οι εξής: α) μακροχρόνιος ετήσιος ρυθμός αύξησης του πραγματικού ΑΕΠ 1%, β) συνολικά έσοδα από αποκρατικοποιήσεις 14 δισ. ευρώ την περίοδο 2018-2060, γ) μέσο κόστος αναχρηματοδότησης 5,1% και δ) αξιοποίηση ποσού 12,1 δισ. ευρώ από το αποθεματικό ασφαλείας για την κάλυψη των δανειακών υποχρεώσεων του Δημοσίου. Από την άλλη μεριά, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ), στη δική του ανάλυση βιωσιμότητας του χρέους και βάσει, μεταξύ άλλων, της υπόθεσης ότι η Ελλάδα δεν θα μπορεί να επιτύχει σε διατηρήσιμη βάση πρωτογενή πλεονάσματα υψηλότερα του 1,5% του ΑΕΠ,¹⁹ εκφράζει σοβαρές επιφυλάξεις για τη μακροπρόθεσμη βιωσιμότητα του δημόσιου χρέους, εκτιμώντας ότι από το 2038 και ύστερα οι ακαθάριστες δανειακές ανάγκες του ελληνικού Δημοσίου θα ξεπεράσουν το όριο του 20% του ΑΕΠ με παράλληλη αύξηση του λόγου δημόσιο χρέος προς ΑΕΠ.

Σε κάθε περίπτωση, σύμφωνα με το Eurogroup, η ενεργοποίηση των δύο πρώτων μέτρων ελάφρυνσης του χρέους θα γίνει υπό την προϋπόθεση συνεχούς και πλήρους εφαρμογής των δεσμεύσεων που έχει αναλάβει η χώρα στο πλαίσιο του τρίτου προγράμματος. Πλην της τήρησης των στόχων για τα πρωτογενή πλεονάσματα, σε αυτές συγκαταλέγονται, μεταξύ άλλων, η προώθηση του προγράμματος ιδιωτικοποιήσεων και πολιτικές που αφορούν την αγορά εργασίας και προϊόντων, τη δημόσια διοίκηση και τον τραπεζικό

¹⁹ Ειδικότερα, το ΔΝΤ στο βασικό σενάριο υποθέτει πρωτογενή πλεονάσματα 1,5% του ΑΕΠ από το 2026 και ύστερα. Με βάση τη συγκεκριμένη πρόβλεψη, το μέσο πρωτογενές πλεόνασμα την περίοδο 2023-2060 ανέρχεται στο 1,6% του ΑΕΠ (βλ. IMF, 2018a).

τομέα. Σύμφωνα με την απόφαση του Eurogroup, ο βαθμός συμμόρφωσης της Ελλάδας με τις μεταπρογραμματικές της υποχρεώσεις θα γίνεται σε τριμηνιαία βάση στο πλαίσιο του καθεστώτος ενισχυμένης εποπτείας.

Πηγή: Eurogroup (2018), EC (2018a), IMF (2018a)

Επιπλέον, οι αποφάσεις για τον μηχανισμό διευθέτησης του χρέους δεν αναιρούν τους σοβαρούς ενδοιασμούς που έχουμε κατά καιρούς εκφράσει σχετικά με τη συμβολή του στη διατηρήσιμη αναβάθμιση της πιστοληπτικής αξιοπιστίας της χώρας στο μέλλον.²⁰ Ειδικότερα, σε τεχνικό επίπεδο, διατηρούμε τις επιφυλάξεις μας αναφορικά με την αξιοπιστία του κριτηρίου αξιολόγησης της βιωσιμότητας του χρέους με βάση τη διατήρηση των μεσοπρόθεσμων ακαθάριστων δανειακών αναγκών κάτω από το 15% του ΑΕΠ. Έχουμε τονίσει ότι το συγκεκριμένο κριτήριο θεωρεί το πρόβλημα της βιωσιμότητας του χρέους ως πρόβλημα ρευστότητας και υπερμόχλευσης, και όχι ως πρόβλημα φερεγγυότητας και πιστωτικού ρίσκου του Δημοσίου, το οποίο σχετίζεται κυρίως με τη διαχρονική εξέλιξη δύο βασικών προσδιοριστικών παραγόντων των ακαθάριστων δανειακών αναγκών: των τόκων και του πρωτογενούς πλεονάσματος. Η αγνόηση της διάστασης αυτής καθιστά το συγκεκριμένο κριτήριο βιωσιμότητας αναξιόπιστο και συντηρεί το ρίσκο λιτότητας στην οικονομία, καθώς πιθανή αδυναμία του Δημοσίου να καλύψει πλήρως τις ετήσιες πληρωμές για τόκους μέσω του πρωτογενούς πλεονάσματος –έστω και εάν ικανοποιείται το κριτήριο του 15%– θα οδηγήσει σε κεφαλαιοποίηση τόκων, επηρεάζοντας έτσι αυξητικά τις μελλοντικές χρηματοδοτικές ανάγκες και τα επιτόκια δανεισμού.

²⁰ Βλ. INE ΓΣΕΕ (2017). Για μια πιο αναλυτική κριτική παρουσίαση του εφαρμοζόμενου πλαισίου διαχείρισης του δημόσιου χρέους και των προοπτικών δημοσιονομικής βιωσιμότητας της ελληνικής οικονομίας βλ. Αργεΐτης (2018).

Πλαίσιο 2: Το καθεστώς ενισχυμένης εποπτείας της Ελλάδας

Το καθεστώς ενισχυμένης εποπτείας (Κανονισμός 472/2013, άρθρο 2) αποτελεί συστατικό μέρος της οικονομικής διακυβέρνησης της Ευρωζώνης και απευθύνεται σε κράτη-μέλη που αντιμετωπίζουν ή ενδέχεται να αντιμετωπίσουν σοβαρούς χρηματοοικονομικούς κινδύνους και αστάθεια με πιθανές αρνητικές επιπτώσεις στις υπόλοιπες οικονομίες της Ευρωζώνης.

Η απόφαση για ένταξη ενός κράτους-μέλους στο συγκεκριμένο καθεστώς επιτήρησης λαμβάνεται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατόπιν εμπεριστατωμένης αξιολόγησης μιας σειράς δημοσιονομικών και χρηματοπιστωτικών δεικτών. Στην περίπτωση της Ελλάδας, οι παράγοντες που στοιχειοθέτησαν την υπαγωγή της σε καθεστώς ενισχυμένης εποπτείας είναι: α) το πολύ υψηλό ποσοστό χρέους και το πιστωτικό ρίσκο του δημόσιου τομέα, β) τα υψηλά ποσοστά ανεργίας, γ) το αδύναμο επιχειρηματικό περιβάλλον και δ) η εύθραυστη κατάσταση του τραπεζικού τομέα της οικονομίας.

Στην απόφασή της η Επιτροπή αναγνωρίζει επίσης την ανάγκη συνέχισης και ολοκλήρωσης των μεταρρυθμίσεων που δρομολογήθηκαν στο πλαίσιο του τρίτου ΠΟΠ και τήρησης των μεταπρογραμματικών δεσμεύσεων στον τομέα των δημόσιων οικονομικών, της αγοράς εργασίας, της κοινωνικής πρόνοιας. Στο πλαίσιο αυτό, η ένταξη της Ελλάδας σε καθεστώς ενισχυμένης εποπτείας αποσκοπεί στη στενή παρακολούθηση της υλοποίησης των παραπάνω δεσμεύσεων, συμβάλλοντας έτσι, σύμφωνα με το σκεπτικό της απόφασης, στην οριστική αντιμετώπιση των χρηματοοικονομικών προβλημάτων της ελληνικής οικονομίας και στη μετάβασή της σε συνθήκες βιώσιμης μεγέθυνσης.

Η Ελλάδα στο πλαίσιο της ενισχυμένης εποπτείας θα έχει την υποχρέωση να παρέχει στους θεσμούς λεπτομερείς πληροφορίες αναφορικά με την κατάσταση του χρηματοπιστωτικού της τομέα. Επίσης, θα υποβάλλει σε τριμηνιαία βάση στην Επιτροπή αναλυτικά στοιχεία επί του προϋπολογισμού, καθώς και στοιχεία για τον αντίκτυπο ενδεχόμενης λήψης διακριτικών μέτρων πολιτικής, για τους προβλεπόμενους στόχους για τα δημόσια έσοδα και τις δημόσιες δαπάνες, και για τα μέσα επίτευξής τους. Ο έλεγχος της τήρησης των όρων που

έχει αναλάβει η χώρα θα γίνεται μέσω τακτικών αποστολών αξιολόγησης. Σε περίπτωση που διαπιστωθεί η αναγκαιότητα επιπλέον μέτρων για την αντιμετώπιση των χρηματοοικονομικών προβλημάτων, τότε η Ελλάδα, κατόπιν σύστασης, θα κληθεί να προβεί στις αναγκαίες διορθωτικές παρεμβάσεις ή ακόμη και να εκπονήσει ΠΟΠ. Σημειώνεται ότι η απόφαση για ένταξη μιας χώρας στο καθεστώς εποπτείας ανανεώνεται ανά έξι μήνες. Η Ελλάδα εντάχθηκε σε αυτό την 21η Αυγούστου 2018.

Πηγή: ΕΕ (2013α), ΕΕ (2013β) και ΕΚ (2018b)

Θεωρούμε ότι η διασφάλιση της βιωσιμότητας του χρέους εξαρτάται από τη δημιουργία των αναγκαίων εκείνων συνθηκών που θα επιτρέψουν σε διατηρήσιμη βάση την ομαλή εξυπηρέτηση των δανειακών υποχρεώσεων του Δημοσίου. Κατά την άποψή μας, οι συνθήκες αυτές είναι: η επίτευξη υψηλών και βιώσιμων ρυθμών μεγέθυνσης, η μείωση των χρηματοδοτικών αναγκών του δημόσιου τομέα και η αποκλιμάκωση του κόστους αναχρηματοδότησης του χρέους. Η ικανοποίηση και των τριών αυτών κριτηρίων εγγυώνται μείωση του πιστωτικού ρίσκου της οικονομίας, ομαλή αναχρηματοδότηση του χρέους και βιώσιμη αναβάθμιση της δημοσιονομικής αξιοπιστίας της χώρας.

Οι συνθήκες αυτές δεν διασφαλίζονται από τις αποφάσεις του Eurogroup της 21ης Ιουνίου. Ειδικότερα, η διατήρηση του μεσοπρόθεσμου δημοσιονομικού στόχου στο 3,5% του ΑΕΠ έως το 2022 και οι προβλεπόμενες υπερβάσεις του, αν και συμβάλλουν –σε συνδυασμό με το αποθεματικό ασφαλείας και την υπό όρους επιστροφή των κερδών ΑΝΦΑ/ΣΜΡ και κατάργηση του επιτοκιακού περιθωρίου της επαναγοράς χρέους– στη μείωση των βραχυμεσοπρόθεσμων χρηματοδοτικών αναγκών του Δημοσίου, ταυτόχρονα συντηρούν τις υφεσιακές πιέσεις στην οικονομία, δεσμεύοντας από αυτήν πόρους, η ορθή αξιοποίηση των οποίων, π.χ. μέσω του Προγράμματος Δημοσίων Επενδύσεων, θα μπορούσε να δώσει μεγεθυντική δυναμική στη χώρα, επιτρέποντας έτσι τη μείωση του πιστωτικού της ρίσκου.

Επιπλέον, η εφαρμογή των νέων μέτρων λιτότητας (μείωση συντάξεων, αφορολόγητου ορίου κ.ά.) στα οποία έχει δεσμευτεί η κυβέρνηση για την

επίτευξη των πολύ υψηλών πλεονασμάτων θα προκαλέσουν, εφόσον υλοποιηθούν, ένα πρόσθετο υφεσιακό σοκ το οποίο θα πλήξει άμεσα το διαθέσιμο εισόδημα των πολιτών. Το νέο αυτό κύμα λιτότητας θα αναστείλει την ενεργοποίηση ενδογενών μηχανισμών δημιουργίας ροών ρευστότητας, συντηρώντας και ενδεχομένως επιδεινώνοντας –ανάλογα με την επίδραση των αντίμετρων στις ροές ρευστότητας νοικοκυριών και επιχειρήσεων– τις σοβαρές εμπλοκές που έχει προκαλέσει η παρατεταμένη λιτότητα στη χρηματοοικονομική συνοχή του πραγματικού και του τραπεζικού τομέα της οικονομίας. Συνεπώς, είναι σημαντικό για τις προοπτικές της δυναμικής της οικονομίας να μην υλοποιηθούν οι περικοπές στις συντάξεις και στο όριο του αφορολόγητου εισοδήματος.

Σε πιο μακροπρόθεσμο ορίζοντα, προβληματισμό δημιουργεί η δέσμευση για διατήρηση μέσου πρωτογενούς πλεονάσματος 2,2% του ΑΕΠ την περίοδο 2025-2060.²¹ Η ρύθμιση αυτή περιορίζει δραματικά τα περιθώρια άσκησης διακριτικής δημοσιονομικής πολιτικής τις επόμενες τέσσερις δεκαετίες, εγκλωβίζοντας τη χώρα σε καθεστώς διαρκούς δημοσιονομικής πειθαρχίας. Η δυνατότητα της οικονομίας να διατηρεί υψηλά πλεονάσματα μακροπρόθεσμα –δίχως την πρόκληση επιπλέον μακροχρηματοπιστωτικών παρενεργειών, που θα συντηρούσαν την αστάθεια και το πιστωτικό ρίσκο της οικονομίας– θα προϋπέθετε, μεταξύ άλλων, ένα επεκτατικό σοκ της εγχώριας ιδιωτικής δαπάνης μέσω της αύξησης της απασχόλησης, των μισθών και των επενδύσεων, καθώς και τον άμεσο παραγωγικό μετασχηματισμό της οικονομίας, που θα επέτρεπε τη μετάβασή της σε ένα εξωστρεφές μοντέλο μεγέθυνσης. Κάτι τέτοιο κρίνεται περισσότερο από φιλόδοξο με δεδομένα το παραγωγικό και επιχειρηματικό περιβάλλον της οικονομίας, τις επιπτώσεις των προγραμμάτων λιτότητας στον παραγωγικό ιστό και στα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά της, και τις δεσμεύσεις της χώρας στο πλαίσιο του καθεστώτος ενισχυμένης εποπτείας της.

²¹ Τονίζεται ότι στη μελέτη βιωσιμότητας του ελληνικού δημόσιου χρέους οι ευρωπαϊκοί θεσμοί προβλέπουν ετήσια αποκλιμάκωση του στόχου για το πρωτογενές πλεόνασμα κατά 0,5 ποσοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ τη διετία 2023-2024 και διατήρηση του στόχου στο 2,2% του ΑΕΠ από το 2025 και ύστερα.

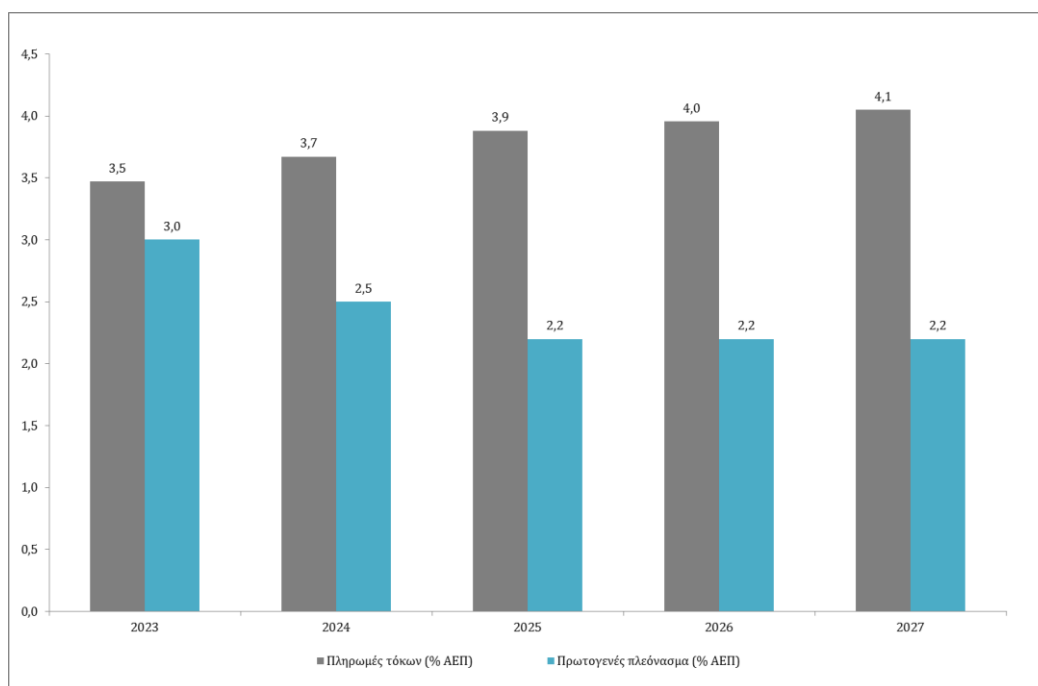
Πρέπει να σημειωθεί ότι η μείωση του μακροπροθέσμου στόχου για τα πρωτογενή πλεονάσματα επηρεάζει επίσης τις προοπτικές βιωσιμότητας του χρέους. Όπως έχουμε τονίσει,²² η πιστοληπτική φερεγγυότητα του Δημοσίου εξαρτάται από το ισοζύγιο τόκων/πρωτογενούς πλεονάσματος. Συνεπώς, η μείωση της τιμής στόχου για τα πρωτογενή πλεονάσματα θα πρέπει να συνοδεύεται από μια αντίστοιχη μείωση των ετήσιων πληρωμών για τόκους σε επίπεδο τουλάχιστον ίσο ή κάτω του 2,2% του ΑΕΠ για την περίοδο 2025-2060. Εφόσον επαληθευτεί η ακρίβεια των στοιχείων και των προβλέψεων του ΔΝΤ για σημαντική υπέρβαση των ετήσιων δαπανών του Δημοσίου για πληρωμές τόκων την περίοδο 2023-2027 έναντι του αντίστοιχου ύψους των πρωτογενών πλεονασμάτων (βλ. Διάγραμμα 3.7), η εκτίμησή μας είναι ότι η φερεγγυότητα της χώρας θα υποβαθμιστεί πολύ νωρίτερα από τη χρονική δέσμευση των θεσμών για επαναξιολόγηση της βιωσιμότητας του ελληνικού χρέους (βλ. Διάγραμμα 3.8).

Επιβαρυντικά στις προοπτικές βιωσιμότητας του χρέους αναμένεται να λειτουργήσει και η επικείμενη έξοδος της χώρας στις αγορές ομολόγων, εξέλιξη η οποία –ειδικά σε συνθήκες εύθραυστης και αναιμικής μεγέθυνσης– θα αυξήσει σημαντικά το κόστος αναχρηματοδότησης, με αρνητικές συνέπειες στον όγκο των χρηματοδοτικών αναγκών και στην πιστοληπτική φερεγγυότητα του Δημοσίου. Τονίζεται ότι η χρηματοδοτική εξάρτηση της χώρας από τις αγορές, που ξεκίνησε τον Ιούλιο του 2017, συνεχίστηκε το α' εξάμηνο του 2018 με την άντληση τον Φεβρουάριο 3 δισ. ευρώ με επιτόκιο 3,5%. Ενδεικτικό της επιβάρυνσης που αναμένεται να έχει η έξοδος της Ελλάδας στις αγορές στη βιωσιμότητα του χρέους είναι η πρόβλεψη των ευρωπαϊκών θεσμών για μέσο κόστος αναχρηματοδότησης την περίοδο 2019-2060 στο 5,1%.²³

²² Βλ. INE ΓΣΕΕ (2018).

²³ Βλ. EC (2018a).

Διάγραμμα 3.7: Σενάριο εξέλιξης πληρωμών τόκων και πρωτογενούς πλεονάσματος του ελληνικού δημόσιου τομέα (2023-2027)

Πηγή: IMF (2018a), Υπουργείο Οικονομικών (2018β) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Σημείωση: Επεξεργασία στοιχείων όπως αποτυπώνονται στον Πίνακα 2, Παράρτημα V της ανάλυσης βιωσιμότητας του ελληνικού δημόσιου χρέους από το ΔΝΤ. Ο υπολογισμός του ονομαστικού ΑΕΠ στηρίχτηκε στα στοιχεία του ΜΠΔΣ (2019-2022) για το έτος 2017 και στις εκτιμήσεις του ΔΝΤ για τον ρυθμό μεγέθυνσης του ονομαστικού ΑΕΠ την περίοδο 2018-2027. Οι στόχοι του πρωτογενούς πλεονάσματος αντιστοιχούν στις υποθέσεις των ευρωπαϊκών θεσμών.

Διάγραμμα 3.8: Προβολή δείκτη φερεγγυότητας του ελληνικού δημόσιου τομέα (2023-2027)

Πηγή: IMF (2018a), Υπουργείο Οικονομικών (2018β) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Σημείωση: Επεξεργασία στοιχείων όπως αποτυπώνονται στον Πίνακα 2, Παράρτημα V της ανάλυσης βιωσιμότητας του ελληνικού δημόσιου χρέους από το ΔΝΤ. Ο υπολογισμός του ονομαστικού ΑΕΠ στηρίχτηκε στα στοιχεία του ΜΠΔΣ (2019-2022) για το έτος 2017 και στις εκτιμήσεις του ΔΝΤ για τον ρυθμό μεγέθυνσης του ονομαστικού ΑΕΠ την περίοδο 2018-2027. Οι στόχοι του πρωτογενούς πλεονάσματος αντιστοιχούν στις υποθέσεις των ευρωπαϊκών θεσμών.

Τέλος, ανασταλτική επίπτωση στη βιώσιμη αναβάθμιση της πιστοληπτικής αξιοπιστίας της χώρας αναμένεται να έχουν και μια σειρά από πρόσθετους παράγοντες όπως: βραχυπρόθεσμα, η αβεβαιότητα που δημιουργούν η εξαιρετικά ευμετάβλητη συμπεριφορά των αγορών κρατικών ομολόγων, κάτι που κατέδειξε και η πρόσφατη αναταραχή στην ιταλική αγορά ομολόγων, ο επικείμενος τερματισμός των μη συμβατικών νομισματικών παρεμβάσεων της ΕΚΤ, καθώς και το περιορισμένο μέγεθος και το κόστος του αποθεματικού ασφαλείας. Μεσομακροπρόθεσμα οι όροι δανεισμού του δημόσιου τομέα αναμένεται να επηρεαστούν αρνητικά από τους προβλεπόμενους χαμηλούς ρυθμούς μεγέθυνσης του ΑΕΠ, τον υψηλό δείκτη χρηματοπιστωτικής ευθραυστότητας της ελληνικής οικονομίας που συστηματικά συντηρούν οι ενδογενείς παραγωγικές της ανεπάρκειες, την απουσία αξιόπιστων μηχανισμών

παροχής εγγυημένης μακροχρόνιας ρευστότητας στην Ευρωζώνη και την ανησυχία για τις μελλοντικές πολιτικές εξελίξεις στην ΕΕ.

Οι παραπάνω παράγοντες, σε συνδυασμό με την υφιστάμενη εύθραυστη μακροχρηματοπιστωτική κατάσταση της ελληνικής οικονομίας, δεν δημιουργούν ισχυρές προσδοκίες για τη μετάβαση της χώρας σε τροχιά διατηρήσιμης πιστοληπτικής φερεγγυότητας και αξιοπιστίας, καθιστώντας την εξαιρετικά επιρρεπή σε απρόβλεπτους εξωγενείς παράγοντες και κερδοσκοπικές επιθέσεις. Δίχως την παρουσία ενός αξιόπιστου μηχανισμού διαχείρισης του δημόσιου χρέους και την ενεργοποίηση ενδογενών μηχανισμών δημιουργίας ροών ρευστότητας στην οικονομία, που θα στηρίξουν με βιώσιμο τρόπο την αναπτυξιακή δυναμική και τη χρηματοπιστωτική της σταθερότητα, το πιστωτικό ρίσκο της χώρας θα παραμείνει υψηλό, καθιστώντας υπαρκτό τον κίνδυνο μιας νέας κρίσης πιστοληπτικής φερεγγυότητας.

4. Η φερεγγυότητα και το πρόβλημα των μη εξυπηρετούμενων δανείων του ιδιωτικού τομέα

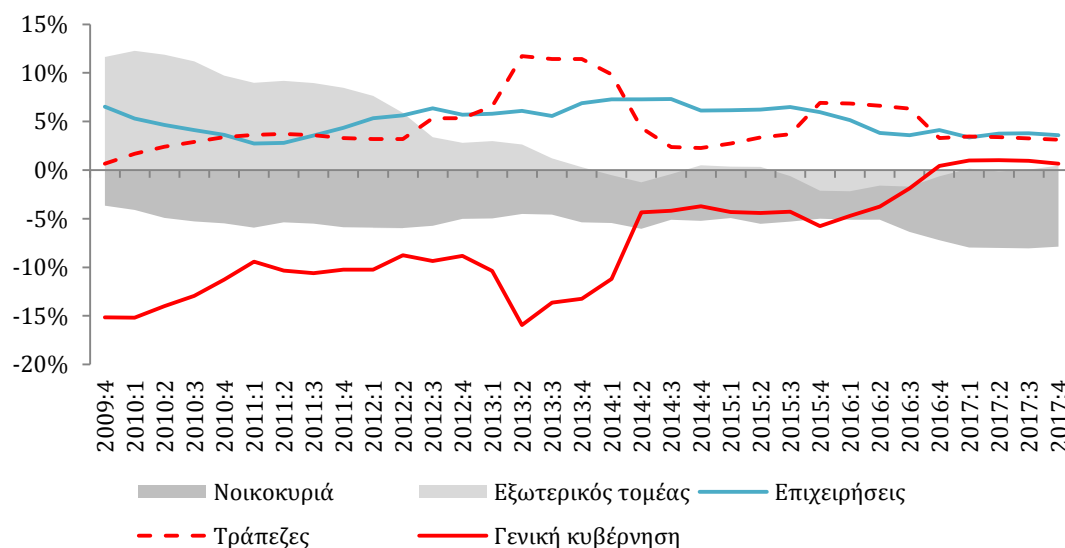
Όπως έχουμε αναδείξει σε προηγούμενες Εκθέσεις,²⁴ η φερεγγυότητα του ιδιωτικού τομέα υποβαθμίζεται μέσω της εφαρμογής μέτρων δημοσιονομικής λιτότητας και εσωτερικής υποτίμησης, καθώς και του ελλείμματος διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας που χαρακτηρίζει την εγχώρια παραγωγική δομή. Οι υψηλοί στόχοι πρωτογενών πλεονασμάτων συνεπάγονται σημαντική εκροή ρευστότητας από τον ιδιωτικό προς τον δημόσιο τομέα. Η εισροή ρευστότητας από τον εξωτερικό τομέα, μέσω του πλεονάσματος στο ισοζύγιο πληρωμών, θα μπορούσε να χρησιμεύσει ως πηγή χρηματοδότησης του δημοσιονομικού πλεονάσματος. Ωστόσο, το μέγεθος αυτής της ρευστότητας είναι περιορισμένο κυρίως λόγω της αδυναμίας επίτευξης εμπορικού πλεονάσματος. Δεδομένων αυτών των συνθηκών, ο ιδιωτικός τομέας θα πρέπει να χρηματοδοτήσει το δημοσιονομικό πλεόνασμα με ιδίους πόρους.

Αναφορικά με την τρέχουσα χρηματοοικονομική κατάσταση του ιδιωτικού τομέα, και κυρίως των νοικοκυριών, το Διάγραμμα 4.1 καταγράφει την εξέλιξη των ισοζυγίων των θεσμικών τομέων της ελληνικής οικονομίας, όπου αποτυπώνεται η εύθραυστη κατάστασή της. Η βελτίωση του ισοζυγίου πληρωμών (μείωση του ισοζυγίου του εξωτερικού τομέα) αντισταθμίζεται πλήρως από το συνολικό δημοσιονομικό πλεόνασμα. Η εισροή ρευστότητας από τον εξωτερικό τομέα συνοδεύεται από μια ίδιου περίπου μεγέθους εκροή ρευστότητας από τον ιδιωτικό προς τον δημόσιο τομέα. Παράλληλα, οι επιχειρήσεις και οι τράπεζες βρίσκονται μονίμως σε πλεονασματική θέση, ενώ τα νοικοκυριά σε ελλειμματική. Επί της ουσίας, η οικονομική δραστηριότητα στηρίζεται στην κατανάλωση των νοικοκυριών (βλ. Διάγραμμα 4.2), που υποκαθιστά την επενδυτική ανεπάρκεια των επιχειρήσεων.²⁵ Η κατάσταση αυτή είναι μη βιώσιμη, καθώς η εξέλιξή της προϋποθέτει είτε αύξηση του δανεισμού των νοικοκυριών ή τη χρήση συσσωρευμένων πόρων τους.

²⁴ Βλ. INE ΓΣΕΕ (2016, 2017).

²⁵ Σε μια οικονομία με ικανοποιητικούς ρυθμούς μεγέθυνσης οφειλόμενους εν μέρει σε υψηλή επενδυτική δραστηριότητα το ισοζύγιο των επιχειρήσεων είναι συνήθως αρνητικό.

Διάγραμμα 4.1: Ισοζύγιο των θεσμικών τομέων ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ (Ελλάδα, 2009:4-2017:4)

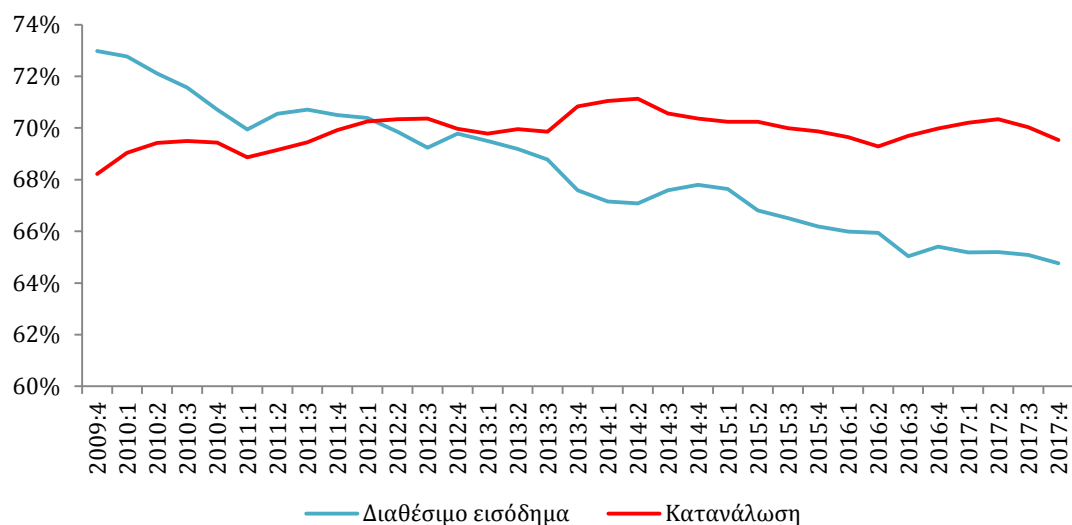

Πηγή: Eurostat (επεξεργασία INE ΓΣΕΕ)

Σημείωση: Μετακυλιόμενοι μέσοι όροι τεσσάρων περιόδων. Χωρίς εποχική και ημερολογιακή διόρθωση.

Αναλυτικότερα, οι νέες αποταμιεύσεις των νοικοκυριών είναι ήδη αρνητικές από το 2012, καθώς η κατανάλωση υπερβαίνει το διαθέσιμο εισόδημά τους. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 4.2, η δυναμική απόκλισης των δύο μεγεθών αντιστράφηκε το 2017, αν και ανεπαίσθητα. Η διαφορά μεταξύ διαθέσιμου εισοδήματος και κατανάλωσης το γ' και το δ' τρίμηνο του 2017 ήταν ίση με -3,5% και -3,3% σε όρους ΑΕΠ αντίστοιχα, όταν οι σχετικές διαφορές το γ' και το δ' τρίμηνο του 2016 αντιστοιχούσαν στο -4,3% και -4% του ΑΕΠ.

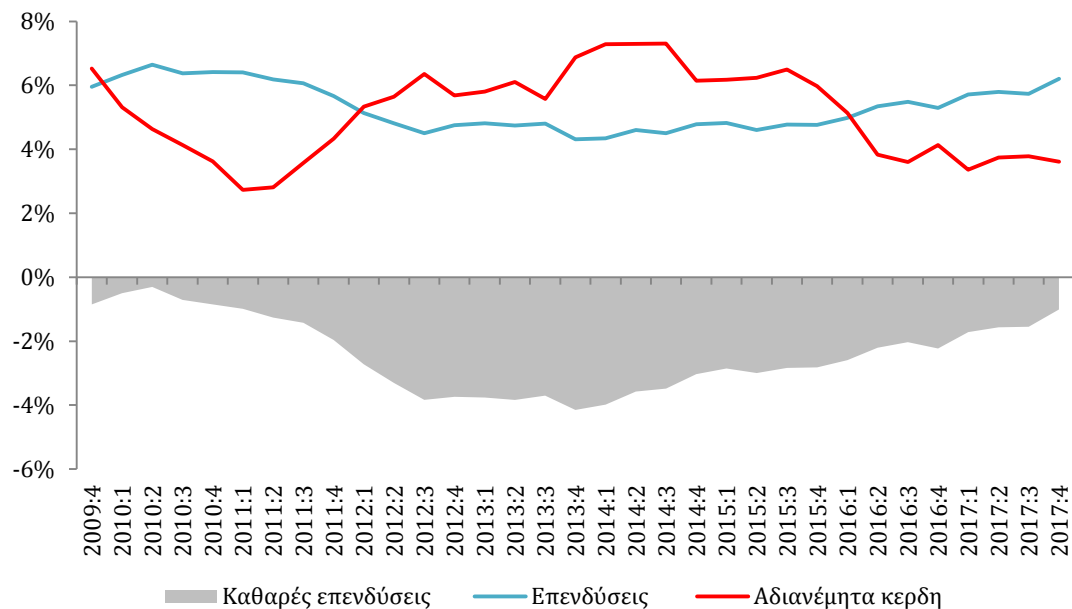
Διάγραμμα 4.2: Διαθέσιμο εισόδημα και κατανάλωση των νοικοκυριών ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ (Ελλάδα, 2009:4-2017:4)

Πηγή: Eurostat (επεξεργασία INE ΓΣΕΕ)

Σημείωση: Μετακλιόμενοι μέσοι όροι τεσσάρων περιόδων. Χωρίς εποχική και ημερολογιακή διόρθωση.

Διάγραμμα 4.3: Ακαθάριστες και καθαρές επενδύσεις και ισοζύγιο των μη χρηματοοικονομικών επιχειρήσεων ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ (Ελλάδα, 2009:4-2017:4)

Πηγή: Eurostat (επεξεργασία INE ΓΣΕΕ)

Σημείωση: Μετακλιόμενοι μέσοι όροι τεσσάρων περιόδων. Χωρίς εποχική και ημερολογιακή διόρθωση.

Αντιθέτως, το ισοζύγιο των επιχειρήσεων είναι μονίμως πλεονασματικό, καθώς η επενδυτική δραστηριότητά τους είναι ισχυρή (βλ. Διάγραμμα 4.3). Επιπλέον, μπορεί οι ακαθάριστες επενδύσεις των μη χρηματοοικονομικών επιχειρήσεων να δείχνουν μια οριακά αυξητική πορεία (σταθερές το γ' τρίμηνο του 2017 σε σχέση με το γ' τρίμηνο του 2016 και αυξημένες κατά δύο ποσοστιαίες μονάδες σε όρους ΑΕΠ το δ' τρίμηνο), αλλά οι καθαρές επενδύσεις παραμένουν αρνητικές (-1,8% και -2,3% σε όρους ΑΕΠ το γ' και το δ' τρίμηνο του 2017 αντίστοιχα).

Πλαίσιο 3: Η αποεπένδυση οφείλεται στις αρνητικές αποταμιεύσεις των νοικοκυριών;

Στον δημόσιο διάλογο η εκτεταμένη αποεπένδυση συνδέεται συχνά με τις αρνητικές αποταμιεύσεις των νοικοκυριών. Επί της ουσίας γίνεται η υπόθεση ότι οι τράπεζες αδυνατούν να χρηματοδοτήσουν τις επενδύσεις των επιχειρήσεων μέσω δανείων λόγω ανεπαρκών καταθέσεων. Σε πιο απλούς όρους, υποτίθεται ότι οι τράπεζες δανείζουν τις καταθέσεις. Επομένως, επειδή μειώνονται οι καταθέσεις των νοικοκυριών, μειώνεται ταυτόχρονα και ο δανεισμός των επιχειρήσεων. Κατ' αυτό τον τρόπο, οι επιχειρήσεις δεν μπορούν να χρηματοδοτήσουν τις επενδύσεις τους.

Ωστόσο, η αντίληψη αυτή είναι ξεπερασμένη, κάτι το οποίο τονίζεται πλέον και από τις επίσημες ευρωπαϊκές νομισματικές αρχές.²⁶ Τα δάνεια που παρέχουν οι τράπεζες δεν εξαρτώνται από τις καταθέσεις. Αντιθέτως, στις σύγχρονες οικονομίες οι τράπεζες δημιουργούν χρήμα μέσω της παροχής δανείων. Επομένως, αυτό που ισχύει είναι ότι τα δάνεια δημιουργούν καταθέσεις και όχι το αντίστροφο. Οι συνέπειες αυτής της σχέσης είναι σημαντικές για την εξέταση των αρνητικών καθαρών επενδύσεων σε όλη την περίοδο που μελετάμε, καθώς οι αιτίες θα πρέπει να αναζητηθούν στην περιορισμένη ζήτηση για δάνεια από τις επιχειρήσεις και στα ποιοτικά χαρακτηριστικά των ισολογισμών του τραπεζικού τομέα.

²⁶ Βλ. McLeay et al. (2014), Deutsche Bundesbank (2017) και ECB (2017).

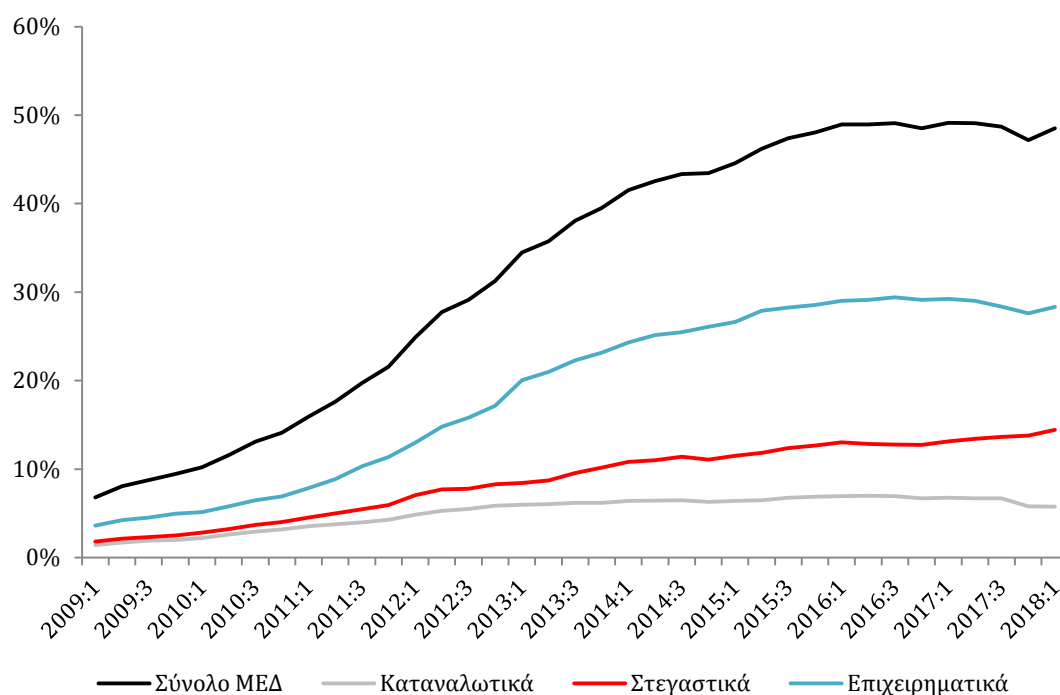
Αναφορικά με το πρώτο στοιχείο, η ζήτηση είναι περιορισμένη λόγω των χαμηλών προσδοκιών κερδοφορίας των επιχειρήσεων. Ωστόσο, ακόμα κι αν οι προσδοκίες ήταν ιδιαίτερα αισιόδοξες, το τραπεζικό σύστημα δεν θα μπορούσε να καλύψει τις δανειακές ανάγκες των επιχειρήσεων λόγω του μεγάλου όγκου των μη εξυπηρετούμενων δανείων, που υποβαθμίζει τη φερεγγυότητα του τραπεζικού συστήματος. Επομένως, το ζήτημα της αποεπένδυσης δεν σχετίζεται με την καταναλωτική και την αποταμιευτική συμπεριφορά των νοικοκυριών, αλλά με τη δημοσιονομική λιτότητα και την εσωτερική υποτίμηση που συμπίεσαν τις ροές εισοδήματος των νοικοκυριών και των επιχειρήσεων, μειώνοντας τη δυνατότητα τήρησης των δανειακών τους υποχρεώσεων και, επομένως, αυξάνοντας τα μη εξυπηρετούμενα δάνεια.

Οι αιτίες πίσω από την εξέλιξη των αρνητικών καθαρών επενδύσεων θα πρέπει να αναζητηθούν στην επίπτωση της ασκούμενης οικονομικής πολιτικής στις ροές εισοδήματος του ιδιωτικού τομέα, που οδηγεί επίσης σε αύξηση των μη εξυπηρετούμενων δανείων (βλ. Πλαίσιο 3). Επομένως, η δημοσιονομική λιτότητα και η εσωτερική υποτίμηση δεν επηρέασαν μόνο τον πραγματικό τομέα της οικονομίας, αλλά συνέβαλαν καθοριστικά και στην αποσταθεροποίηση του χρηματοοικονομικού συστήματος και στη σημερινή κατάσταση των τραπεζών.

Αυτό γίνεται εμφανές μέσα από την εξέταση του Διαγράμματος 4.4, το οποίο καταγράφει την εξέλιξη των μη εξυπηρετούμενων δανείων (στο εξής ΜΕΔ) ανά κύρια κατηγορία ως προς το σύνολο των δανείων προς τις επιχειρήσεις και τα νοικοκυριά. Όσον αφορά τα νοικοκυριά, τα μη εξυπηρετούμενα καταναλωτικά δάνεια εμφανίζουν σταθεροποίηση την περίοδο 2013-2016 και πτωτική τάση το δ' τρίμηνο του 2017 και το α' τρίμηνο του 2018 σε σχέση με τα ίδια τρίμηνα του 2016 και του 2017 αντίστοιχα (μείωση κατά μία ποσοστιαία μονάδα). Όμως, τα μη εξυπηρετούμενα στεγαστικά δάνεια αυξάνονται σταθερά (αύξηση κατά 1,1% και 1,3% για τις αντίστοιχες περιόδους). Ταυτόχρονα, τα ΜΕΔ των επιχειρήσεων αυξήθηκαν το α' τρίμηνο του 2018 κατά 0,7% σε σχέση με το προηγούμενο τρίμηνο. Αυτή η εξέλιξη είχε ως συνέπεια την αντίστοιχη αύξηση του συνόλου

των ΜΕΔ.²⁷ Έτσι, γίνεται εμφανές ότι οι πολιτικές που έχουν προωθηθεί για τη μείωση των ΜΕΔ είναι ανεπαρκείς, καθώς δεν μπορούν να αντισταθμίσουν τις αποσταθεροποιητικές τάσεις που έχει δημιουργήσει η εφαρμογή των Μνημονίων.

Διάγραμμα 4.4: Μη εξυπηρετούμενα δάνεια ανά κύρια κατηγορία ως ποσοστό (%) του συνόλου των δανείων (Ελλάδα, 2009:1-2018:1)

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος (επεξεργασία INE ΓΣΕΕ)

Σε αυτό το πλαίσιο αξίζει να σημειωθεί ότι η αύξηση των ΜΕΔ αντανακλά τη χρηματοοικονομική αστάθεια του συνόλου της οικονομίας. Παράλληλα, η μεγάλη εξάρτηση της εγχώριας παραγωγής από εισαγωγές, η καθίζηση της ενεργού ζήτησης και η αύξηση του ποσοστού ανεργίας έχει βρεθεί εμπειρικά ότι οδηγούν σε αύξηση των ΜΕΔ των ελληνικών επιχειρήσεων.²⁸ Επομένως, το ασταθές μακροοικονομικό περιβάλλον και το παραγωγικό και διαρθρωτικό έλλειμμα της οικονομίας καθιστούν ιδιαίτερα εύθραυστο το χρηματοοικονομικό σύστημα της Ελλάδας.

²⁷ Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η εξέλιξη αυτή οφείλεται επίσης στην απομόχλευση των νοικοκυριών, και δευτερευόντως των επιχειρήσεων, με αποτέλεσμα να αυξάνεται το ποσοστό των ΜΕΔ στο ενεργητικό των τραπεζών.

²⁸ Βλ. Πιέρρος (2018).

θα πρέπει να σημειωθεί ότι η κατάσταση αυτή είναι συνέπεια των δημοσιονομικών και των εισοδηματικών πολιτικών που επιβλήθηκαν από την εφαρμογή των ΠΟΠ, καθώς και των δημοσιονομικών στόχων, και δεν μεταβάλλεται ριζικά από τους βραχυπρόθεσμους ρυθμούς μεγέθυνσης της οικονομίας. Αν υιοθετήσουμε, ως σενάριο εργασίας, τις προβλέψεις του ΔΝΤ,²⁹ τότε ο ρυθμός μεγέθυνσης της οικονομίας όσον αφορά το πραγματικό ΑΕΠ αναμένεται να είναι ίσος με 2,05% το 2018, με 2,35% το 2019, ενώ στη συνέχεια εκτιμάται ότι θα ακολουθήσει ήπια πτωτική πορεία, φτάνοντας το 1,2% το 2023. Σε αυτό το πλαίσιο αναπτυξιακής προοπτικής, οι υψηλοί δημοσιονομικοί στόχοι, σε συνδυασμό με την ανεπάρκεια του εξαγωγικού τομέα να επιτύχει υψηλά εμπορικά πλεονάσματα, υποδαυλίζουν τη σταθερότητα του μακροοικονομικού και του χρηματοπιστωτικού συστήματος.

Ειδικότερα, η κυβέρνηση εκτιμάται ότι θα επιτύχει τους δημοσιονομικούς στόχους, όπως έχουν τεθεί στο Eurogroup της 21ης Ιουνίου 2018,³⁰ ύψους 3,5% του ΑΕΠ.³¹ Παράλληλα, γίνεται η πρόβλεψη ότι το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών εκφρασμένο ως ποσοστό του ΑΕΠ θα βρίσκεται οριακά κάτω του μηδενός μεταξύ 2018 και 2022, ενώ θα είναι ίσο με μηδέν το 2023.³² Το ισοζύγιο πληρωμών θα είναι θετικό, κυρίως λόγω των καθαρών κεφαλαιακών μεταβιβάσεων, οι οποίες στην πλειονότητά τους αφορούν τα κονδύλια που εισρέουν από τα Ευρωπαϊκά Διαρθρωτικά και Επενδυτικά Ταμεία προς τη χώρα. Σύμφωνα με τις προβλέψεις της AMECO, η εισροή αυτή εκτιμάται ότι θα αντιστοιχεί στο 1,4%-1,5% του εθνικού προϊόντος. Με βάση τα στοιχεία αυτά και υιοθετώντας την αρκετά ρεαλιστική υπόθεση ότι το σύνολο των τόκων επί του δημόσιου χρέους καταβάλλεται στο εξωτερικό, το συνδυαστικό αποτέλεσμα του υψηλού πρωτογενούς πλεονάσματος και του ισοζυγίου πληρωμών είναι μια σημαντική εκροή ρευστότητας από τον ιδιωτικό προς τον δημόσιο τομέα. Το μέγεθος αυτής της εκροής καταγράφεται στο Διάγραμμα 4.5 σε όρους ΑΕΠ.³³

²⁹ Βλ. IMF (2018b).

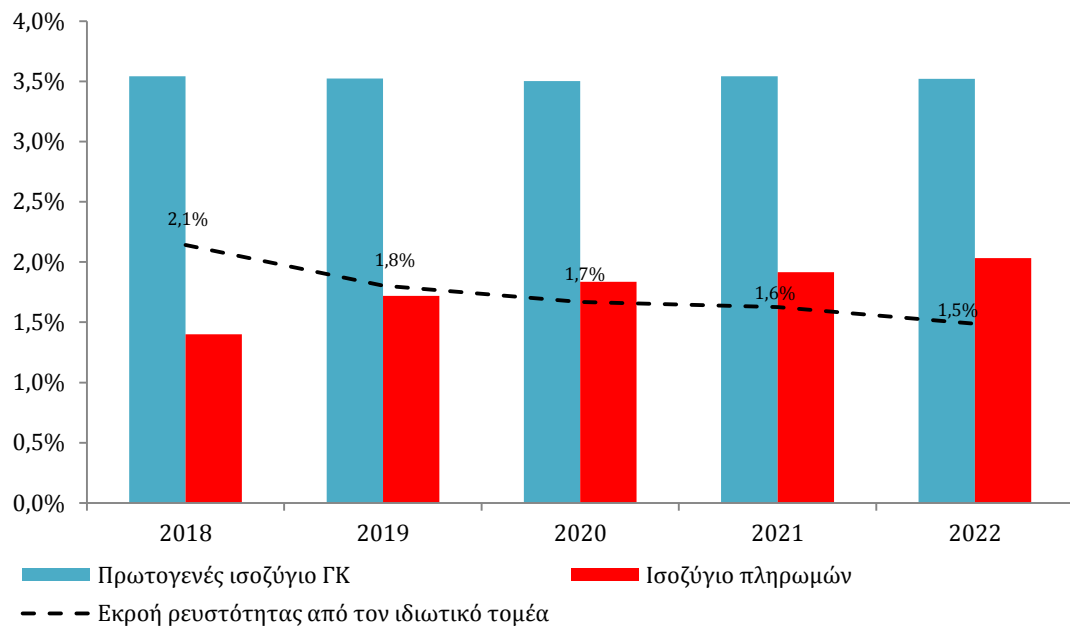
³⁰ Βλ. Eurogroup (2018).

³¹ Βλ. IMF (2018b).

³² Βλ. IMF (2018b).

³³ Για τον υπολογισμό της εκροής ρευστότητας έγινε χρήση της εθνικολογιστικής ταυτότητας: ισοζύγιο ιδιωτικού τομέα = ισοζύγιο πληρωμών - ισοζύγιο Γενικής Κυβέρνησης.

Διάγραμμα 4.5: Πρωτογενές ισοζύγιο Γενικής Κυβέρνησης, ισοζύγιο πληρωμών και εκροή ρευστότητας του ιδιωτικού τομέα ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ (Ελλάδα, 2018-2022)

Πηγή: IMF (2018b) (επεξεργασία INE ΓΣΕΕ)

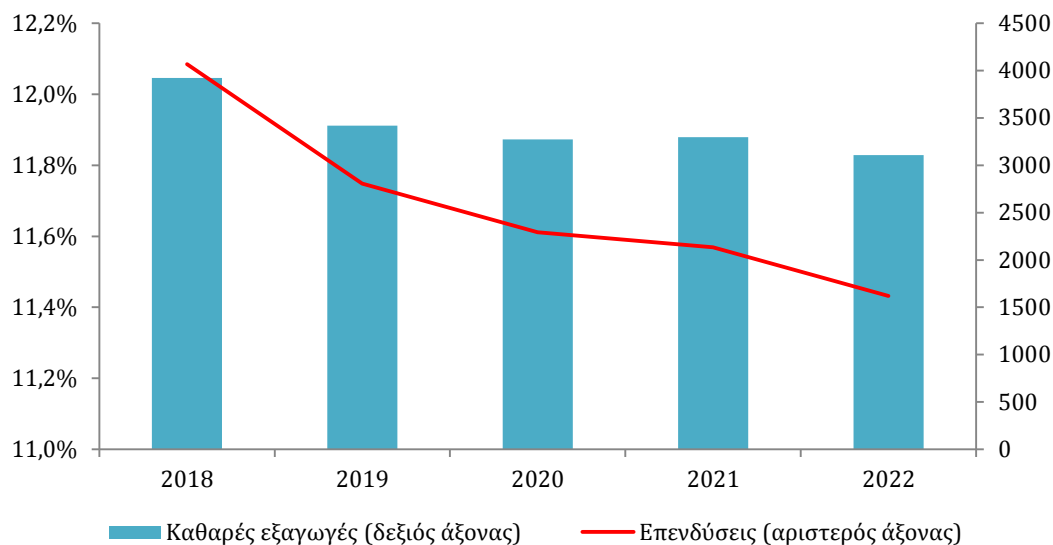
Βάσει των στοιχείων του διαγράμματος, εκτιμάται ότι ο ιδιωτικός τομέας θα πρέπει να αντλήσει πόρους που θα χρηματοδοτήσουν το πρωτογενές πλεόνασμα, οι οποίοι θα αντιστοιχούν στο 2,1% του ΑΕΠ το 2018, ακολουθώντας κατόπιν πτωτική πορεία με αποτέλεσμα να προσεγγίσουν το 2022 το 1,5% του ΑΕΠ. Αθροιστικά, ο ιδιωτικός τομέας θα κληθεί να καταβάλει επιπλέον 17 δισ. ευρώ στα επόμενα πέντε έτη. Σε αυτό το ασφυκτικό πλαίσιο δημοσιονομικής πολιτικής, οι μόνες διέξοδοι που έχει ο ιδιωτικός τομέας για να βρει την απαιτούμενη ρευστότητα που θα χρηματοδοτήσει το πλεόνασμα της Γενικής Κυβέρνησης είναι: α) ο νέος δανεισμός από το τραπεζικό σύστημα, β) η χρήση συσσωρευμένων πόρων, κυρίως καταθέσεων, ή η περαιτέρω μείωση του διαθέσιμου εισοδήματος των νοικοκυριών ή γ) η αύξηση του πλεονάσματος στο ισοζύγιο πληρωμών που θα έχει ως συνέπεια την εισροή σημαντικής ρευστότητας.

Από τα ανωτέρω τρία κανάλια ρευστότητας, η χρηματοδότηση του πρωτογενούς πλεονάσματος από τον ιδιωτικό τομέα μπορεί να είναι βιώσιμη

στην πρώτη περίπτωση (μόνο αν το νέο χρέος οφείλεται σε εκτεταμένη επενδυτική δραστηριότητα), και στην τρίτη περίπτωση. Με άλλα λόγια, τη χρηματοδότηση του δημόσιου τομέα θα πρέπει να την επωμιστούν είτε οι επιχειρήσεις είτε ο εξωτερικός τομέας είτε και οι δύο θεσμικοί τομείς. Σε αυτό το πλαίσιο, μόνο μια αύξηση των επενδύσεων ή/και των καθαρών εξαγωγών μπορεί να ωθήσει την ελληνική οικονομία σε έναν βιώσιμο ρυθμό μεγέθυνσης. Ωστόσο, τα απαιτούμενα μεγέθη τόσο σε όρους επενδύσεων όσο και καθαρών εξαγωγών είναι μη επιτεύξιμα δεδομένων των τρεχουσών συνθηκών που χαρακτηρίζουν την ελληνική οικονομία.

Το Διάγραμμα 4.6 καταγράφει το ύψος των επενδύσεων, εκφρασμένο ως ποσοστό του ΑΕΠ, το οποίο θα καθιστούσε την πορεία της οικονομίας βιώσιμη, καθώς και το αντίστοιχο ύψος του εμπορικού πλεονάσματος, εκφρασμένο σε τρέχουσες τιμές. Στο ίδιο αποτέλεσμα μπορεί να οδηγήσει και ο συνδυασμός των δύο αυτών εξελίξεων. Αναφορικά με τις επενδύσεις των επιχειρήσεων, το μέγεθός τους θα πρέπει να αυξηθεί σε 12,1% του ΑΕΠ το 2018 και στη συνέχεια να σταθεροποιηθεί γύρω από το 11,5% του ΑΕΠ. Δεδομένου ότι οι αντίστοιχες επενδύσεις το 2017 αντιστοιχούσαν περίπου στο 6% του ΑΕΠ (βλ. Διάγραμμα 4.3), γίνεται προφανές ότι ο υπερδιπλασιασμός τους εντός πολύ σύντομου χρονικού διαστήματος είναι αδύνατος. Πόσο μάλλον όταν οι επιχειρηματικές βλέψεις και οι συνθήκες χρηματοδότησής τους επιβάλλουν οριακές μεταβολές στο κρίσιμο αυτό μέγεθος (βλ. Πλαίσιο 3).

Διάγραμμα 4.6: Ακαθάριστος σχηματισμός παγίου κεφαλαίου μη χρηματοοικονομικών επιχειρήσεων ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ και καθαρές εξαγωγές σε εκατ. ευρώ (Ελλάδα, 2018-2022)

Πηγή: IMF (2018b), AMECO (επεξεργασία INE ΓΣΕΕ)

Αντίστοιχα, το ύψος των καθαρών εξαγωγών που απαιτείται για την επίτευξη του ίδιου στόχου αποτελεί μια εξίσου αδύνατη υπόθεση. Συγκεκριμένα, εκτιμάται ότι οι καθαρές εξαγωγές θα πρέπει να υπερβαίνουν τα 3 δισ. ευρώ για κάθε έτος μεταξύ του 2018 και του 2022. Ωστόσο, η ανεπάρκεια των επιχειρήσεων να επιτύχουν εμπορικό πλεόνασμα λόγω της μεγάλης εξάρτησης της εγχώριας παραγωγής από εισαγωγές (βλ. Ενότητα 2) καθιστά το ενδεχόμενο αυτό εξαιρετικά απίθανο.

Δεδομένων αυτών των συνθηκών, η βιωσιμότητα της ελληνικής οικονομίας θα εξαρτηθεί μεσοπρόθεσμα από τις ξένες επενδύσεις, ο όγκος των οποίων θα πρέπει να ανταποκρίνεται στα προαναφερθέντα μεγέθη. Σε διαφορετική περίπτωση η χρηματοδότηση του πρωτογενούς πλεονάσματος της κυβέρνησης θα συνεχίσει να συντελείται μέσα από τη μείωση των συσσωρευμένων πόρων του ιδιωτικού τομέα, και ιδίως των νοικοκυριών, με μέτρα εισοδηματικής λιτότητας που θα μειώσουν το διαθέσιμο εισόδημα και θα αυξήσουν το έλλειμμα τους. Όμως, η κατάσταση αυτή είναι μη βιώσιμη, καθώς φτωχοποιεί τα νοικοκυριά και εκτινάσσει τα μη εξυπηρετούμενα δάνεια και τις ληξιπρόθεσμες οφειλές προς το Δημόσιο. Παράλληλα, μειώνει την καταθετική βάση των

εγχώριων τραπεζών, υποσκάπτοντας τη σταθερότητα του χρηματοοικονομικού συστήματος.

Παρατηρείται επομένως ότι η αποσταθεροποιητική συνθήκη που δημιούργησαν τα ΠΟΠ εξακολουθεί και υφίσταται μετά το πέρας της διάρκειάς τους. Η αδυναμία των ΠΟΠ να βελτιώσουν τα διαρθρωτικά προβλήματα της οικονομίας έχει οδηγήσει σε έναν φαύλο κύκλο κατά τον οποίο οι υψηλές απαιτήσεις αποπληρωμής του δημόσιου χρέους υποδαυλίζουν τη φερεγγυότητα του ιδιωτικού τομέα. Επί της ουσίας, η κρίση φερεγγυότητας του δημόσιου τομέα έχει μεταλλαχθεί σε κρίση φερεγγυότητας του ιδιωτικού τομέα. Η οικονομία είναι χρηματοοικονομικά εύθραυστη και ιδιαίτερα ευάλωτη σε πιθανή εκδήλωση ύφεσης στο διεθνές περιβάλλον. Επιπλέον, η επίτευξη των δημοσιονομικών στόχων που περιλαμβάνονται στο ΜΠΔΣ 2018-2022, στο οποίο προβλέπεται πρωτογενές πλεόνασμα ύψους 5,2% του ΑΕΠ το 2022,³⁴ θα αυξήσει περαιτέρω το ενδεχόμενο εκδήλωσης χρηματοπιστωτικής κρίσης.

³⁴ Βλ. Υπουργείο Οικονομικών (2018β).

5. Η κατάσταση της αγοράς εργασίας

Η κατάσταση της αγοράς εργασίας κατά το 2018 συνεχίζει να εμφανίζει σημάδια αργής ανάκαμψης με πτώση της ανεργίας και αύξηση των απασχολουμένων. Ειδικότερα, ενώ κατά την περίοδο από το β' τρίμηνο του 2008 έως το αντίστοιχο τρίμηνο του 2013 η απασχόληση μειώθηκε κατά 1.102 χιλιάδες άτομα, στη συνέχεια από το χαμηλότερο σημείο του 2013 και μέχρι το 2018 η απασχόληση αυξήθηκε κατά 325 χιλιάδες. Αντίστοιχα, ενώ κατά την περίοδο 2008-2013 οι άνεργοι αυξάνονται κατά 961 χιλιάδες, στη συνέχεια κατά την περίοδο 2013-2018 μειώνονται κατά 422 χιλιάδες. Κρίσιμη παράμετρος για την κατανόηση αυτών των εξελίξεων αποτελεί το γεγονός ότι κατά την περίοδο 2008-2018 ο πληθυσμός ηλικίας 20 έως 44 ετών μειώνεται κατά 682 χιλιάδες άτομα, στοιχείο που καταδεικνύει την ένταση του φαινομένου της μετανάστευσης από την Ελλάδα, χωρίς το οποίο αναμφίβολα η ανεργία θα βρισκόταν σε πολύ υψηλότερα επίπεδα και η αποκλιμάκωσή της θα ήταν πιο ασθενική.

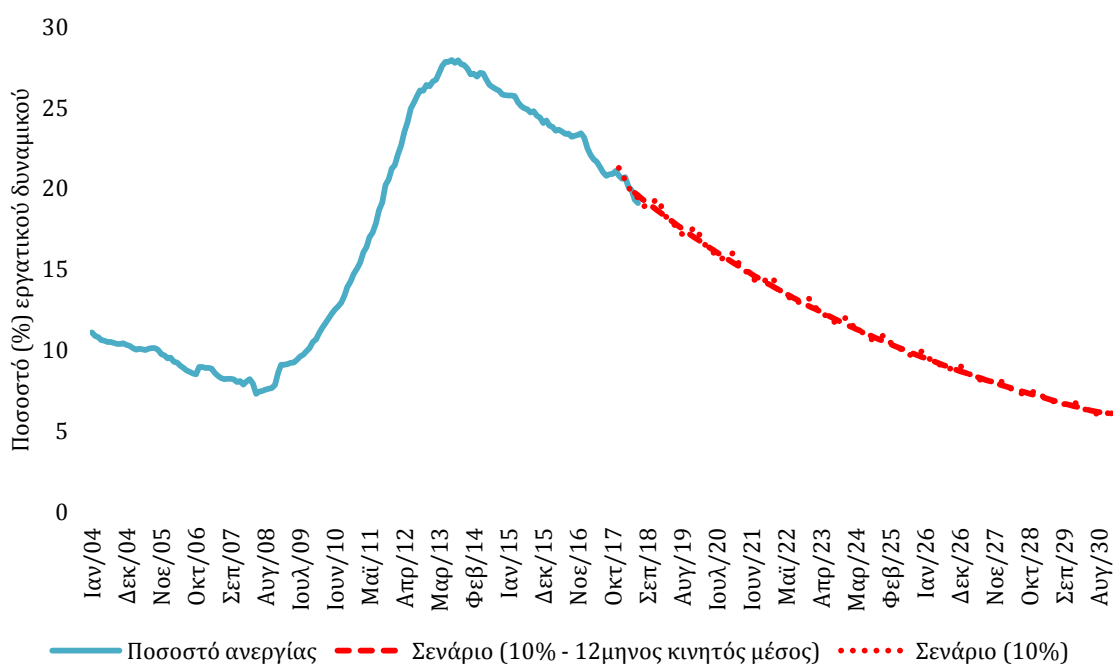
Ένα σημείο το οποίο θέλουμε να σημειώσουμε αφορά τον ειδικό χαρακτήρα της ανάκαμψης στην αγορά εργασίας. Πιο συγκεκριμένα, το αποτέλεσμα που παρατηρούμε στην απασχόληση οφείλεται ως έναν βαθμό στη μείωση της αδήλωτης εργασίας και στην υλοποίηση προγραμμάτων απασχόλησης, ενώ στις νέες θέσεις που δημιουργούνται στον ιδιωτικό τομέα σημειώνεται έκρηξη της μερικής και της εκ περιτροπής εργασίας. Αξίζει να αναφερθεί ότι κατά την περίοδο 2008-2018 η μερική απασχόληση σχεδόν διπλασιάζεται, από 5,4% σε 9,3% στο σύνολο της απασχόλησης, και αυξάνεται από 8,2% σε 13,7% στο σύνολο των μισθωτών, ενώ κατά τους πρώτους οκτώ μήνες του 2018 το 61% των νέων προσλήψεων αφορά θέσεις μερικής και εκ περιτροπής εργασίας, με το 39% να αφορά θέσεις πλήρους απασχόλησης.

5.1 Η εξέλιξη της ανεργίας

Τα στοιχεία για την εξέλιξη της ανεργίας κατά το α' εξάμηνο του 2018 δείχνουν να επιβεβαιώνουν τη σταθεροποίηση ενός θετικότερου κλίματος στην αγορά εργασίας. Βάσει των τελευταίων στοιχείων της ΕΛΣΤΑΤ, το ποσοστό ανεργίας

ανήλθε κατά το β' τρίμηνο του 2018 σε 19% (906 χιλιάδες) από 21,1% (1.016,6 χιλιάδες) το αντίστοιχο τρίμηνο του 2017. Παρατηρούμε ότι ο μέσος ρυθμός μείωσης της ανεργίας από το β' εξάμηνο του 2017 και μετά ανέρχεται σε 10% έναντι 5% την περίοδο από το β' εξάμηνο του 2014 έως το τέλος του 2016. Η εξέλιξη αυτή είναι θετική και τροποποιεί την εκτίμηση για μείωση του ποσοστού ανεργίας στο 10% από τις αρχές της δεκαετίας του 2030 στα μέσα της δεκαετίας του 2020. Δηλαδή μειώνεται ο αναγκαίος χρόνος ανάκαμψης της αγοράς εργασίας στα προ κρίσης επίπεδα κατά πέντε και πλέον χρόνια. Η διατηρησιμότητα συνεπώς αυτού του ταχύτερου ρυθμού αποκλιμάκωσης της ανεργίας και οι παράγοντες που τον καθορίζουν αναδεικνύονται κρίσιμοι παράγοντες για την εξέταση των εξελίξεων στην αγορά εργασίας.

Διάγραμμα 5.1: Ποσοστό (%) ανεργίας και προβλέψεις (Ελλάδα, 2004-2030)

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Έρευνα Εργατικού Δυναμικού (επεξεργασία INE ΓΣΕΕ)

Προχωρώντας στην εξέταση των ποιοτικών χαρακτηριστικών της ανεργίας, παρατηρούμε ότι το ποσοστό ανεργίας κατά φύλο διαμορφώνεται σε 15,2% (403,3 χιλιάδες) για τους άνδρες και σε 23,7% (502,7 χιλιάδες) για τις γυναίκες. Εξετάζοντας το ποσοστό ανεργίας κατά ηλικιακή ομάδα, διαπιστώνουμε ότι στις ηλικίες 15 έως 19 ετών το ποσοστό ανεργίας ανέρχεται σε 48,9% (13,5

χιλιάδες), στις ηλικίες 20 έως 24 ετών σε 37,5% (82,5 χιλιάδες), στις ηλικίες 25 έως 29 ετών σε 27% (128,8 χιλιάδες), στις ηλικίες 30 έως 44 ετών σε 18,2% (363,8 χιλιάδες άνεργοι), στις ηλικίες 45 έως 64 ετών σε 15,7% (308,7 χιλιάδες) και, τέλος, στις ηλικίες άνω των 65 ετών σε 10,1% (8,6 χιλιάδες). Με άλλα λόγια, παρά το γεγονός ότι το ποσοστό ανεργίας εμφανίζεται ιδιαίτερα υψηλό στις νεότερες ηλικίες, το πρόβλημα αυτό αφορά μικρό σχετικά κομμάτι του πληθυσμού, καθώς στις ηλικίες έως 24 ετών το μεγαλύτερο τμήμα του πληθυσμού βρίσκεται ακόμα στην εκπαιδευτική διαδικασία. Αντίθετα, το πρόβλημα της ανεργίας εμφανίζεται οξύτατο στις ηλικίες 30 έως 44 ετών και 45 έως 64 ετών, καθώς εκεί συγκεντρώνεται το 74,2% των ανέργων. Κατά συνέπεια, οι παρεμβάσεις στην αγορά εργασίας είναι ανάγκη να στοχεύουν σε αυτές τις δύο διακριτές ομάδες ανέργων και στα αντίστοιχα ζητήματα που αντιμετωπίζουν. Να επικεντρώνουν δηλαδή πρώτον στην τόνωση της απασχόλησης των νέων μέσω της ενίσχυσης κινήτρων για την απασχόλησή τους και δεύτερον στην προστασία της απασχόλησης των μεγαλύτερων ηλικιών μέσω της διαμόρφωσης προγραμμάτων κατάρτισης των εργαζομένων και επανακατάρτισης των ανέργων για την αναπλήρωση και τη διαφοροποίηση της δέσμης δεξιοτήτων τους. Ειδικά όσον αφορά τις μεγαλύτερες ηλικίες, έχει σημασία να τονίσουμε ότι το υψηλό ποσοστό των μακροχρόνια ανέργων στο σύνολο των ανέργων (72,1%) καθιστά επιτακτική την ύπαρξη τέτοιων προγραμμάτων.

Εξετάζοντας το ποσοστό ανεργίας κατά επίπεδο εκπαίδευσης, παρατηρούμε ότι για το τμήμα του πληθυσμού που δεν έχει ολοκληρώσει την πρωτοβάθμια εκπαίδευση το ποσοστό ανεργίας ανέρχεται σε 43,3% (10,5 χιλιάδες), για τους αποφοίτους της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης σε 21,1% (103,4 χιλιάδες), για τους αποφοίτους της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης σε 21% (442,5 χιλιάδες), για τους αποφοίτους της μεταδευτεροβάθμιας εκπαίδευσης σε 23,8% (121,6 χιλιάδες) και για τους αποφοίτους της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης σε 14% (228 χιλιάδες). Παρατηρούμε δηλαδή ότι το πρόβλημα της ανεργίας σχετίζεται μόνο εν μέρει με το επίπεδο κατάρτισης, καθώς 350 χιλιάδες άνεργοι ή το 39% του συνόλου μπορούν να χαρακτηριστούν ως υψηλής και πολύ υψηλής ειδίκευσης. Το

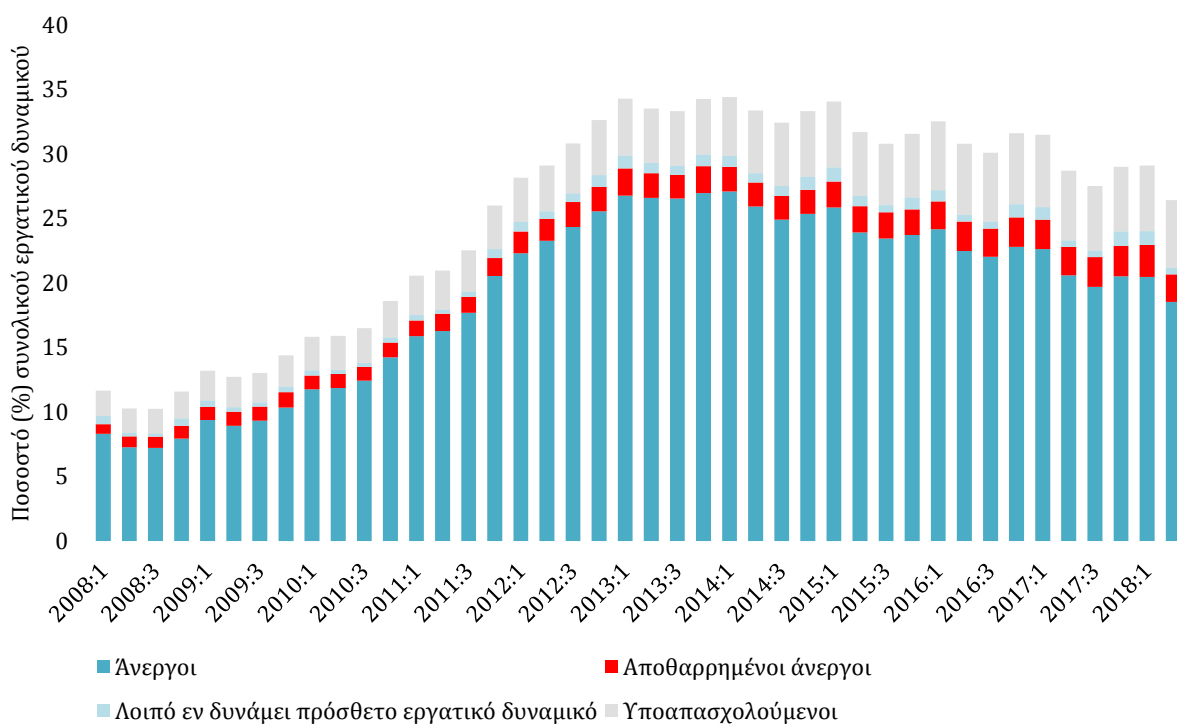
γεγονός αυτό καθιστά επιτακτική την ανάγκη υλοποίησης μέτρων τα οποία θα στοχεύουν στην ενίσχυση της ζήτησης για εργασία.

Εξετάζοντας το ποσοστό ανεργίας κατά γεωγραφική περιφέρεια, παρατηρούμε ότι στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη το ποσοστό ανεργίας ανέρχεται σε 15,1% (38 χιλιάδες), στην Κεντρική Μακεδονία σε 20,9% (169,5 χιλιάδες), στη Δυτική Μακεδονία σε 27,1% (32,2 χιλιάδες), στην Ήπειρο σε 21,2% (29,1 χιλιάδες), στη Θεσσαλία σε 18,9% (59,4 χιλιάδες), στα Ιόνια Νησιά σε 13,2% (12,8 χιλιάδες), στη Δυτική Ελλάδα σε 23% (66,2 χιλιάδες), στη Στερεά Ελλάδα σε 18,7% (44,1 χιλιάδες), στην Αττική σε 19,9% (342,8 χιλιάδες), στην Πελοπόννησο σε 14,2% (34,9 χιλιάδες), στο Βόρειο Αιγαίο σε 21,7% (20 χιλιάδες), στο Νότιο Αιγαίο σε 14,5% (23,6 χιλιάδες) και στην Κρήτη σε 11,5% (33,4 χιλιάδες). Με άλλα λόγια, παρατηρούμε αφενός ότι εμφανίζονται σημαντικές αποκλίσεις ανάμεσα στα ποσοστά ανεργίας κατά γεωγραφική περιφέρεια και αφετέρου ότι το 38% των ανέργων συγκεντρώνεται στην Αττική. Συνεπώς, είναι αναγκαία η διαμόρφωση ειδικής δέσμης μέτρων τα οποία θα αποσκοπούν στον περιορισμό της ανεργίας τόσο στις περιφέρειες όπου το πρόβλημα εμφανίζεται οξύτερο, ειδικότερα στις Περιφέρειες Δυτικής Μακεδονίας και Δυτικής Ελλάδας, όσο και στην Περιφέρεια Αττικής, στην οποία συγκεντρώνεται ιδιαίτερα σημαντικό τμήμα του συνόλου των ανέργων. Σε τέτοιου είδους ολοκληρωμένα σε περιφερειακό επίπεδο σχέδια για την αντιμετώπιση της ανεργίας είναι ανάγκη να λαμβάνονται υπόψη οι ιδιαίτερες συνθήκες και δυνατότητες που παρουσιάζει κάθε περιφέρεια και να εντάσσονται στο συνολικό εθνικό σχέδιο για τη μείωση της ανεργίας.

Εξετάζοντας την επίδραση της ακούσιας υποπασχόλησης και της αποθάρρυνσης των ανέργων από την ανεύρεση εργασίας, παρατηρούμε ότι, πέραν των 906 χιλιάδων ανέργων, οι ακούσια υποπασχολούμενοι ανήλθαν σε 256,5 χιλιάδες, ενώ 24,5 χιλιάδες αναζητούν εργασία χωρίς να είναι άμεσα διαθέσιμοι και 105,2 χιλιάδες εμφανίζονται ως διαθέσιμοι για εργασία, αλλά δεν αναζητούν ενεργά. Συνεπώς, το ποσοστό ανεργίας που περιλαμβάνει την επίδραση αυτών των κατηγοριών ανέργων αυξάνει κατά 5,24% λόγω της υποαπασχόλησης, κατά 2,15% λόγω της αποθάρρυνσης των ανέργων και κατά 0,5% λόγω του πρόσθετου εργατικού δυναμικού. Κατ' αυτόν τον τρόπο μπορούμε να

υπολογίσουμε το εναλλακτικό ποσοστό ανεργίας στο 26,42% το β' τρίμηνο του 2018. Παρατηρούμε ότι το εναλλακτικό ποσοστό ανεργίας έχει υποχωρήσει κατά 2,3% σε σχέση με το αντίστοιχο τρίμηνο του 2017, ενώ γενικά ακολουθεί αντίστοιχη πτωτική πορεία με αυτήν του επίσημου δείκτη για την ανεργία. Σημειώνουμε ότι ο υπολογισμός του εναλλακτικού ποσοστού για την ανεργία μας δίνει τη δυνατότητα να υπολογίσουμε την επίδραση των μεταβολών στη δομή της αγοράς εργασίας, καθώς σχετίζει τον ορισμό της ανεργίας με τις θέσεις εργασίας πλήρους απασχόλησης. Με άλλα λόγια, ο εναλλακτικός δείκτης για το ποσοστό ανεργίας αποτυπώνει το ποσοστό ανεργίας το οποίο θα διαμορφωνόταν αν οι θέσεις εργασίας που έπρεπε να καλυφθούν ήταν θέσεις εργασίας πλήρους απασχόλησης.

Διάγραμμα 5.2: Εναλλακτικοί δείκτες ανεργίας (Ελλάδα, 2008:1-2018:2)

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Έρευνα Εργατικού Δυναμικού (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

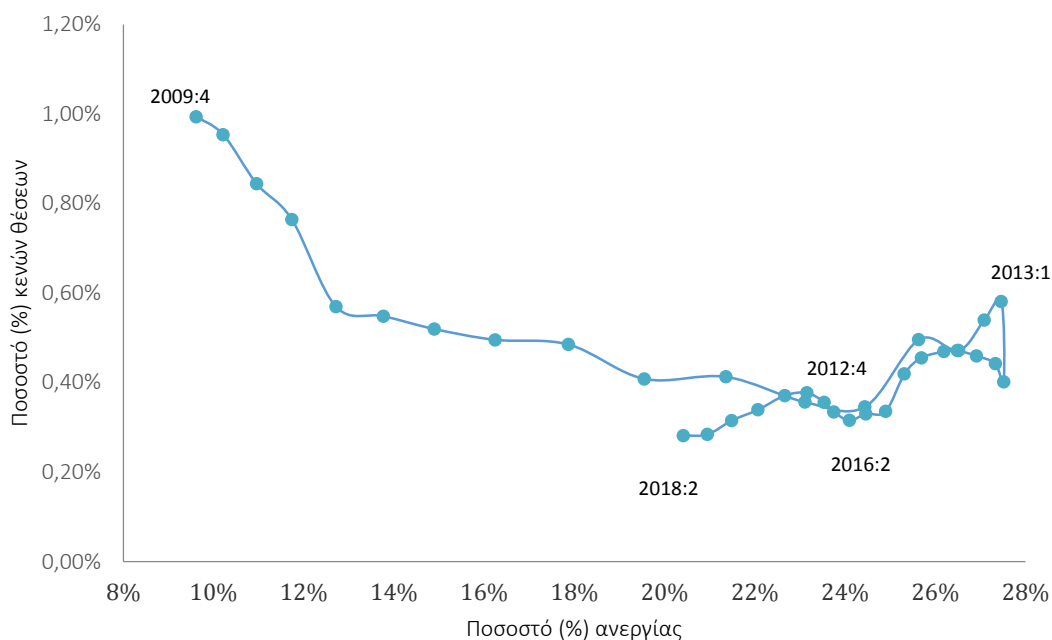
5.2 Αποτελεσματικότητα της αγοράς εργασίας

Ένα από τα κύρια ζητήματα κατά την περίοδο ανάκαμψης της οικονομίας είναι η αποτελεσματικότητα της αγοράς εργασίας ή, αλλιώς, η ικανότητα της αγοράς εργασίας να συνδέει τους ανέργους με τις κενές θέσεις εργασίας. Δηλαδή η αγορά εργασίας μπορεί να θεωρηθεί αποτελεσματικότερη όταν για τον ίδιο αριθμό ανέργων εμφανίζονται λιγότερες κενές θέσεις εργασίας. Την αποτελεσματικότητα της αγοράς εργασίας μπορούμε να την εξετάσουμε βάσει της καμπύλης Μπέβεριτζ, η οποία συσχετίζει το ποσοστό ανεργίας με το ποσοστό κενών θέσεων εργασίας.

Στο Διάγραμμα 5.3 παρουσιάζουμε την καμπύλη Μπέβεριτζ για τα έτη 2009 έως 2018 σε τριμηνιαία βάση με εξομάλυνση 4 τριμήνων. Παρατηρούμε ότι από το 2009 έως το 2012 η σχέση ανάμεσα στην ανεργία και τις κενές θέσεις εργασίας εμφανίζεται αρνητική. Επίσης, τα στοιχεία μας δείχνουν ότι κατά την περίοδο 2013-2014 η αγορά εργασίας γίνεται πιο αναποτελεσματική ως προς τη σύνδεση των ανέργων με κενές θέσεις εργασίας. Αντίθετα, κατά την περίοδο 2015-2018 η αποτελεσματικότητά της βελτιώνεται.

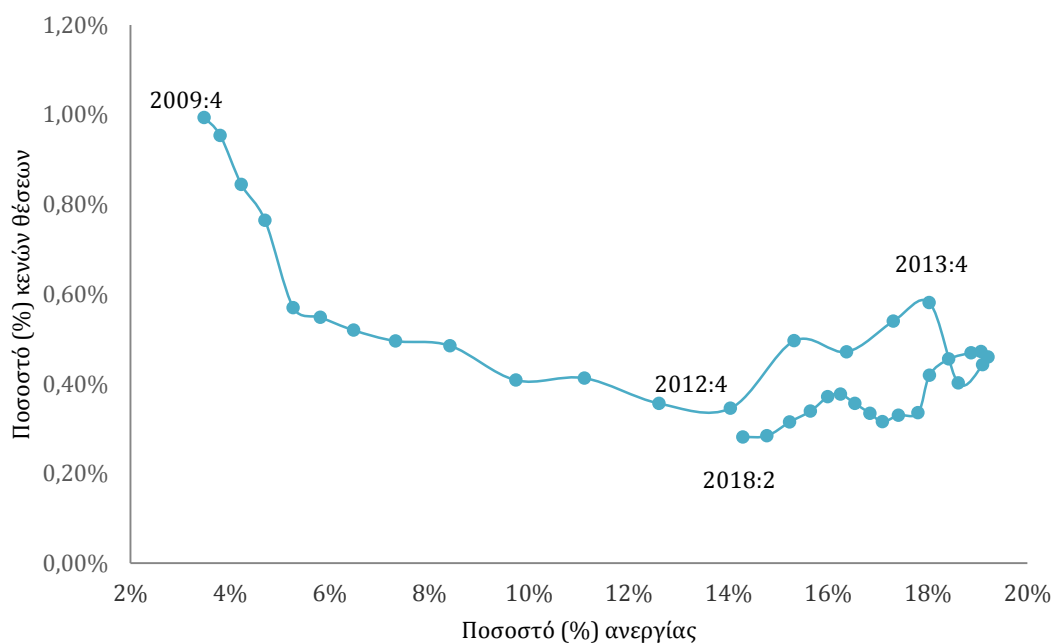
Για να εξετάσουμε λεπτομερέστερα τους παράγοντες που επηρεάζουν την αποτελεσματικότητα της αγοράς εργασίας, προχωρούμε σε διάκριση ανάμεσα στη βραχυχρόνια και τη μακροχρόνια ανεργία. Παρατηρώντας τη σχέση ανάμεσα στη μακροχρόνια ανεργία και τις κενές θέσεις εργασίας, διακρίνουμε δύο περιόδους: την πρώτη ανάμεσα στο 2009 και το 2012, κατά την οποία η σχέση εμφανίζεται αρνητική, και τη δεύτερη ανάμεσα στο 2013 και το 2018, κατά την οποία η σχέση διαγράφει ένα κυκλικό σχήμα. Με άλλα λόγια, οι μακροχρόνια άνεργοι εμφανίζονται να συμμετέχουν σε μια δυσλειτουργική αγορά εργασίας την περίοδο μετά το 2013 και ως το 2014 και σε μια οριακά βελτιούμενη αγορά εργασίας την περίοδο 2015-2018. Αντίθετα, εξετάζοντας τη βραχυχρόνια ανεργία παρατηρούμε –πέρα από τη γνωστή αρνητική σχέση– μια σοβαρή βελτίωση την περίοδο μετά το 2015. Η βελτίωση αυτή υποδεικνύει αύξηση της αποτελεσματικότητας των θεσμών που βοηθούν τους ανέργους στην εξεύρεση εργασίας ή θετική επίδραση άλλων βραχυχρόνιων παραγόντων, όπως η ενίσχυση της ζήτησης εργασίας.

Διάγραμμα 5.3: Σχέση συνολικής ανεργίας και κενών θέσεων εργασίας (Ελλάδα, 2009:1-2018:2)

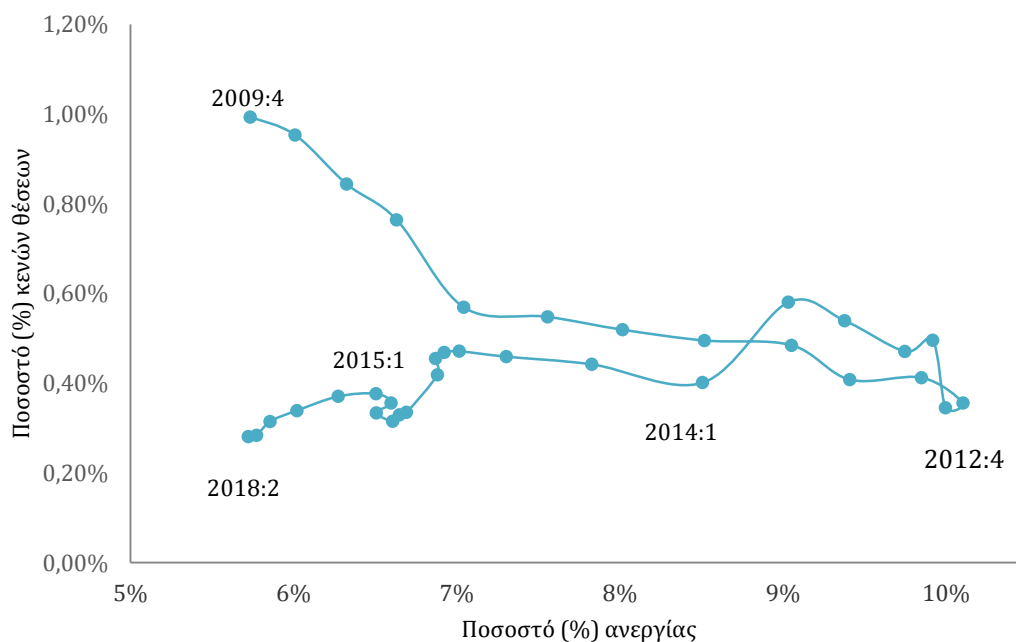
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, Κενές Θέσεις Εργασίας (επεξεργασία INE ΓΣΕΕ)

Διάγραμμα 5.4: Σχέση μακροχρόνιας ανεργίας και κενών θέσεων εργασίας (Ελλάδα, 2009:1-2018:2)

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, Κενές Θέσεις Εργασίας (επεξεργασία INE ΓΣΕΕ)

Διάγραμμα 5.5: Σχέση βραχυχρόνιας ανεργίας και κενών θέσεων εργασίας (Ελλάδα, 2009:1-2018:2)

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, Κενές Θέσεις Εργασίας (επεξεργασία INE ΓΣΕΕ)

5.3 Απασχόληση

Με βάση τα τελευταία στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ, οι απασχολούμενοι κατά το β' τρίμηνο του 2018 ανήλθαν σε 3.860,4 χιλιάδες από 3.791,4 το αντίστοιχο τρίμηνο του 2017 (βλ. Πίνακα 5.1). Η μεταβολή της απασχόλησης μπορεί να αποδοθεί στην επίδραση τριών παραγόντων: α) στη μείωση της ανεργίας και τη συνακόλουθη επιστροφή στην απασχόληση, β) στην έξοδο από το εργατικό δυναμικό λόγω συνταξιοδότησης, αποθάρρυνσης ή άλλων λόγων και γ) στη μεταβολή του πληθυσμού. Εξετάζοντας τα δεδομένα, παρατηρούμε ότι η μείωση της ανεργίας δεν μεταφράζεται αυτόματα σε αύξηση της απασχόλησης, καθώς περίπου το 30% της μείωσης της ανεργίας προκύπτει από τη μείωση του πληθυσμού κυρίως λόγω μετανάστευσης. Πιο συγκεκριμένα, η μείωση της ανεργίας κατά 110,6 χιλιάδες προκύπτει κατά 69 χιλιάδες από την αύξηση της απασχόλησης, κατά 4,9 χιλιάδες από την έξοδο από το εργατικό δυναμικό και κατά 36,7 χιλιάδες από τη μείωση του πληθυσμού.

Πίνακας 5.1: Ανάλυση μεταβολών στην απασχόληση και την ανεργία
(Ελλάδα, 2017 και 2018)

Έτος	Απασχολούμενοι	Άνεργοι	Μη ενεργοί	Πληθυσμός
2017	3.791	1.017	4.373	9.181
2018	3.860	906	4.378	9.145
Μεταβολή	69	-111	5	-37

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Έρευνα εργατικού δυναμικού (επεξεργασία INE ΓΣΕΕ)

Σημειώνουμε ότι αποδίδουμε τη μείωση του πληθυσμού κατά κύριο λόγο στη μετανάστευση, καθώς ο πληθυσμός άνω των 65 ετών την περίοδο 2010-2018 αυξάνεται κατά 200,1 χιλιάδες, όπως επίσης αυξάνεται και στις ηλικίες από 45 έως 64 ετών κατά 169,2 χιλιάδες. Αντίθετα, ο πληθυσμός στις ηλικίες 15 έως 19 ετών μειώνεται κατά 29,7 χιλιάδες και σημαντικότερα στις ηλικίες 20 έως 44 ετών κατά 600,3 χιλιάδες³⁵ (βλ. Πίνακα 5.2). Μειώνεται δηλαδή σημαντικά ο πληθυσμός εργάσιμης ηλικίας, γεγονός που δεν μπορεί να αποδοθεί άμεσα σε δημογραφικούς λόγους, καθώς τέτοιες μεταβολές απαιτούν σημαντικές χρονικές υστερήσεις. Κατά συνέπεια, αν το ποσοστό του πληθυσμού που εκτιμούμε ότι μετανάστευσε είχε παραμείνει στη χώρα ως άνεργο, τότε αφενός το ποσοστό ανεργίας θα ήταν σημαντικά υψηλότερο, καθώς θα προσέγγιζε το 30%, και αφετέρου η αποκλιμάκωσή του σε σχέση με το υψηλό ποσοστό της κρίσης θα ήταν ιδιαίτερα αργή. Συμπερασματικά, η μετανάστευση αποτέλεσε και αποτελεί σημαντικότερη βαλβίδα εκτόνωσης της ανεργίας, ταυτόχρονα όμως περιορίζει σημαντικά και τον ορίζοντα και το βάθος της ανάκαμψης στερώντας από την οικονομία ειδικευμένο εργατικό δυναμικό παραγωγικής ηλικίας τόσο από την πλευρά της εργασίας όσο και από την πλευρά της κατανάλωσης.

³⁵ Αντίστοιχα αποτελέσματα εξάγουμε εξετάζοντας απευθείας τη μεταναστευτική κίνηση, με την πρόσθετη περιπλοκή όμως της αύξησης των μεταναστευτικών ροών προς τη χώρα μας λόγω της προσφυγικής κρίσης.

Πίνακας 5.2: Ανάλυση μεταβολών στον πληθυσμό (Ελλάδα, 2010 και 2018)

Έτος	Σύνολο	15-19	20-24	25-29	30-44	45-64	65 +
2010	9.405	577	608	765	2547	2.803	2.107
2018	9.145	547	496	575	2248	2.972	2.307
Μεταβολή	-261	-30	-112	-189	-299	169	200

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Έρευνα εργατικού δυναμικού (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Εξετάζοντας τα ποιοτικά χαρακτηριστικά των απασχολούμενων, παρατηρούμε ότι το 7,5% της απασχόλησης είναι εργοδότες, το 22,2% αυτοαπασχολούμενοι χωρίς προσωπικό, το 66,6% μισθωτοί, ενώ το 3,7 βοηθάει σε οικογενειακή επιχείρηση. Ως προς τον κλάδο απασχόλησης, παρατηρούμε ότι το 12,2% απασχολείται στη γεωργία, το 18,6% στη μεταποίηση, τις μεταφορές και την τηλεπικοινωνία, το 3,9% στις κατασκευές, το 17,9% στο εμπόριο, το 9,9% στις υπηρεσίες εστίασης και καταλύματος, το 2,4% σε τράπεζες, ασφάλειες και ακίνητη περιουσία, το 7,9% σε υπηρεσίες, το 8,6% στη δημόσια διοίκηση, άμυνα και κοινωνική ασφάλιση, το 14,3% στην παιδεία και την υγεία, και το 4,3% σε άλλες υπηρεσίες. Ως προς το επάγγελμα, το 2,7% απασχολείται σε διευθυντικά και διοικητικά επαγγέλματα, το 27,1% σε μη χειρωνακτικά επαγγέλματα υψηλής ειδίκευσης, το 34,4% σε μη χειρωνακτικά επαγγέλματα χαμηλής ειδίκευσης, το 27,1% σε χειρωνακτικά επαγγέλματα, εκ των οποίων το 6,7% ως χειριστές βιομηχανικών μηχανημάτων και το 8,7% σε στοιχειώδη επαγγέλματα. Τέλος, σημειώνουμε ότι το 90,6% των εργαζομένων εργάζεται σε θέσεις πλήρους απασχόλησης, ενώ το 9,4% σε θέσεις μερικής απασχόλησης.

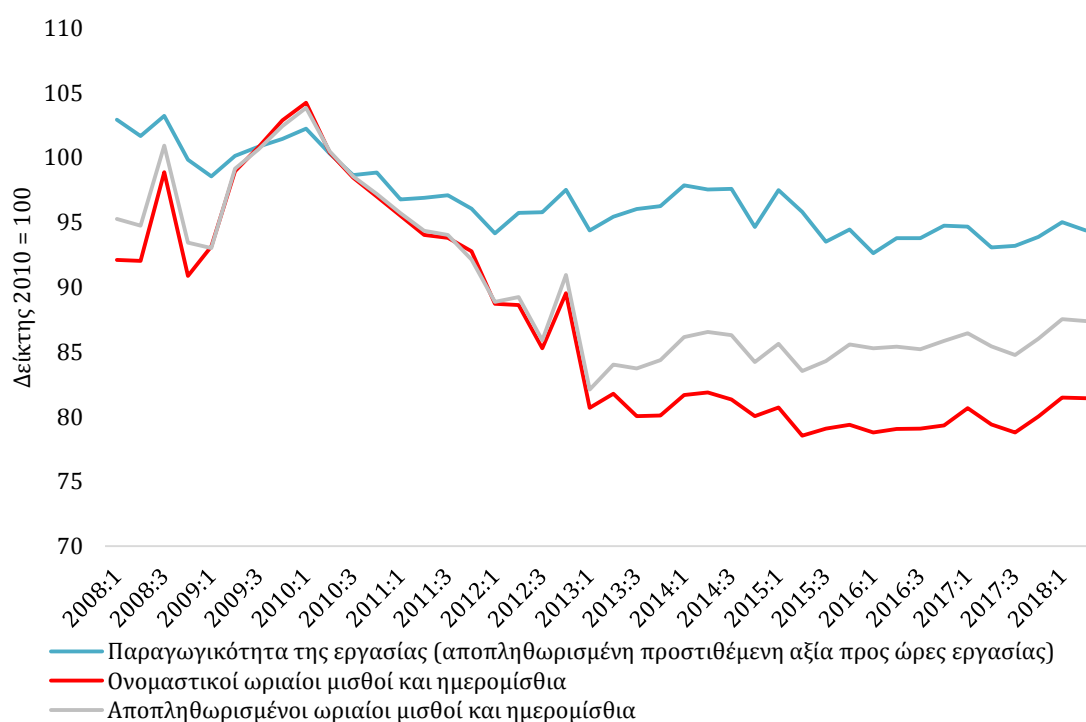
5.4 Μισθοί

Εξετάζοντας την εξέλιξη των ονομαστικών ωριαίων μισθών και των ημερομισθίων ανά ώρα εργασίας συγκριτικά με την εξέλιξη της παραγωγικότητας της εργασίας (αποπληθωρισμένη ακαθάριστη προστιθέμενη αξία ανά ώρα εργασίας) στο σύνολο της οικονομίας, παρατηρούμε ότι, ενώ και τα δύο μεγέθη υποχωρούν κατά την περίοδο μετά το 2010, η υποχώρηση των ονομαστικών ωριαίων μισθών και των ημερομισθίων είναι σημαντικά

υψηλότερη από αυτήν της παραγωγικότητας. Ειδικότερα, η μείωση των ονομαστικών ωριαίων μισθών και ημερομισθίων κατά την περίοδο 2010-2018, συμπεριλαμβάνοντας δηλαδή και τη μερική ανάκαμψη των τελευταίων χρόνων, φτάνει στο 20%, ενώ η μείωση της παραγωγικότητας την ίδια περίοδο φτάνει στο 6%. Με άλλα λόγια, οι ονομαστικοί μισθοί σήμερα βρίσκονται, λαμβάνοντας υπόψη τις μεταβολές στην παραγωγικότητα, κατά 14% χαμηλότερα σε σχέση με το 2010.

Αντίστοιχα, εξετάζοντας τη μεταβολή των αποπληθωρισμένων ωριαίων μισθών και των ημερομισθίων ανά ώρα εργασίας, παρατηρούμε ότι την ίδια περίοδο μειώνονται κατά 14%. Δηλαδή λόγω της επίδρασης του αποπληθωρισμού ο πραγματικός μισθός μειώνεται σχετικά λιγότερο από τις ονομαστικές αποδοχές, με αποτέλεσμα οι αποπληθωρισμένοι μισθοί να βρίσκονται, λαμβάνοντας υπόψη τις μεταβολές στην παραγωγικότητα, κατά 6% χαμηλότερα σε σχέση με το 2010.

Διάγραμμα 5.6: Σχέση παραγωγικότητας της εργασίας και μισθών (Ελλάδα, 2008:1-2018:2, 2010=100)

Πηγή: Eurostat, Τριμηνιαίοι εθνικοί λογαριασμοί (επεξεργασία INE ΓΣΕΕ)

Με δεδομένο ότι μια μείωση των ακαθάριστων μισθών μεγαλύτερη από τη μεταβολή της παραγωγικότητας ωφελεί τα ακαθάριστα κέρδη των επιχειρήσεων, τότε εύλογα προκύπτει το συμπέρασμα ότι κατά την περίοδο 2010-2018 η μείωση των μισθών εξυπηρέτησε τη στήριξη της (προ φόρων) κερδοφορίας των επιχειρήσεων. Το αποτέλεσμα αυτής της μεταβολής στην αναλογία μισθών και κερδών έχει άμεση αντανάκλαση στα μακροοικονομικά μεγέθη, καθώς η κατανάλωση των νοικοκυριών στηρίζεται κατά κύριο λόγο στο διαθέσιμο εισόδημά τους, το οποίο προκύπτει από τους μισθούς, ενώ αντίθετα οι επενδύσεις των επιχειρήσεων στηρίζονται κυρίως στη δανειοληπτική τους ικανότητα, η οποία είναι συνάρτηση μιας σειράς παραγόντων και όχι μόνο της άμεσης κερδοφορίας τους.

Προχωρώντας στην εξέταση του μέσου μισθού σε κλαδικό επίπεδο (βλ. Πίνακα 5.3), παρατηρούμε ότι οι χαμηλότερες αποδοχές εμφανίζονται στον κλάδο της γεωργίας, όπου ο καθαρός μέσος μισθός ανέρχεται σε 607 ευρώ, ενώ ακολουθούν οι δραστηριότητες που σχετίζονται με τον τουρισμό (668 ευρώ) και οι διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες (674 ευρώ). Αντίθετα, οι υψηλότερες μηνιαίες αποδοχές εμφανίζονται στον κλάδο παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας (1.237 ευρώ), ενώ ακολουθούν οι τράπεζες και ασφάλειες (1.151 ευρώ), τα ορυχεία και λατομεία (1.140 ευρώ) και η δημόσια διοίκηση και άμυνα (1.101 ευρώ).

Πίνακας 5.3: Μέσες καθαρές αποδοχές κατά κλάδο (Ελλάδα, 2018:2)

Κλάδος	Μισθός
Γεωργία, δασοκομία και αλιεία	607
Ορυχεία και λατομεία	1.140
Μεταποίηση	856
Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού και κλιματισμού	1.237
Παροχή νερού, επεξεργασία λυμάτων, διαχείριση αποβλήτων και δραστηριότητες εξυγίανσης	874
Κατασκευές	771
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσικλετών	729
Μεταφορά και αποθήκευση	1064
Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και υπηρεσιών εστίασης	668

Ενημέρωση και επικοινωνία	971
Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες	1.151
Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	1.100
Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	890
Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	674
Δημόσια διοίκηση και άμυνα, υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση	1.101
Εκπαίδευση	984
Δραστηριότητες σχετικές με την ανθρώπινη υγεία και την κοινωνική μέριμνα	952
Τέχνες, διασκέδαση και ψυχαγωγία	710
Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών	746

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Έρευνα εργατικού δυναμικού (επεξεργασία INE ΓΣΕΕ)

Αντίστοιχα, προχωρώντας σε εξέταση του μέσου μισθού ανά ομάδα επαγγέλματος (βλ. Πίνακα 5.4), παρατηρούμε ότι οι χαμηλότερες αποδοχές εμφανίζονται στους ανειδίκευτους εργάτες, με μέσο μισθό 633 ευρώ, ενώ ακολουθούν τα επαγγέλματα που σχετίζονται με τη γεωργία (683 ευρώ) και οι απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών και το εμπόριο (726 ευρώ). Αντίθετα, οι υψηλότερες αποδοχές εμφανίζονται στα ανώτερα διευθυντικά και διοικητικά στελέχη (1.522 ευρώ), ενώ ακολουθούν οι επαγγελματίες (1.098 ευρώ) και οι τεχνικοί (1.007 ευρώ).

Πίνακας 5.4: Μέσες καθαρές αποδοχές ανά επάγγελμα (Ελλάδα, 2018:2)

Επάγγελμα	Μισθός
Ανώτερα διευθυντικά και διοικητικά στελέχη	1.522
Επαγγελματίες	1.098
Τεχνικοί και ασκούντες συναφή επαγγέλματα	1.007
Υπάλληλοι γραφείου	872
Απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών και πωλητές	726
Ειδικευμένοι γεωργοί, κτηνοτρόφοι, δασοκόμοι και αλιείς	683
Ειδικευμένοι τεχνίτες και ασκούντες συναφή επαγγέλματα	784
Χειριστές βιομηχανικών εγκαταστάσεων, μηχανημάτων και εξοπλισμού και συναρμολογητές (μονταδόροι)	830
Ανειδίκευτοι εργάτες, χειρώνακτες και μικροεπαγγελματίες	633
Πρόσωπα μη δυνάμενα να καταταγούν	1.154

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Έρευνα εργατικού δυναμικού (επεξεργασία INE ΓΣΕΕ)

Εξετάζοντας την κατανομή των αποδοχών (βλ. Πίνακα 5.5), παρατηρούμε ότι το 10% των μισθωτών, δηλαδή 257 χιλιάδες άτομα, λαμβάνει μισθό κάτω από 450 ευρώ, ενώ μόλις 10% λαμβάνει μισθό άνω των 1.300 ευρώ το μήνα. Επιπλέον, τα τρία τέταρτα των εργαζομένων λαμβάνουν αποδοχές κάτω των 1.000 ευρώ μηνιαία.

Πίνακας 5.5: Ποσοστιαία κατανομή εργαζομένων ανά εύρος καθαρών μηνιαίων αποδοχών (Ελλάδα, 2018:2)

Αποδοχές (ευρώ)	Ποσοστό (%)	Αθροιστικό ποσοστό (%)
<= 450	10,3	10,3
451-590	9,7	20,0
591-650	10,1	30,1
651-750	11,3	41,4
751-830	8,8	50,1
831-907	9,9	60,0
908-1.000	12,8	72,8
1.001-1.100	7,3	80,2
1.101-1.300	10,6	90,8
1.301+	9,2	100,0

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Έρευνα εργατικού δυναμικού (επεξεργασία INE ΓΣΕΕ)

Πλαίσιο 4: Παραγωγικότητα, μισθός και ανταγωνιστικότητα στον εμπορεύσιμο τομέα

Η μείωση της παραγωγικότητας, εκτός από τις αρνητικές επιπτώσεις που έχει στο κατά κεφαλήν ΑΕΠ της χώρας, επιδρά αρνητικά και στις εμπορικές επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας, καθώς σε συνδυασμό με τον ονομαστικό μοναδιαίο μισθό συνθέτουν τον δείκτη του Μοναδιαίου Κόστους Εργασίας (ΜΚΕ), δηλαδή τον λόγο του ονομαστικού μοναδιαίου μισθού προς την παραγωγικότητα. Το ΜΚΕ συνιστά έναν από τους διαδεδομένους δείκτες ανταγωνιστικότητας³⁶ και η λογική του είναι πως, για να διατηρηθεί

³⁶ Χωρίς να αμφισβητούμε τη χρησιμότητα του ΜΚΕ ως δείκτη ανταγωνιστικότητας, δεν μπορούμε να μην επισημάνουμε ότι μόνο μερικώς αποτυπώνει το επίπεδο ανταγωνιστικότητας μιας οικονομίας ή ενός κλάδου. Για μια κριτική αποτίμηση του ΜΚΕ βλ. Παϊταρίδης (2015).

ανταγωνιστική μια οικονομία, ο ρυθμός αύξησης (μείωσης) του ονομαστικού μισθού σε αυτήν θα πρέπει να είναι χαμηλότερος (υψηλότερος) από εκείνον της παραγωγικότητας. Με τον τρόπο αυτό, το μέσο κόστος παραγωγής μειώνεται ώστε τα προϊόντα μιας χώρας να πωλούνται πιο φθηνά σε σχέση με τις ανταγωνίστριες χώρες. Ωστόσο, θα πρέπει να επισημάνουμε ότι είναι προβληματικό να προσεγγίζεται η ανταγωνιστικότητα μιας οικονομίας μέσω του συνολικού ΜΚΕ, καθώς το ζήτημα αυτό δεν αφορά όλους τους κλάδους αλλά εκείνους που είναι εμπορεύσιμοι, δηλαδή τους κλάδους που παράγουν ένα αγαθό ή μια υπηρεσία που μπορεί να γίνει αντικείμενο διεθνούς συναλλαγής. Για παράδειγμα, η συμπερίληψη του δημόσιου τομέα ή του κλάδου διαχείρισης ακίνητης περιουσίας στην εκτίμηση του ΜΚΕ δεν αποτυπώνει με ακρίβεια το επίπεδο ανταγωνιστικότητας, καθώς η υπηρεσία που παρέχουν δεν μπορεί να γίνει αντικείμενο εμπορίου.³⁷

Μια θεωρητική δυσκολία που προκύπτει στην εκτίμηση του ΜΚΕ του εμπορεύσιμου τομέα είναι να τεθεί μια σαφής διαχωριστική γραμμή μεταξύ εμπορεύσιμου και μη εμπορεύσιμου τομέα. Μια πρώτη προσέγγιση είναι να συμπεριληφθούν στον εμπορεύσιμο τομέα οι κλάδοι εκείνοι που παράγουν υλικά αγαθά, δηλαδή ο πρωτογενής τομέας και η μεταποίηση. Ο λόγος είναι ότι τα συγκεκριμένα αγαθά είναι δυνατό να αποθηκευτούν και να διατεθούν σε μια τρίτη χώρα σε χρονική στιγμή διαφορετική από τη στιγμή παραγωγής τους – συνθήκη που δεν ισχύει στις υπηρεσίες λόγω της άυλης υπόστασής τους. Από την άλλη πλευρά, είναι γεγονός ότι οι νέες τεχνολογίες έχουν διευκολύνει την εμπορευσιμότητα πολλών υπηρεσιών καθιστώντας αναχρονιστική την παραπάνω διάκριση μεταξύ εμπορεύσιμου και μη εμπορεύσιμου τομέα.³⁸ Επιπλέον, η συμπερίληψη ορισμένων υπηρεσιών στον εμπορεύσιμο τομέα είναι ιδιαίτερα σημαντική για οικονομίες όπως της Ελλάδας, της οποίας η παραγωγική διάρθρωση βασίζεται ιδιαίτερα στις υπηρεσίες, ώστε οι τελευταίες να έχουν ειδικό βάρος στο εμπορικό της

³⁷ Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν υπάρχει συσχέτιση μεταξύ αγοραίου και μη αγοραίου τομέα, από την άποψη ότι πολλές μη εμπορεύσιμες δραστηριότητες συνιστούν εισροή σε εμπορεύσιμα αγαθά και υπηρεσίες επιδρώντας στην τελική τιμή τους.

³⁸ Βλ. van Ark et al. (2005).

ισοζύγιο.³⁹ Το ζητούμενο λοιπόν είναι ποιες υπηρεσίες πρέπει να συμπεριληφθούν στον εμπορεύσιμο τομέα. Γενικότερα στη σχετική βιβλιογραφία δεν υπάρχει κάποια κοινή προσέγγιση ως προς το ποιοι κλάδοι των υπηρεσιών μπορούν να χαρακτηριστούν εμπορεύσιμοι.⁴⁰ Στην παρούσα ανάλυση χρησιμοποιούμε την προσέγγιση των Canas και Gouveia (2016) ώστε να διαπιστώσουμε ποιοι κλάδοι των υπηρεσιών ορίζονται ως εμπορεύσιμοι. Πιο συγκεκριμένα, είναι εκείνοι όπου το άθροισμα των εξαγωγών και των εισαγωγών προς το ακαθάριστο προϊόν τους υπερβαίνει κατά μέσο όρο το 10%.⁴¹

Στο αριστερό μέρος του Διαγράμματος 5.7 παρουσιάζονται οι δύο προσδιοριστικοί παράγοντες του ΜΚΕ του εμπορεύσιμου τομέα, που είναι η παραγωγικότητα και η μέση αμοιβή ανά ώρα εργασίας, ενώ στο δεξιό μέρος η εξέλιξη του ΜΚΕ. Όπως μπορούμε να δούμε, η παραγωγικότητα κατά την περίοδο 2010-2016 μειώνεται⁴² στον εμπορεύσιμο τομέα κατά 4,04%. Από την άλλη πλευρά, η αμοιβή ανά ώρα εργασίας εμφανίζει σαφώς μεγαλύτερη μείωση ως αποτέλεσμα της απορρύθμισης της αγοράς εργασίας την οποία επέφερε η εφαρμογή των ΠΟΠ, που για την περίοδο 2010-2016 εκτιμάται στο 30,18%. Το γεγονός ότι η μέση αμοιβή μειώθηκε περισσότερο από τη μέση παραγωγικότητα συνέβαλε σε μια σημαντική αποκλιμάκωση του ΜΚΕ κατά 26,14%.

Αποτιμώντας το Διάγραμμα 5.7, συμπεραίνουμε ότι η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας κόστους του εμπορεύσιμου τομέα της ελληνικής οικονομίας προήλθε αποκλειστικά από την απορρύθμιση της αγοράς εργασίας και τη συμπίεση των μισθών, καθώς η παραγωγικότητα από το 2010, το οποίο σηματοδοτεί την υπαγωγή της Ελλάδας στα Μνημόνια, παραμένει

³⁹ Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι, σύμφωνα με τα σχετικά στοιχεία της AMECO για το 2017, στην Ελλάδα το ποσοστό των υπηρεσιών στις συνολικές εξαγωγές ήταν 46,33%, όταν το ίδιο ποσοστό στην ΕΕ ήταν 28,07%. Βλέπε επίσης Ενότητα 2.

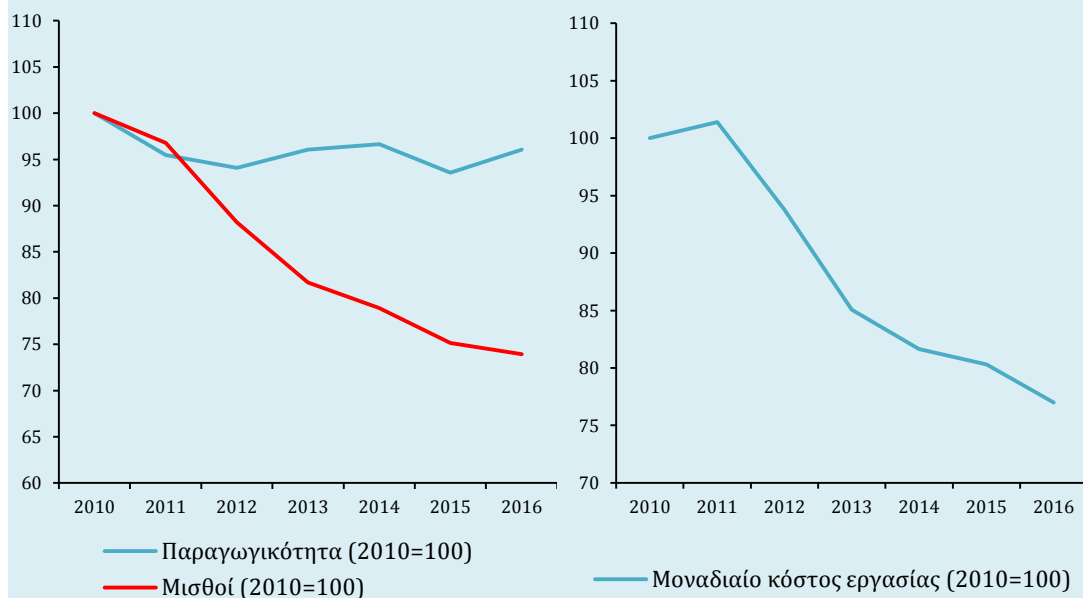
⁴⁰ Για το ζήτημα βλ. Canas and Gouveia (2016) και Paitaridis (2018).

⁴¹ Ο εμπορεύσιμος τομέας των υπηρεσιών περιλαμβάνει τους κλάδους 49-52, 55-56, 58-65, 69-75, 77, 90-93, 95 σύμφωνα με το σύστημα ταξινόμησης NACE Rev. 2 (Eurostat, 2008). Επίσης, στον εμπορεύσιμο τομέα περιλαμβάνονται οι κλάδοι 37-39, ενώ δεν περιλαμβάνεται ο κλάδος 18 της βιομηχανίας.

⁴² Η εκτίμηση του ρυθμού μεγέθυνσης στην περίπτωση των συνιστωσών του ΜΚΕ γίνεται με φυσικούς λογάριθμους.

σχετικά σταθερή και αυτό ως αποτέλεσμα της υψηλής αποεπένδυσης που προέκυψε την ίδια περίοδο. Με άλλα λόγια, κατά την περίοδο της κρίσης τα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα⁴³ του εγχώριου εμπορεύσιμου τομέα βασίζονται όλο και περισσότερο στους σχετικά χαμηλότερους μισθούς παρά τη σχετικά υψηλότερη παραγωγικότητα συγκριτικά με την προ κρίσης περίοδο, ενώ τα όποια θετικά αποτελέσματα στη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας τιμής ήταν περιορισμένα (Ιωακείμογλου, 2018).

Διάγραμμα 5.7: Παραγωγικότητα, μέση ωριαία αμοιβή και ΜΚΕ του εμπορεύσιμου τομέα της ελληνικής οικονομίας (2010-2016)

Πηγή: Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

⁴³ Για μια σύγκριση με τις χώρες της Ευρωζώνης πριν και κατά τη διάρκεια της κρίσης βλ. Paitaridis (2018).

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Αργείτης, Γ. (2018). «Η επόμενη φάση της κρίσης στην Ελλάδα», Κείμενο Πολιτικής 17, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ.
- Αργείτης, Γ., Κορατζάνης, Ν., Παϊταρίδης, Δ., Πασσάς, Κ. και Πιέρρος, Χ. (2018). *Η (αυτ)απάτη των προγραμμάτων οικονομικής προσαρμογής της Ελλάδας*, Αθήνα: Παπαζήσης.
- ΕΕ (2013α). «Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 472/2013 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 21^{ης} Μαΐου 2013», *Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης*.
- ΕΕ (2013β). «Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 473/2013 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 21^{ης} Μαΐου 2013», *Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης*.
- ΕΛΣΤΑΤ (2018). «Τριμηνιαίοι μη χρηματοοικονομικοί λογαριασμοί Γενικής Κυβέρνησης 1^ο Τρίμηνο 2018», Δελτίο Τύπου, 20 Ιουλίου.
- ΙΝΕ ΓΣΕΕ (2016). *Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση*, Ενδιάμεση Έκθεση 2016, Αθήνα.
- ΙΝΕ ΓΣΕΕ (2017). *Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση*, Ενδιάμεση Έκθεση 2017, Αθήνα.
- ΙΝΕ ΓΣΕΕ (2018). *Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση*, Ετήσια Έκθεση 2018, Αθήνα.
- Ιωακείμογλου, Η. (2018). «Κόστος εργασίας και περιθώρια κέρδους στα χρόνια των μνημονίων», Κείμενο Πολιτικής 15, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ.
- Παϊταρίδης, Δ. (2015). *Η εξέλιξη της παραγωγικότητας και οι επιπτώσεις στην ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας*, Μελέτη 42, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ.
- Πιέρρος, Χ. (2018). *Διανομή εισοδήματος, διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα και χρηματοοικονομική αστάθεια*, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ (υπό δημοσίευση).
- ΤτΕ (2018). *Νομισματική πολιτική 2017-2018*, Τράπεζα της Ελλάδος, Ιούλιος, Αθήνα.
- Υπουργείο Οικονομικών (2018α). *Προσχέδιο Κρατικού Προϋπολογισμού 2019*, Οκτώβριος, Αθήνα.
- Υπουργείο Οικονομικών (2018β). *Διατάξεις για την ολοκλήρωση της Συμφωνίας Δημοσιονομικών Στόχων και Διαρθρωτικών Μεταρρυθμίσεων*

– Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2019-2022, Ιούνιος, Αθήνα.

Ξενογλώσση

- Canas, F. and Gouveia, A. F. (2016). “Allocation of resources between the tradable and non-tradable sectors: Developing a new identification strategy for the tradable sector”, GEE Papers 60, February.
- Deutsche Bundensbank (2017). *Monthly Report*, 69 (4), Frankfurt.
- EC (2018a). *Compliance Report: ESM Stability Support Programme for Greece*, Fourth Review, DG-ECFIN, European Commission, June.
- EC (2018b). *Commission Implementing Decision of 11.7.2018 on the Activation of Enhanced Surveillance for Greece*, European Commission, 11 July.
- ECB (2017). “What is money?”, https://www.ecb.europa.eu/explainers/tell-me-more/html/what_is_money.en.html
- Eurogroup (2017). “Eurogroup statement on Greece”, Press releases and statements, European Council, Brussels, 15 June.
- Eurogroup (2018). “Eurogroup statement on Greece”, Press releases and statements, European Council, Brussels, 22 June.
- Eurostat (2008). *NACE Rev. 2, Statistical Classification of Economic Activities in the European Community*, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.
- IMF (2018a). “Greece: 2018 Article IV consultation and proposal for post-program monitoring – press release; staff report; and statement by the executive director for Greece”, IMF Country Report No. 18/248, 31 July.
- IMF (2018b). *World Economic Outlook, October 2018: Challenges to Steady Growth*, Washington DC.
- McLeay, M., Amar, R. and Ryland, T. (2014). “Money creation in the modern economy,” *Quarterly Bulletin*, 1, Bank of England, London.
- Paitaridis, D. (2018). “Division of labour, productivity, and competitiveness of the Greek tradable sector”, *East-West Journal of Economic and Business*, XXI (1-2), pp. 157-184.
- Uxó, J., Paúl, J. and Febrero, E. (2014). “Internal devaluation in the European periphery: The story of a failure”, Working Paper 2, Documentos de Trabajo DAEF, Universidad de Castilla-la Mancha.
- van Ark, B., Stuivenwold, E. and Ypma, G. (2005). “Unit labour costs, productivity and international competitiveness”, Research Memorandum GD-80.

Ηλεκτρονικές πηγές

- AMECO database,
http://ec.europa.eu/economy_finance/ameco/user/serie/SelectSerie.cfm
- Eurostat, <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>
- Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛΣΤΑΤ), <http://www.statistics.gr/el/home>
- Τράπεζα της Ελλάδος,
<http://www.bankofgreece.gr/Pages/el/Statistics/default.aspx>

